

Austrija
“zakonom po islamu”

Slovo o
Nusretu Idrizoviću

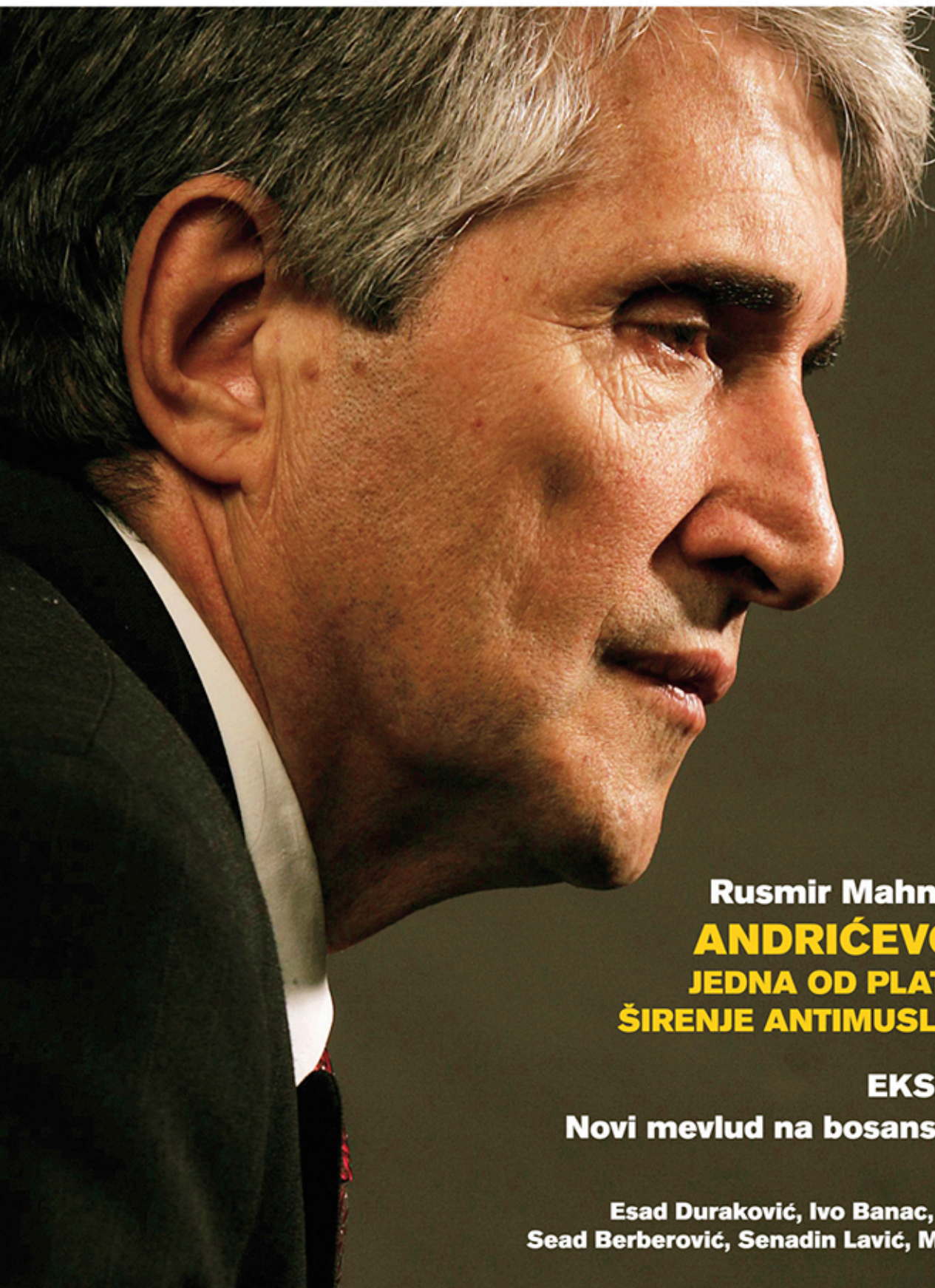
BOSANSKI JEZIK
Neosporna jezična i
društvena činjenica

PREPORODOV JOURNAL

DVOMJESEČNIK KDBH "PREPOROD" | ZAGREB | OŽUJAK-TRAVANJ 2017. | CIJENA: 20 KN / 5 KM

№ 196-197

Intervju
Rusmir Mahmutćehajić:
ANDRIĆEVO DJELO
JEDNA OD PLATFORMI ZA
ŠIRENJE ANTIMUSLIMANSTVA

EKSKLUZIVNO:
Novi mevlud na bosanskom jeziku

Za nas pišu:
Esad Duraković, Ivo Banac, Šaćir Filandra,
Sead Berberović, Senadin Lavić, Muhidin Džanko

behar

Politika neprijateljstva / Antifašizam i anti-antikomunizam / Džemal Bijedić: politička biografija / Bosna i Hercegovina 1941-1945 / Krležino stoljeće / Smrt na Kosovu polju / Irački Krist / Židovi u Istanbulu

ČASOPIS ZA KNJIŽEVNOST I DRUŠTVENA PITANJA · BROJ 136 · GODINA XXVI · SVIBANJ/MAJ 2017. · CIJENA 20 KN · 5 KM

Protiv revizionizma

NOEL MALCOLM

Ed Vulliamy

RAT JE MRTAV, ŽIVIO RAT
Buybook, Sarajevo, 2017.
492 str., 25 KM, ISBN: 9789537893729

Jednog vrelog augustovskog dana 1992. godine Ed Vulliamy s još dvoje britanskih novinara prošao je u kolima kroz kapiju kompleksa rudnika zvanog Omarska u sjevernoj Bosni. Čuli su da je Omarska koncentracijski logor, na njihovo iznenađenje, Radovan Karadžić, srpski ekstremista vješto razbarušene kose čije su snage prethodna četiri mjeseca pljačkale i ubijale po cijeloj zemlji, dao im je dozvolu da posjete Omarsku.

Uz gundanje, lokalne srpske vlasti dozvolile su im da nakratko pogledaju logor. Vulliamy i njegove kolege su gledale tridesetoricu prestravljenih muškaraca, od koji su neki bili mršavi kao kosturi, kako ih kao stoku utjeruju u kantu da pojeđu vodenastu supu i komad kruha. Jedan čovjek, upitan o uslovima u logoru, promrmljao je s neobičnom kombinacijom straha i prkosa u očima: „Ne želim vam lagati, ali vam ne mogu reći ni istinu.“ On je znao ono što novinar nije: da je i tih nekoliko riječi značilo rizik za njegov život.

Potom su otišli u drugi logor, Trnopolje, gdje je njihova snimateljska ekipa snimila grupu ljudi iza ograde od bodljikave žice. Jedan od njih je bio Fikret Alić, izgladnjeli mladić sa, kako to Vulliamy kaže, „rebrima nalik na ksilofon“. Alić im je rekao za treći logor iz kojeg je netom bio prebačen; stotinu i trideset zatvorenika ubijeno je tamo u jednoj noći, a njemu je naredeno da pomaže njihova tijela utovariti na kamion.

Kada su te slike globalno emitirane, svijet se stresao od gađenja. Ti su logori potom zatvoreni i mnogim je logorašima dopušteno da napuste zemlju. Ali kampanja „etničkog čišćenja“, čije su oni bili žrtve, nije prestala; na hiljade civila, Bošnjaka i Hrvata, i dalje je istjerivano iz svojih domova. Samo dvije sedmice kasnije, Vulliamy će se pridružiti koloni tih ljudi koje su srpska policija i paravojne jedinice iskrcale na jednom izoliranom mjestu na planinskom putu. Tu su im oteli automobile i sve što su imali te ih poslali na ničiju zemlju, stalno ih zasipajući svjetlećim mećima, na teritoriju koji je još uvijek kontrolirala bosanska vlada.

Za svoje djelovanje i izvještavanje, Vulliamy je 1992. godine proglašen stranim dopisnikom godine – što je priznanje

koje je potpuno zaslužio. Nakon bosanskog rata seli se u Ameriku te izvještava o dešavanjima poput ratova narko kartela duž meksičke granice, i o posljedicama 11. septembra. Moglo bi se pomisliti da bi on, s toliko novih kriza o kojima čovjek može razmišljati, „produžio dalje“ (kako se to voli reći). No, koliko god daleko odlazio, Bosna je ostajala s njim iz dva razloga: jednog dobrog i jednog lošeg.

Loš razlog je kampanja poricanja logora koja traje do danas. U članku pod naslovom *Slika koja je prevartila svijet*, koji je objavio *LM Magazine* (*LM* je skraćenica za *Živi marksizam*), ovi su novinari optuženi za namjernu prevartu. Jedan od medija na koji se to odnosilo, televizijska kuća *ITN*, tužila je *LM* za klevetu i dobila ih na sudu. Ipak, laži koje pronose negatori zločina – naprimjer, da Fikret Alić, čovjek s rebrima „nalik na ksilofon“, boluje od tuberkuloze te da on i inače tako izgleda – i danas kruže internetom, što zahtijeva od Vulliamya da iznova kazuje istinu o logorima.

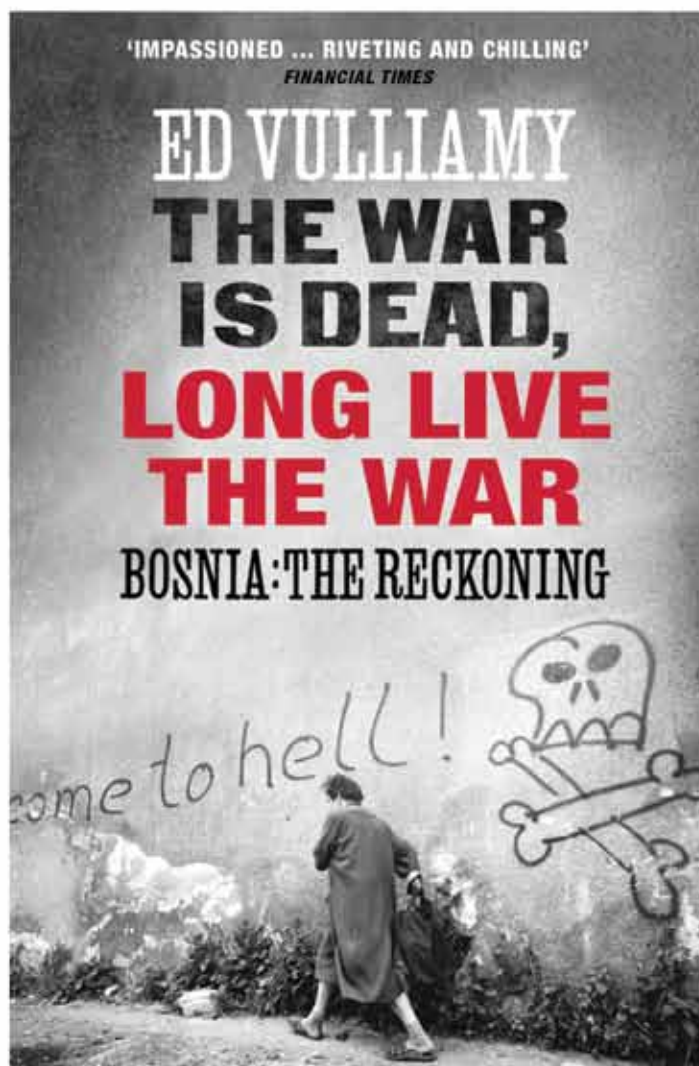
Dobar je razlog što je Vulliamy ostao u kontaktu s mnogim ljudima u čijim je spašavanjima sudjelovao. Osim o ratnom iskustvu, Vulliamyeva nova knjiga progovara i o ogavnoj kampanji „revizionista“ kroz priče o preživjelim logorašima koji pokušavaju iznova izgraditi svoj život. Ed Vulliamy ih posjećuje u Engleskoj, Njemačkoj i Americi. Odlazi u Bosnu da se sretnu s onom hrabrom manjinom koja je nastavila živjeti sa svojim bivšim progoniteljima te istražuje njihovo poimanje vlastitoga stradanja, boli i gnjeva.

Oni su, u izvjesnom pogledu, vrlo obični ljudi, no njihove izuzetne priče duboko su potresne. *Rat je mrtav, živio rat* izmamit će suze svakom čitaocu i, nadamo se, suze kajanja i skršenosti, kod onih međunarodnih diplomata i političara koji su tako traljavo pune tri i pol godine produžavali agoniju Bosne, a onda

joj nametnuli „mirovno rješenje“, koje je nagradilo vršioce etničkog čišćenja.

Vulliamyja na pisanje ove knjige nije navelo samo saosjećanje, već – na jednom dubokom nivou – i moćan osjećaj nepravde. Gradovi i sela, najbliži logoru Omarska, sada su pod vlašću Srba koji uglavnom poriču ratne zločine. Kako to Vulliamy sjajno kaže: „U društvu bosanskih Srba, pleše se oksimoronski valcer između poricanja i opravdavanja: mi to nismo uradili, a morali smo to uraditi da odbranimo svoj narod.“

Omarska je sada rudnik, ali njegov novi vlasnik, kompanija ArcelorMittal u vlasništvu Lakshmi Mittala, najbogatijeg čovjeka u Britaniji, odbija da se podigne bilo kakav spomenik ljudima koji su tu premlaćivani i mučeni do smrti, uz izgovor da o tome mora odlučiti „lokalna zajednica“ odnosno, Srbi među kojima su i bivši logorski stražari. Srbi su, međutim, u tom kraju podigli nekoliko spomenika – u znak sjećanja na srpske junake. ☹

IZDAVAČ: Kulturno društvo Bošnjaka Hrvatske "Preporod"

ZA IZDAVAČA: Ervin Jahić

V. D. GLAVNOG UREDNIKA:

Ervin Jahić

IZVRŠNA UREDNICA: Martina Pavić

GRAFIČKA UREDNICA: Jasna Goreta

DIZAJN NASLOVNICE: Boris Kuk

LEKTURA I KOREKTURA: Alma Šehić

TISAK: Topgrafika, Velika Gorica

ADRESA: Preporodov Journal,

Ulica grada Vukovara 235,

10000 Zagreb

TELEFON/FAKS:

+385 (0)1 4833 635

E-MAIL:

kdbhpreporod@kdbhpreporod.hr

ŽIRO RAČUN:

ZABA HR4823600001101441490

DEVIZNI RAČUN: ZABA SWIFT

HR4823600001101441490

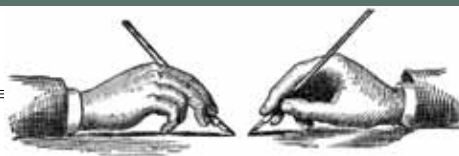
CIJENA: 20 kn, 5 KM

Mišljenja i stavovi koje zastupaju autori nisu nužno i stavovi uredništva.

Tiskano uz financijsku potporu iz

Državnog proračuna Republike Hrvatske putem Savjeta za nacionalne manjine Republike Hrvatske.

Fotografija na naslovnici: Nuriya Kurtić

UVODNIK

Journal još uvijek izlazi „pod nejasnim okolnostima“. Tražili smo da se one razjasne, pisali našem financijeru, Savjetu za nacionalne manjine. Jedno smo, naime, na natječaju kandidirali (6 dvobroja u koloru), a dobili „peto“ – 10 jednobroja! Umjesto da smo moderni i dopadljivi, neki žele da budemo stari i ružnjikavi. Umjesto da razvijamo vlastitu i ambiciozniju intelektualnu platformu, neki bi da se samo evidentiraju učinci etničkoga brbljanja u uglavnom jednoj manjinskoj časopisnoj ponudi.

U političkoj močvari hrvatskoga bošnjaštva jedan je naš preporodovac, mladi Imran Srebreniković, ostvario značajan uspjeh u gradskoj četvrti Novi Zagreb. „Naše dijete“ pritom je uspjelo biti i nositelj nebošnjačke liste. Možda je to dobar primjer kako izbjeći kompromitaciju kompromitiranog političkog manjinstva. Dragom Imranu redakcija *Journala* želi beričetnu budućnost.

U ovom broju *Journala* nešto rijetko, ako uopće i jest, viđeno: prof. Banac samo za nas razgovarao je s prof. Mahmutćehajićem. Rijetko tko je dostojan takve časopisne pažnje kao što je to intelektualac Mahmutćehajićeva formata.

Naposljetku, prvi objavljujemo dijelove, reći ću bez okolišanja, genijalnog novoga mevluda na bosanskom jeziku. Ne, naravno, samo njime, ali i njime Džemaludin Latić potvrđuje se danas najvećim „muslimanskim pjesnikom na bosanskom jeziku“. Ako mu je tu konkurencija mala i haman nikakva, mišljenja sam da je on jedan od najvažnijih muslimanskih pjesnika na našem jeziku u posljednjih stotinu godina.

SADRŽAJ

INTERVJU

4 Rusmir Mahmutćehajić:

Andrićevo djelo - jedna od platformi za širenje antimuslimanstva

KOLUMNNE

24 Senadin Lavić: Blokirani bosanski politički um

51 Sead Berberović: O neravnopravnosti, rode, da ti pojem

62 Esad Duraković: Savezom religije i politike ka izopačenosti svijeta

73 Muhidin Džanko: Mehmed-beg Kapetanović Ljubušak

80 Šaćir Filandra: Nova Bosna

ISLAM

28 Džemal Sakib Latif-zade: Novi mevlud na bosanskome jeziku:

MEVLŪD – I ŠERİF

49 Vernes Delalić: Austrija „zakonom po islamu“

BOŠNJACI U HRVATSKOJ

54 Bosanski jezik - neosporna jezična i društvena činjenica

KULTURA SJEĆANJA

64 Slovo o Nusretu Idrizoviću

78 RAD SAVJETA ZA NACIONALNE MANJINE RH

PROF. MAHMUTĆEHAJIĆ GOVORI O ODJECIMA SVOJE KNJIGE *ANDRIĆEVSTVO: PROTIV ETIKE SJEĆANJA*

ANDRIĆEVO DJELO - JEDNA OD PLATFORMI ZA ŠIRENJE ANTIMUSLIMANSTVA

RAZGOVARAO: Ivo Banac

POČETKOM TRAVNJA RAZGOVARAO SAM s prof. Rusmirom Mahmutćehajićem u povodu izdanja njegove knjige *Andrićevstvo: Protiv etike sjećanja* (Beograd, Clio 2016). Ta knjiga, koja dovodi u pitanje zloporabu Andrićeva književnog djela u svakom osporavanju Bosne i njenih ljudi, izazvala je niz polemika u postjugoslavenskom prostoru.

Rusmir Mahmutćehajić je rođen u Stocu, gdje je završio gimnaziju. Diplomirao je na Univerzitetu u Sarajevu, a magistrirao i doktorirao na Sveučilištu u Zagrebu. Specijalizaciju iz područja jonosfere i magnetosfere obavio je u Centru za teoretsku fiziku Atomske agencije u Trstu, a postdoktorske studije u području matematičkih modeliranja i digitalnih simuliranja elektromagnetskog vala na Katoličkom univerzitetu u Leuvenu (Belgija). Bio je direktor Instituta zaštite na radu i Instituta za ergonomiju Univerziteta u Sarajevu te profesor i dekan Elektrotehničkog fakulteta Sveučilišta u Osijeku. Bio je potpredsjednik Vlade Republike Bosne i Hercegovine, predsjednik republičke komisije za društvene djelatnosti i potpredsjednik republičke komisije za referendum o državnoj suverenosti. Jedan je od osnivača Međunarodnog foruma Bosna, a njegov predsjednik od 1997. godine. Redovni je član Kraljevskog instituta za islamsku misao u Jordanu Aal al-Bayt i član Uredništva za filozofiju religije i religije svijeta izdavača Brill u Leidenu. Područja njegovih akademskih zanimanja uključuju, pored ostalog, filozofiju religije, filozofiju znanosti, političku filozofiju i književnu kritiku. Među ostalim, objavio je knjige: *Iz Jerusalema: O jednosti, vjesništvu i povratku*, *Bosanski odgovor: O modernosti i tradiciji*, *Hval i Djeva 1: Vječnost u vjesničkim otkrivanjima*, *Hval i Djeva 2: O trajanju i prekidu*, *Hval i Djeva 3: Sabiranje rasutog*, *Tajna Hasanaginice*, *Preko rijeke: O pjesništvu* *Maka Dizdara*, *Stolačka čaršija: U vidiku perenijalne filozofije*, *Preko vode: Uz pjesmu Maka Dizdara "Modra rijeka"*, *Malo znanja: O drugome u muslimanskim vidicima*, *Mesdžid: Srce smirenost*, *O ljubavi*, *Subotnji zapisi: S političkih razmeđa*, *Prozori: Riječi i slike*, *Sarajevski eseji: Politika, ideologija i tradicija*, *O nauku znaka*, *Živa Bosna: Politički eseji i intervju...* Neke od njih prevedene su na engleski, francuski, albanski, bugarski i turski jezik. Prema njegovim scenarijima snimljena su tri filma: *Srce Stoca*, *Tolerancija* i *Moj drugi*.

Više od desetljeća uvršavan je na popis petsto najutjecajnijih muslimana u svijetu.

Kako je došlo do pisanja Vaše knjige *Andrićevstvo: Protiv etike sjećanja*?

Pripovjedačko djelo Ive Andrića u najvećoj mjeri pripremano je i oblikovano u vrijeme prevlasti dvaju velikih pseudoproročkih totalitarizama, nacionalsocijalističkog i komunističkog. Posve je utemeljeno na ideologijama orijentalizma, kulturnog rasizma i evropskog pseudouniverzalizma te njima i uokvireno. Gorljivo je prihvaćeno među velikosrpskim nacionalistima i, potom, jugoslavenskim komunistima

RUSMIR MAHMUTĆEHAJIĆ: Na odluku da tu knjigu napišem utjecale su okolnosti koje nisam mogao predvidjeti. Ali, razlozi za nju, manje ili više jasni, postojali su kroz cijeli moj život. Na identitete gotovo svih rođenih u Bosni nakon Drugog svjetskog rata u značajnoj mjeri utjecale su fikcije podržavane i snažene pripovjedačkim djelom Ive Andrića kao slike historijske zbilje te zemlje i njenih ljudi. U tradicionalnom muslimanskom vidiku to djelo je doživljavano kao perfidno nastavljanje ogađivanja svega bosanskog. Tako je, prije svega, riječ o nelagodi u bosanskom muslimanstvu izopćenom iz političke javnosti.

Ta fikcija uplitana je u živote ljudi pod komunističkom vlašću kao važnija od svega drugog, kao potpora onom utopijskom cilju u kojem će svako raditi prema mogućnosti a imati prema potrebama. A tome je bila smetnja orijentalnost muslimana. To je uobičajeno viđenje zapadnjačkog mita o budućnosti, mita o napretku i tako dalje. Ta smetnja mora biti svladana pravljjenjem žrtve, što znači otklanjanjem krivca koji onemogućava dostizanje utopijskog cilja. Sličnu ulogu ima seljaštvo u klasičnom marksizmu, lenjinizmu i staljinizmu, dok je buržoazija nehotice babica historije.

Usporedo sa spomenutim uplitanjima fikcije u zbilju života, provodena su okrutna ponižavanja i zatiranja gotovo svega što se ticalo bosanskog muslimanstva i muslimanskog bosanstva. Taj narod utjerivan je u bivanja onim što nije, pa se skrivao u intimnosti osobnosti, porodice i povjerljivih prijateljstava, uz istodobnu nelagodu u svijetu utopijskog žrtvovanja vlasti i njene antimuslimanske kulture. Nelagodu nije jednostavno osvijestiti, pa

je izvesti u obzorja razumskih razmatranja. Gotovo svi koji su je osjećali u javnome prostoru su je prikrivali. Nerijetko su je i predstavljali nepostojećom, dodvoravajući se vladajućim tumačenjima Bosne, bosanstva i bošnjaštva gušenim ideologijskim jugoslavenstvom, u kojem su preživjeli gotovo svi sadržaji opake ideologijske dihotomije u pričanjima “o Turcima i o našima”.

Nakon posljednjeg velikog rata protiv Bosne, u kojem je do ogoljelosti postalo vidljivo sve što je skrivano politiziranjem starih i novih estetika te estetiziranjem starih i novih politika, sve ono čime smo bili varani, nisam mogao izbjeći pitanje: Je li etički održivo prenošenje stare nelagode u vezi s ideologijskim zloupotrebama pripovjedačkog djela Ive Andrića u svijet materijalne i mentalne razorenosti bosanskog društva?! U tome pitanju moguće je otkriti i razlog odluke da čitam iznova njegovo pripovjedačko djelo. A neposredni poticaj bilo je više mimikriranih nametanja, temeljno nacionalističkih i pseudokomunističkih, tog djela kao istine o Bosni, bosanstvu i bošnjaštvu.

U tome sam vidio hipokriziju skrivanja starog oblika antibosanstva: Estetičnost pripovjedačkog djela Ive Andrića je promicana kao dokaz da njegova

Šta je, zapravo, Bosna?! Ime za veliku, možda najveću moguću ideju o religijski pluralnome društvu. Za Bosanske Muslimane ta religijska pluralnost je počelno utemeljena, sveta obveza. Nije odvojiva od muslimanske svete predaje. Kao i sve sveto, i ta ideja jest bila i bit će iznevjeravana. Ali od nje nema ničeg dostojnijeg zagovaranja i branjenja

meta-Bosna nije ništa drugo do ova zbiljna, a njegov bosanski muslimanski svijet upravo ovaj kojem mi svi pripadamo i kojem su pripadali svi naši, a koje valja svim raspoloživim sredstvima onemogućiti radi fiksijskih i starih nacijskih ciljeva. Neprijateljstva prema svim pokušajima drukčijih čitanja od vladajućih, nametanih u paradigmatima orijentalizma i kulturnog rasizma, meni su bila izazovna. Uznemiruje me i podstiče intelektualni kukavičluk većine i epistemološka oholost osviještenih i neosviještenih kulturnih rasista. Iako se pozivaju na teorije

čitanja i tumačenja teksta, što jest kozmos mogućnosti, u njima su ipak prepoznatljivi maskirani ideologijski determinizmi obranjivi jedino, kako oni misle, galamom i klevetama.

Optužuju Vas da Andrićevu književnom djelu pripisujete krajnje negativne političke učinke. Kako doživljavate takve optužbe? Gdje je Vaše mjesto u već popriličnoj literaturi o Andriću i njegovu književnom djelu?

RUSMIR MAHMUTĆEHAJIĆ: Kad sam odlučio iznova istraživati pripovjedačko djelo Ive Andrića i njegova ideologijska korištenja, pretpostavio sam mogućnosti takvih optužbi. One uglavnom potvrđuju to što sam želio i uradio u knjizi *Andrićevstvo: Protiv etike sjećanja*. Je li se moguće suprotstaviti uobičajenim konstrukcijama bosanskog muslimanskog svijeta, smatrajući ih osnovom za njegova ponižavanja, razaranja i uništavanja, a da vas ne optuže nositelji takvih predstava, duboko ukorijenjenih u vladajuće ideologijske konstrukcije i njima potčinjene kulturne obrasce?!

Pripovjedačko djelo Ive Andrića u najvećoj mjeri pripremano je i oblikovano u vremenu prevlasti dva velika pseudoproročka totalitarizma, nacionalsocijalističkog i komunističkog. Posve je utemeljeno na ideologijama orijentalizma, kulturnog rasizma i evropskog pseudouniverzalizma te njima i uokvireno. Gorljivo je prihvaćeno među velikosrpskim nacionalistima i, potom, jugoslavenskim komunistima. Zato je logično očekivati da pothvat istraživanja samog tog djela i njegovih tumačenja uzrokuje erupciju optužbi u nažalost još uvijek preovlađujućim mentalitetima nastalim u iskustvu antibosanstva kao bitnog sadržaja destruktivnih ideologija.

I vidite, u stotine reakcija za koje znam samo je nekoliko njih u kojima se autori doista bave time što jeste u mojoj knjizi. Ostalo su manje ili više izljevi mržnje i kleveta, odrazi uznemirenja pred ponudom drukčijih mogućnosti čitanja i tumačenja teksta te epistemoloških promicanja lanaca čitanja čitanja i tumačenja tumačenja. Smatram da je korištenje pripovjedačkog djela Ive Andrića u spomenutim, ideologijski zasnovanim politikama koje sam nazvao *andrićevstvom* temeljno antibosansko, a da mu je struktura određena dogmatskim sekularizmom, orijentalizmom i kulturnim rasizmom.

Nije ono to samo zato što ga tako koriste nacionalisti, u svojim nemaskiranim likovima ili u onim komunistički maskiranim, iza kojih su se skrivale sve vrste intelektualnih i drugih hulja. Ono je, smatram, izvorno oblikovano s očekivanjem da bude

podesno za takva korištenja. Kako sam, vjerujem, pokazao u knjizi *Andrićevstvo: Protiv etike sjećanja*, ono je prepuno ideologijski zasnovanih, negativnih odnosa prema Bosanskim Muslimanima, koji su fikcijski prevedeni u političke i teološke neprijatelje nacijskih “našosti”, u fikcijske odnose Turaka i naših, kako ih određuje Ivo Andrić. Njegova ideologijska “našost” je transhistorijska i kozmička, poistovjetljiva s geologijom. A Turci, zapravo bosanski muslimanski svijet, nepočelna su privremenost, prljavi nanos koji nestaje u povremenim olujama. S obzirom na to da je knjiga *Andrićevstvo: Protiv etike sjećanja* utemeljena na filozofskim i teološkim vidicima savremenih odnosa prema pluralnosti svijeta, prema ulogama imaginacije u hrvanju sa zbiljom, te da u obzir uzima brojne pothvate dekonstruiranja starih i novih ideologijskih izvrtanja realnosti, ona je, prema mome znanju, prvi cjelovit prijedlog drukčijeg tumačenja u odnosu na ona iz kojih je izvedeno *andrićevstvo* kao moćno i prošireno estetiziranje antibosanstva.

Optužitelji mene će se razmetati pozivanjem na *licentia poetica* u njenim brojnim starim i novim teorijskim razradama. (A malo im je znanje o tome šta se u vezi s tim zbiva u središtima vrhunskog znanja.) Pri tome ti žreci andrićevstva prešućuju da su takva tumačenja pripovjedačkog djela Ive Andrića gotovo nepostojeća u političkoj i široj javnosti. Prešućuju i to da je pripovjedačko djelo tog nobelovca – što ističu kao dokaz za se – uz podršku i kanonizaciju u totalitarnim sistemima, pretiskivano i šireno u milijunima knjiga. Tako je promicano i nametano kao obvezujuće i sveto slovo “našosti”. Postalo je profaniranje, kako ističe Svetislav Basara, i od onih roto ljubića i krimića.

To djelo su, opravdano je pretpostaviti, možda nepopravljivo izgnali iz svijeta fikcije upravo njegovi branitelji o kojima sam govorio. Tako su nastali – a nastaju i dalje – brojni simulakrumi *andrićevstva*. Ne dao Bog da čovjek računa na podršku i ljubav takvih neimara. Njihove parodije i groteske sve su očitije u intelektualno oživljujućoj Bosni. Ali, va-

S radošću i sigurnošću mogu reći da muslimanom ne bih mogao biti ako kršćanstvo, i to u svim njegovim inačicama, jevrejstvo i sve što jest spušteno iz Počela u svijet mnoštva, ne bih volio i smatrao presudno važnim za to što jesam. Bez takve ljubavi smatrao bih se neispunjenim, a Bosna, bosanstvo i bošnjaštvo kao ideal bili bi samo jedan u mnoštvu idola

ljat će se još dugo užasavati pred neukim došljacima u Bosnu i govornicima o njoj u tuđini koji kažu: "Znamo mi sadašnjost i prošlost Bosne, čitali smo romane *Travnička hronika* i *Na Drini ćuprija*." Orijentacija jugoslavenskih komunista je temeljno antimuslimanska. Ali, i antikršćanska. U tome se očitovao njihov ovosvjetovni utopijski progresivizam. Manje im je bilo važno antibosanstvo nego antisrpstvo i antihrvatsvo. A jugoslavenstvo su ideologijski obuhvaćali kao svoje i nastojali ga u sebi utjeloviti. To je omogućavalo njihovim epigonima, i antinacionalističkim blago lijevim socijaldemokratima i antinacionalističkim umjerenim Bosancima, a naročito Bošnjacima, da pogrešno shvataju uspostavljanje Bosne u njenim historijskim granicama, najčešće zvanim avnojskim, kao potporu bosanske ideje o trojedinosti. A, zapravo, tog nije bilo. Time je samo zapriječena srpsko-hrvatska borba za

Bosnu. Titova Jugoslavija postala je stroj za održavanje nacionalističkih interesa u ravnoteži, a tako i u odgođenosti, uz nadu da će vremenom odumrijeti, zajedno s državom. Tako je utopijski antinacionalizam bio utemeljen na učinkovitoj politici nacionalizma. Bosna je toj strategiji bila alibi, a ne identitet. Čini mi se da je potreba za kanoniziranjem pripovjedačkih fikcija Ive Andrića jasna u toj ideologijskoj strategiji.

Što je Bosna, što su bosanski ljudi, za Andrića? Postoji li nešto u njegovoj slici Bosne i bosanstva, posebno bosanskog muslimanstva, što bi se moglo prepoznati kao tipično andrićevo?

RUSMIR MAHMUTĆEHAJIĆ: Da bih odgovorio na to pitanje, morao bih ukazati na onu Bosnu koje u pripovjedačkom djelu Ive Andrića nema, onu u njegovome djelu omraženu zbilju potrebnu ideologijskim redukcijama i izvrtanjima. Šta je, zapravo, Bosna?! Ime za veliku, možda najveću moguću ideju o religijski pluralnome društvu. Za Bosanske Muslimane ta religijska pluralnost je počelno utemeljena, sveta obveza. Nije odvojiva od muslimanske svete predaje.

Kao i sve sveto, i ta ideja jest bila i bit će iznevjeravana. Ali od nje nema ničeg dostojnijeg zagovaranja i branjenja. Njeno utemeljenje je u višoj zbilji, s kojom je čovjek otvoren i vođen prema vazda boljoj i ljepšoj mogućnosti sebe. Samo u tome idealu moguće je oslobođanje od idola. A nasilja su uvijek posljedica služenja idolima. Bosanski muslimanski svijet može biti ime za onaj oblik pojedinačnog i zajedničkog života u kojem se on održava i unapređuje u odnosu sa svojom abrahamskom drugošću, sa svojim susjedom čija drugost je sveta i uvijek

ogledalo tog što čovjek hoće i može. U otkrivanju te i takve Bosne, sada bez ikakvog kolebanja, s radošću i sigurnošću mogu reći da muslimanom ne bih mogao biti ako kršćanstvo, i to u svim njegovim inačicama, jevrejstvo i sve što jest spušteno iz Počela u svijet mnoštva, ne bih volio i smatrao presudno važnim za to što jesam. Bez takve ljubavi smatrao bih se neispunjenim, a Bosna, bosanstvo i bošnjaštvo kao ideal bili bi samo jedan u mnoštvu idola.

U širem okviru tog o čemu govorim Bosna je uključena u cjelinu mediteranskog obrasca svetih predaja koje se međusobno uvjetuju i oblikuju. Jevrejstvo, kršćanstvo i islamstvo su mediteranske tradicije koje u tome što jesu ovise prvenstveno o odnosu s Bogom u smislu ontološke okomice, ali uz stalna davanja i primanja u svojim sinhronijskim i dijahronijskim trajanjima. Nijedna od njih nije moguća u izolaciji. Ta pluralnost jest pečat i štit svega bosanskog. Ali, to je svojstvo i šireg okruženja. Tako, Bosna nije mjesto razdiobe Istoka i Zapada, pa čak ni mjesto njihovog susreta. Nije mjesto binarne suprotstavljenosti koja uvijek uključuje hijerarhijsku uzajamnost, a tako i pretpostavljenu nadmoć jednog nad drugim. Nije! Ta stereotipna mantra praznih retorika o Bosni mora biti odbačena.

Bosna je središnji prostor u geografskom i kulturnom kontinuitetu integrirane pluralnosti koja se rasprostire od istočnih granica nekadašnje Rimske imperije i njenog osmanskog nasljedstva, preko sjevernih i južnih obala Mediterana, do Atlantika. Zato ta zemlja nije samo domovina evropskog muslimanskog naroda, već je historijskim usudom darovano mjesto evropskog naroda koji uključuje i njegov muslimanski narod u ispreplićućoj pluralnosti stalno međusobno preispitivanih vjerovanja. To prikazuje mogućnost koegzistencije koja nije osnovana na toleranciji već na priznanju, prihvatanju i međusobnom preispitivanju.

Nigdje u pripovjedačkom djelu Ive Andrića nije moguće naći niti jedan jedini odjeljak u kojem bi bili vidljivi početni razlozi za bosansku društvenu pluralnost. To je, kako on izričito objašnjava u disertaciji *Razvoj duhovnog života u Bosni pod uticajem Turske vladavine*, nesreća kršćanskog svijeta, politička i teološka tuđost u tijelu njegove "našosti". U tim pripovjedačkim vidicima bosanski muslimanski svijet, opisan u romanima *Travnička hronika*, *Gospodica* i *Na Drini ćuprija*, jest masa koja živi utajena u svojoj divljini, pa s vremena na vrijeme provali u svome bijesu. Ono što bosansko islamstvo predstavlja u njegovome idealu – ders, medresa i muderis, što

su imena za otkrivanje i slijeđenje svih tragova na čovjekovom putu otkrivanja sebe u vazda višoj mogućnosti, a zapravo na putu odnosa s Bogom – u pravilu jesu, u pripovjedačkim vidicima Ive Andrića, morbidna varanja i varalice, kako to nerijetko ističe. Iako ti intelektualni pojmovi označavaju čovjekovu težnju da se ozbilji u punini, ljudi bosanskog muslimanskog svijeta su, u takvim vidicima, bez transcendentnog početla. Njihovo počelo je "tursko", a to znači ne-počelo.

Zato je nepostojanje *dobrih* ili svetih u tom bosanskom muslimanskom svijetu, onih ljudi vrline, jamstvo u tim fikcijskim vidicima da sveta predaja islamstva nema transcendentno utemeljenje. Koliko god to bilo umotavano u pripovjedačko

Bosna nije mjesto razdiobe Istoka i Zapada, pa čak ni mjesto njihovog susreta. Nije mjesto binarne suprotstavljenosti koja uvijek uključuje hijerarhijsku uzajamnost, a tako i pretpostavljenu nadmoć jednog nad drugim. Nije! Ta stereotipna mantra praznih retorika o Bosni mora biti odbačena

umijeće, ipak je samo slika muslimanskog svijeta u njegovoj fikcijskoj izopačenosti, u nacijskoj potrebi i potrazi za političkim i teološkim neprijateljem, a ne za onom drugošću bez koje nije moguće nijedno ozbiljenje u ljudskosti. A zapravo, ako se uzme u obzir vrijeme nastajanja tih fikcija, jasno je da služe kao *camera obscura* stavljena pred zbilju uništavanja jevrejstva, romstva i islamstva u Srbiji i drugdje, u vremenu kada ih Ivo Andrić oblikuje.

Da je ta realnost nacističke Evrope, s njenim nedičevskim surogatom u Srbiji, prenesena u fikcijsku sliku Bosne, jasno je iz očitosti da nigdje u tim pričanjima nema ni traga tradicijskoj intelektualnosti. Sve u tome pričanju je okrutno poravnato, uz isključenje svake više ontološke razine, te zgurano u stegu ideološkog idiotizma. Estetičnost je tu, zapravo, anestezija. Ubijanja i razaranja bosanskog muslimanskog svijeta, koja se u tom vremenu događaju pred očima živih ljudi, uz ta pripovijedanja ne čine se samo opravdanim već i lijepim. Uzvratajući na tu tvrdnju, uobičajeno je spomenuti poneki izuzetak. Ali, izuzetak uvijek potvrđuje pravilo. Izuze-

tak, i kad se nađe, samo je potvrda općeg prikaza muslimana kao teološkog zastranjenja u odnosu na svaki “pravovjerni” vid kršćanstva.

Andrićev bosanski i muslimanski svijet nedvojbeno je proizvod piščeve imaginacije. Je li Andrić predvidio ili previdio političku estetizaciju svoga djela i zašto je ono uopće bilo podobno za izgradnju poslijeratnog jugoslavenskog kulturnog modela?

RUSMIR MAHMUTĆEHAJIĆ: Je li ili nije predvidio mogućnosti politizacije svog pripovjedačkog djela nije bitno za posljedice. Kako god na to pitanje odgovorili, to djelo se pokazalo – a sada je to još očitije – izuzetno pogodnim za ideologijska korištenja u nacionalističkim, komunističkim i drugim zloupotrebama nužnim za poricanje i uništavanje Bosne, bosanstva i bošnjaštva. Sa svojim simulakrijskim groteskama činilo se – i još se čini – korisnim u srpskim i hrvatskim emocionalizmima, u onim željama

Sima Marković, Moša Pijade, Milovan Đilas i Veselin Masleša, naprimjer, tvrdili su da ne postoji bosanski narod, da Bosanski Muslimani nisu politički osvjestljivi mimo emancipacije u nacijskome srpstvu i/ili hrvatstvu ili ideologijskoj preinaci tog u jugoslavenstvu. Zar pripovjedačko djelo Ive Andrića nije bilo idealno za širenje i jačanje takvog antimuslimanskog i antibosanskog stava?!

za podjelom Bosne kao nacijskim ciljem. Uvjeren sam da je to pripovjedačko djelo otrovno i razorno u svakom od takvih korištenja.

Preovlađujuća slika bosanskog muslimanstva, nastajala tokom devetnaestoga i dvadesetoga stoljeća, dobila je u tom pripovjedačkom djelu novu snagu i novu ideologijsku iskoristljivost. Nema sumnje da je Ivo Andrić jasno vidio ko će i zašto to djelo uzdizati do razine kanona. U sva tri njegova ideologijskom vremena prožeta romana – *Travnička bronika*, *Gospođica* i *Na Drini ćuprija*, žreci velikosrpskog nacionalizma, a potom i njihovi nasljednici u komunističkoj transformaciji, nalazili su razloge da tu imaginaciju smatraju punom slikom bosanske realnosti.

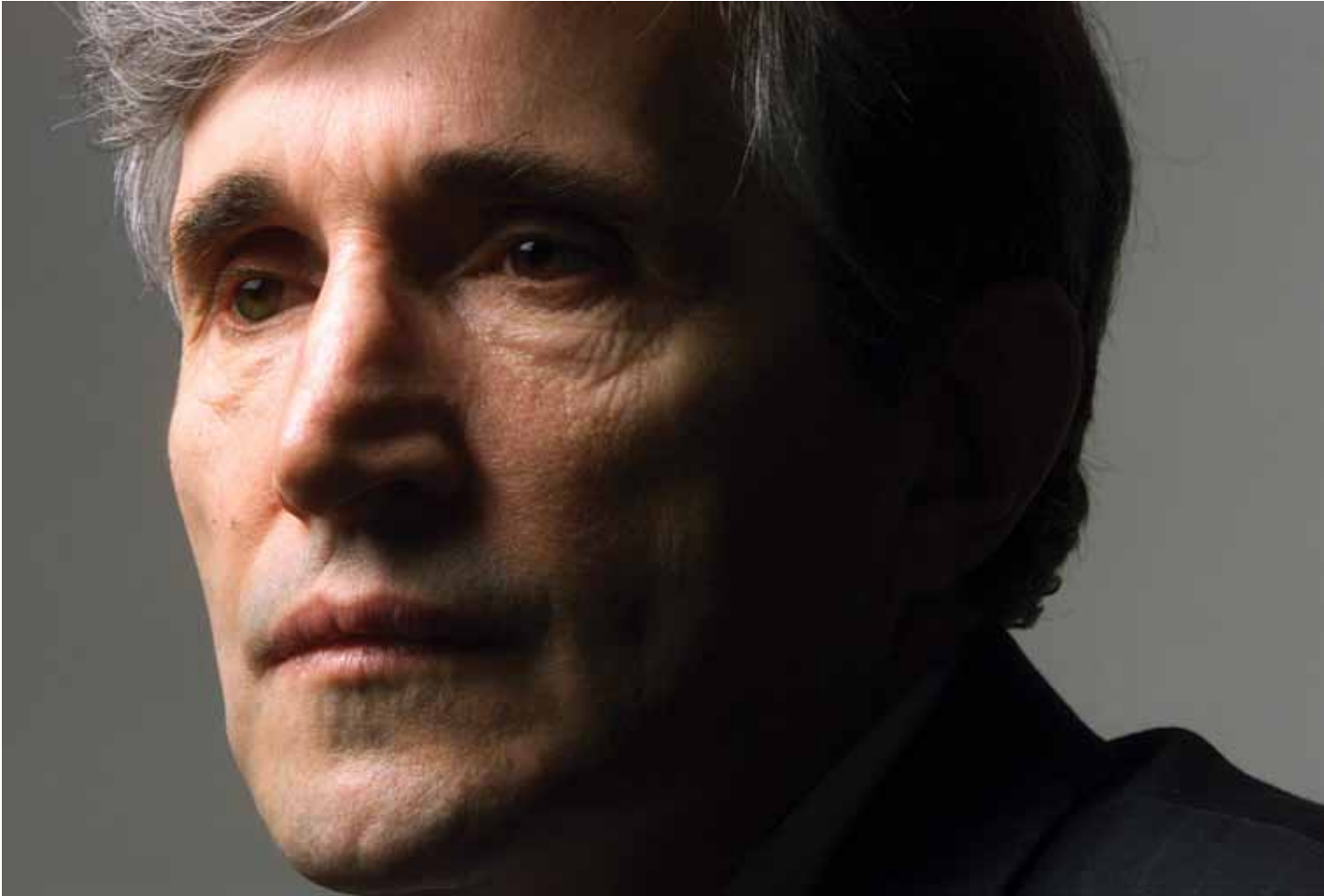
Ako je grubo epsko naslijeđe, prepuno pljački i ubijanja, sve više gubilo na uvjerljivosti, u fikcijskim preinakama Ive Andrića zadobilo je pouzdanu obnovu i opravdanje. Dobrica Ćosić za Ivo Andrića i njegovo djelo kaže: “On ne poznaje Srbiju. On je čovek Bosne i biblioteke.” Ta Bosna koju Ivo Andrić navodno zna potrebna je, prema tome, za nacijske vidike Dobriće Ćosića. Nije potrebna Srbiji kakvu zna taj ocjenitelj, ali potrebna je velikosrpskoj nacijskoj teleologiji i podesna za njeno ozbiljenje.

O tome istom Dragan Nedeljković veli: “Ivo Andrić je naš klasik, u najboljem smislu te riječi. Pored njega je Crnjanski, a od mlađih pisaca, sad već ne i mlađih – Dobrica Ćosić. To su ta tri naša klasika.” Na drugome mjestu isti pisac propovijeda: “Tri su vrha srpskog historijskog romana: Miloš Crnjanski, Ivo Andrić i Dobrica Ćosić.” Zašto su to u takvom vidiku vrhovi srpskog historijskog romana? Dragan Nedeljković na to pitanje odgovara ovako: “Duboko prožet osećanjem za tokove istorije, Ivo Andrić je njenoj uzbudljivoj građi pristupao prvenstveno kao umetnik reči, ali sa objektivnošću i savešću, temeljitošću dostojnom strogih naučnika.”

Obraćajući se u Višegradu 1995. godine srpskim vojvodicama u ratu protiv Bosne, Dragan Nedeljković im poručuje: “Vama, koji ste u ognju rata za slobodu podneli i podnosite ogromne, dragocene i neprebolne žrtve, usudiću se, nedostojan, da kažem: Andrićev duh je sa vama jer vas razume; shvatajući duboko da se borite za opstanak, u ratu koji vam je nametnut, on vas blagosilja, kao što bi vas i tvorac *Gorskoga vijenca* vladličanski, sa obe ruke, blagoslovio, kao što se svi srpski svetitelji, od Svetog Save i Simeona Mirotočivoga do kosovskog Mučenika Lazara i martira novijih vremena, usrdno mole za vas, žarko želeći da budno bdite nad čistotom naše herojske istorije.”

Slijedeći to ideologijsko konstruiranje sklada fikcije i zbilje, umjetničkog pripovijedanja i historije, Đuro Bodrožić u knjizi *Srpski identitet* piše: “Niko bolje od Andrića nije proniknuo u suštinu srpske istorije, osetio je i prikazao kao dramu. Ukazao na poreklo te drame, odredio joj odlike, ukazao na *Gorski vijenac* kao na mesto gde je ona dobila uobličenje, a u njegovom autoru iznašao oličenje njenog tragičnog junaka.”

U jugoslavensku ideologijsku konstrukciju jedinstva preneseni su, te usvojeni i njegovani, gotovo svi temeljni obrasci nacionalističkog naslijeđa, kojem je osnova ideologijska konstrukcija srbo-hrvatstva. Sima Marković, Moša Pijade, Milovan Đilas i Ve-

selin Masleša, naprimjer, tvrdili su da ne postoji bosanski narod, da Bosanski Muslimani nisu politički osvjestljivi mimo emancipacije u nacijskome srpstvu i/ili hrvatstvu ili ideologijskoj preinaci tog u jugoslavenstvu. Zar pripovjedačko djelo Ive Andrića nije bilo idealno za širenje i jačanje takvog anti-muslimanskog i antibosanskog stava?!

U tome pripovijedanju nacijska “našost”, a zapravo ideologijsko srbo-hrvatstvo ili jugoslavenstvo kojima Bosna isključivo pripada, zapriječena je prisutnošću Muslimana, teoloških neprijatelja, a zapravo ostatka Turaka, političkih neprijatelja. Da nije njih, srpsko-hrvatska Bosna bila bi odavno riješeno, mirno mjesto razgraničenja onih kojima u ideologijskim fikcijama pripada, oslobođena od opake i fantomske tuđosti.

U komunističkim vidicima historijske nacije služile su kao sredstva za izlaženje iz nacionalizama, upravo onako kako je za postteologe kršćanstvo religija za izlaženje iz religije. Nepostojanje bosanske nacije ne ostavlja Bosanske Muslimane ni u čemu odakle bi izašli iz historije u obećanu zemlju već im se nudi

jedino mehanizam jedne od autentično izabranih nacija. Tim mahanizmom nacionalizam je uključen u komunističko viđenje, pa komunisti i postkomunisti mogu biti u isto vrijeme i internacionalisti i nacionalisti i antinacionalisti.

U osvitlu posljednjeg velikog rata protiv Bosne, kojem je temelj stari mit o srpskoj i/ili hrvatskoj Bosni i o muslimanima kao ometajućoj tuđosti, pripovjedačko djelo Ive Andrića postaje iznova važno i privlačno. Ali, sada je ta važnost reartikulirana u okviru završenosti i u općoj dostupnosti tog djela te njegovoj pogodnosti za nova maskiranja. Ivanu Lovrenoviću učinilo se da je upravo postojeća tragedija Bosne, bosanstva i bošnjaštva zgodna prilika za rekonstruiranje srpske slike Bosne u njenoj hrvatskoj recipročnosti, uz nesuvisla i ružna snaženja stare nacionalističke zamisli o učinkovitosti postupka *scapegoating*. On piše da se Ivi Andriću bosanski svijet “otvorio kao nikome, u svoj svojoj tamnoj magičnosti i neiscrpnosti ljudskih historija”.

Je li mu se taj svijet otvorio u fikcijskim vidicima ili je upravo takav u svojoj faktičnosti? Ta dihotomi-

ja je premisa ideologijskog korištenja književnosti. Kad god neko pokaže na fikcijom oblaganu faktičnost, žreci *andrićevstva* ga optuže da fiksijski vidici ne mogu biti preispitivani faksijskim. A kad se prizna estetičnost tih fiksijskih vidika, od svakog se očekuje da mu to bude dokaz o njihovoj faktičkoj neupitnosti, a tako i o neosporivosti pripadajućih slika bosanskog muslimanskog svijeta, i teološki i politički krivog za svoju tragediju. Pri tome su prognitelji uvijek rasno nadmoćni, pravedni i dobri. Evo tog obrasca u tumačenjima Ivana Lovrenovića: "(...) ako su njegovi književni izvještaji u koječemu 'mračni' i 'nepovoljni' po one koje u tom periodu predstavljaju vladajući i povlašteni element, optuživati ga [Ivu Andrića] zbog toga predstavlja klasičnu zamjenu planova po načelu – ubiti donositelja loših vijesti." Prema tome, tu su fikcija i fackija preklapane i odvajane u skladu s potrebom konstruiranja *andrićevstva* kao presudnog dokaza protiv Bosne, bosanstva i bošnjastva. Pisac tih redaka skriva činjenicu da Ivo Andrić u svom pripovijedanju manje okrivljuje vladajući i povlašteni element kojeg u Bosni postavlja i nadzire tuđi osmanski sultanat nego što okrivljuje bosanski muslimanski svijet u cijelosti. Taj svijet je, u pripovijedanjima Ive Andrića,

i bijesan i divlji, s turskim počelom u kojem se pokazuje "knez ovog svijeta". U središtu tog svijeta bosanskog muslimanstva kao bijesne mase su Cigani, dželati, mučitelji i ubice, i to uvijek nedužnih Srba. Teško je naći okrutnije primjere kulturnog rasizma od onih u romanima *Travnička hronika*, *Gospodica* i *Na Drini ćuprija*. Taj bosanski muslimanski svijet, sa svojim Romima, i teološki i politički je uskraćen, bez ljudske srijede, etički prazan te, posljedično, opsjednut zлом. Ako bi takva slika bila samo fikcija, a ne vijest o faktičnosti, sve bi bilo dostojno samo igre i nakaradnog kenčijanja, pa makar i u teorijskim razlaganjima. Ali, nisu li upravo te vijesti, shvaćene u okviru nacionalističkih ideologija, prožimale i pokretale zločince i ubice širom Bosne, i to pred našim očima?! Nisu li tumači tog posezali za pripovjedačkim djelom Ive Andrića kao slikom bosanske faktičnosti?! Ivan Lovrenović nadalje tumači: "Tin Ujević, Ivo Andrić, Miroslav Krleža – poslušajte to suzvučje! Pokušajte imaginirati sve linije značenjâ, vibracija, smislova, koje se uspostavljaju, slute, otvaraju u trokutnome polju označenu s ta tri imena, s te tri poetike, s ta tri književna i biografska iskustva! Je li ikada hrvatska književnost, u poslu samopromatranja, samo izgovorila ta tri imena ovako tijesno

zajedno, kao trijadu, a kamoli pokušala pronaći ono mjesto koje toj gigantskoj trijadi pripada u strukturi te književnosti? Nažalost nije! Hrvatska se književnost više trudila da zaboravi takvu mogućnost.”

E, vidite, sada je ideologijski utjelovljivana hrvatska književnost podsjećana upravo na taj zaborav. A šta je posljedica otkrivanja tog zaboravljenog? Jasno viđenje srpsko-hrvatskog odnosa prema Bosni i sve-mu bosanskome, simetrija i recipročnost u odnosu prema bosanskom muslimanskom svijetu, glavnoj smetnji jasnog razgraničenja svega srpsko-hrvatskog u srpskom i hrvatskom. A pripovjedačko djelo Ive Andrića se nudi i strasno brani kao glavna spoj-nica srpsko-hrvatskog – istini za volju sada srpskog i hrvatskog – viđenja svega bosanskog s onom opa-košću otpornog turčijata. Ni u tome ne bi bilo pre-velikog jada kad bi to bile samo vijesti iz fikcijskog svijeta. Ali taj fikcijski svijet je, kako nas podučava Ivan Lovrenović, posve suglasan sa zbiljom bosan-skog muslimanskog svijeta. A na to nas podsjećaju i brojni izvođači te fikcije u zbilji mesa i krvi.

Na sve to obično se uzvraća podsjećanjem da je pripovjedačko djelo Ive Andrića umjetnost koju je neumjesno i neopravdano preispitivati izvan nje-ne autonomije u tome što jest. Takva autonomija bi, kako smatraju žreci andrićevstva, morala štiti-ti djelo od svakog njegovog političkog tumačenja ili korištenja. U tome bi se slučaju valjalo oglušiti o estetizaciju politike tom umjetnošću u pothvatu anesteziranja pojedinca u njegovoj odgovornosti da politički djeluje, da se suprotstavlja nepravdi, neslo-bodi i nejednakosti. Ali, vrhunsko dostignuće um-jetničkog pripovijedanja nikako ga ne oslobađa od njegovih političkih sadržaja. To također ne znači da rubnost političkih sadržaja u nekom umjetničkom djelu nije važna u njegovom političkom vrednova-nju. Umjetnost nije moguće odvojiti od njene mo-ralnosti ili nemoralnosti. A za nju se nerijetko traži upravo takav neutralan položaj u kojem bi estetika bila sama sebi dovoljna, te zato raspolagala i politič-kom moći. Pretpostaviti da se ne mogu raspravljati politički iskazi umjetnosti značilo bi isključiti svako bavljenje povezanošću političke vlasti i pisaca kakvi su, naprimjer, Virgil, Dante, Milton, Voltaire ili Hugo. A nije li to presmiješno kada dolazi od onih koji se rado pozivaju na socijalističko naslijeđe jugo-slavenskog komunizma? A jedno od bitnih svojstva materijalističke književne teorije jest upravo postav-ka da nema i ne može biti nepolitične umjetnosti. Što više skriva svoju političnu ulogu, takav stav je političniji.

Kad god neko pokaže na fikcijom oblaganu faktičnost, žreci andrićevstva ga optuže da fikcijski vidici ne mogu biti preispitivani fakcijskim. A kad se prizna estetičnost tih fikcijskih vidika, od svakog se očekuje da mu to bude dokaz o njihovoj faktičkoj neupitnosti, a tako i o neosporivosti pripadajućih slika bosanskog muslimanskog svijeta, i teo-loški i politički krivog za svoju tragediju. Pri tome su progonitelji uvijek rasno nadmoćni, pravedni i dobri

Možete li nam predložiti ideologijsko korištenje Andrićeva djela u postkomunističkom antibo-sanstvu i antimuslimanstvu srpskog nacionali-stičkog kruga?

RUSMIR MAHMUTĆEHAJIĆ: Od svojih prvih pojava, a naročito od njegove programske najave 1924. go-dine, sadržane u doktorskoj disertaciji i prvoj knjizi priča, pripovjedačko djelo Ive Andrića je shvaćano i prihvaćano kao potpora onoj viziji kraljevstva Srba i Hrvata ozbiljivanoj u simulakrumu Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. Ali, to je djelo uglavnom zaokruženo u Beogradu u vremenu nacističke oku-pacije i nedićevske kolaboracije. U njemu je prepo-znatljivo već spomenuto obrtanje realnosti progona: progonitelji postaju progonjeni, i obrnuto. Bijeg Ive Andrića u historijski roman maskira njegov neetični stav prema zbivanjima u njegovoj zemlji. Gotovo svi Jevreji i Romi Srbije su u koncentracijskim lo-gorima i sustavno su ubijani. Ali, njegova fikcija tu realnost obrće, i to u skladu s potrebom i onih koji vladaju i koji će uskoro zavladatai.

(Važno bi bilo, smatram, čitati romane Ive Andrića nastale tokom Drugog svjetskog rata u historiograf-skim okvirima koje artikuliraju Olivera Milosavlje-vić u knjizi *Potisnuta istina* i Jovan Byford u knjizi *Potiskivanje i poricanje antisemitizma*. Takvom će se prijedlogu odmah suprotstaviti mnogi, pozivajući se na odvojivost književne fikcije od društvene zbi-lje i njenu autonomiju. Ali, takvo odvajanje je samo ideologijska mogućnost. Sve na njoj građeno ima slab epistemološki temelj. Zato i neobranljiv.)

Da su 1945. godine romani *Travnička hronika*, *Gospođica* i *Na Drini ćuprija* ponuđeni bilo kojoj vlasti, nacionalističkoj, lenjinističko-staljinističkoj

ili liberalnoj, pa čak i nacističkoj, bili bi prihvatljivi kao uvjerljiva transfiguracija usvojenih kategorija orijentalizma i kulturnog rasizma, ugrađenih u temelj reificiranja bosanskog muslimanskog svijeta kao nesposobnog za interakciju sa svojim drugim. A sve to je u komunističkome razdoblju prevođeno u estetizirane oblike maskirane brige za stara uvjerenja u nacionalističkim antibosanskim obrascima imenovanim napretkom, emancipacijom, ulogom komunističke avangarde, oslobođenjem i tome slično. Kako je to postulirano u svem odnosu komunističkih ideologija, Bosna je samo teritorija na kojoj se prepliću dvije nacije, srpska i hrvatska. Bosanski Muslimani su, kako je 1950. godine tvrdio Moša Pijade, “dio stanovništva (...) koji su primili islam i koji sebe obilježavaju po vjerskoj pripadnosti, a u velikoj većini nacionalno nisu opredijeljeni”. U Komunističkoj partiji Jugoslavije, a potom u njenom bosanskom dijelu, odlučno je zagovarano nacionalno opredjeljivanje tog dijela bosanskog stanovništva u nametanome mu srpstvu i/ili hrvatstvu.

Kad se pokazalo da većina bosanskog muslimanskog svijeta ne prihvata nametano opredjeljivanje, 1968. godine komunistička elita priznala je da je takva politika bila pogrešna. Pri tome je, oslanjajući se na postupak *scapegoating*, prešutjela ko je kriv za to. Dakako, niko se nije usuđivao pokazati prstom

Da su 1945. godine romani Travnička hronika, Gospođica i Na Drini ćuprija ponuđeni bilo kojoj vlasti, nacionalističkoj, lenjinističko-staljinističkoj ili liberalnoj, pa čak i nacističkoj, bili bi prihvatljivi kao uvjerljiva transfiguracija usvojenih kategorija orijentalizma i kulturnog rasizma, ugrađenih u temelj reificiranja bosanskog muslimanskog svijeta kao nesposobnog za interakciju sa svojim drugim

na tu elitu. Nudeći navodni izlaz iz te pogrešne politike, ponovno je nametnula rješenje kojim su ti ljudi odvojeni od svog bosanskog temelja. Odlučno im je zapriječena bilo kakva mogućnost političkoga osvješćenja u njihovome bosanstvu i bošnjaštvu. Nametnuto im je ono ime kojim su identificirani

u pothvatu njihovog nacionaliziranja u srpstvu i/ili hrvatstvu.

Bosanski muslimanski svijet je uspostavljanje Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, u kojem su ideološki i administrativno Bosna, bosanstvo i bošnjaštvo bili izbrisani, uglavnom doživio kao uključenje u Srbiju. Opirući se tome, mnogi od njih su se opredjeljivali za političko hrvatstvo. Ali, za komuniste tog svijeta nacijsko opredjeljivanje bilo je dokaz zahtijevanog klasnog osvješćenja. Zato su se oni gotovo u pravilu opredjeljivali – a zapravo na to su nagonjeni – kao Srbi, jer drugo nisu mogli izabrati a da ne budu u direktnome sukobu s usvojenom ideologijom.

Nakon 1945. godine nije bilo nacijski neopredijeljenih komunista iz bosanskog muslimanskog svijeta. Ali, većina naroda se tome odupirala. Odbijala je takvo opredjeljenje, smatrajući ga ravnim moralnoj propasti. Komunisti iz tog svijeta dokazivali su svoju emancipiranost javnim ispovijedanjem istina *andrićevstva*, u najširem značenju tog pojma. Progonili su često i najbliže srodnike, te vodili akcije uništavanja bosanskog muslimanskog naslijeđa i odbacivanja tipičnih oblika kulture svog svijeta.

Tako su nastali zanimljivi oblici antimuslimanskog muslimanstva, ateističkog muslimanstva, muslimanske mržnje svega muslimanskog, izigravanja svega što ljudi jesu da bi igrali ono što nisu, policijskih instalacija među hodžama i tome slično. A sve to uokvirivala je borba protiv bauka bosanstva koji prijeti svoj “našosti”. Nakon dvadeset godina nagonjenja tih ljudi, te pristajanja komunista na njega, seljaci, radnici i gradska sirotinja bosanskog muslimanskog svijeta narugala se svima, namećući totalitarnoj vlasti svojim neopredjeljivanjem odlučnu opredijeljenost za Bosnu, bosanstvo i bošnjaštvo kao intuitivna obzorja svog identiteta.

U raspadu Jugoslavije Bosna, bosanstvo i bošnjaštvo ponovno su dospjeli u središte starog srpsko-hrvatskog spora. Ideološki određeno te zemlje kao prostora na kojem se sastavljaju i rastavljaju opće srpstvo i opće hrvatstvo vodilo je obnovi “sporazuma o podjeli” između Srbije i Hrvatske. Takvome sporazumu najveća prepreka, i prije i sada, a najvjerovatnije i zauvijek, jest onaj neopredijeljenošću i neopredjeljivošću opredijeljeni dio bosanskog naroda koji takve sporazume ne prihvata i ne može prihvatiti. Takav je u preovlađujućim uvjerenjima njegove većine, jer se niko ne može opredijeliti za ono što nije, a da tako ne porekne to što jest.

Zato u okolnostima novih dogovaranja o podje-

li Bosne i pohoda protiv nje, uz žrtvovanje bosanskog muslimanskog svijeta radi ozbiljenja tog starog mita, slika muslimanstva artikulirana u fikcijama Ive Andrića i učvršćivana u različitim oblicima *andrićevstva* vaskrsava na obje strane antibosanskog sporazumijevanja. Čuvana i štićena tokom komunističkog razdoblja dobila je aktualnost u velikosrpskim i velikohrvatskim odnosima prema Bosni. Pogledajmo ko se sve pozivao na pripovjedačko djelo Ive Andrića dokazujući nemogućnost Bosne!

S teorijskog stanovišta nije nezanimljiva očitost ideologijske prihvatljivosti pripovjedačkog djela Ive Andrića među okorjelim nacionalistima i još okorjelijim komunistima. To može biti zanimljiv dokaz o istoj suštini svih modernih ideologija, ma koliko se razlikovale u formi i pragmatičkim potrebama. Još jednom valja podsjetiti da se ovdje govori o name-tanim ideologijskim tumačenjima tog djela u administrativnim propisivanjima i pretvaranjima njega u sredstvo za estetiziranje politika. U široj javnosti teško je govoriti o nemogućnosti njegovog istraživanja u akademskoj autonomnosti.

Zašto je hrvatska skepsa prema Andrićevom srpskom usmjerenju odnedavno zamijenjena novim poklonstvom? Koliko Andrić koristi trenutnim hrvatskim kulturnim i političkim konstrukcijama?

RUSMIR MAHMUTĆEHAJIĆ: Čini mi se da je u prethodnom odgovoru djelomično objašnjena i ta pojava. Ali, dopustite mi, molim Vas, da ovdje ispričam jedan zagrebački događaj o kojem me je izvijestio njegov sudionik i mio mi prijatelj. Jedan od Bosanaca u Zagrebu veli drugome, koji slovi kao znalac Bosne: "Uvijek smo bedasti. Ivo Andrić je ponajviše naš. Ali mi ga, za razliku od Srba, ne znamo koristiti za svoje poslove u Bosni, za svoj odnos s Turcima."

Svi koji se dodvoravaju onim politikama u Srbiji i Hrvatskoj u kojima je Bosna nemoguća, te zato samo prolazno stanje, a Bosanski Muslimani nužna žrtva radi konačnog rješenja, nalaze važan ideologijski oslonac i referencu u pripovjedačkom djelu Ive Andrića, tumačenom u skladu s evropskim iskustvom estetiziranja politika i politiziranja estetika. Takva dodvoravanja mogu biti i svjesna i nesvjesna. Tu uglavnom nije riječ o književnim razlozima i ljubavima prema velikom pripovjedačkom djelu. Zagrebe li se malo ta obuzetost njime, jasno se vide sadržaji orijentalizma i kulturnog rasizma u odnosu prema Bosni, bosanstvu i bošnjaštvu.

Kako je već rečeno, u tim "obnovljenim" zanimanjima za pripovjedačko djelo Ive Andrića među nekoliko hrvatskih intelektualaca moguće je otkriti začudan postulat: Sve bosansko se u fikcijskim vidicima tog pisca "o Turcima i o našima" razlaže na recipročnost ili simetričnost srpsko-hrvatske saglasnosti o toj zemlji i njenim ljudima.

Kad govorite o bosanskom identitetu, vidite li ga kao nešto istoznačno europskom konceptu političke nacije, što je viša razina integracije od one koja pokriva koncept etničke skupine? Do koje su mjere posebne srpske, hrvatske i bošnjačke nacionalne integracije na bosanskom tlu prepreka bosanskoj političkoj integraciji?

RUSMIR MAHMUTĆEHAJIĆ: Ovo je pitanje u mom istraživačkom vidiku prevažno. Ako bih na njegov odgovorio ukratko, izložio bih se opasnosti da ne kažem ono što mislim da je važno. U državnim politikama Srbije i Hrvatske, s njihovim različitim osviještenim i neosviještenim instalacijama i kolaboracijama u Bosni, moguće je naći brojne anti-bosanske sadržaje. To je, prije svega, priviknutost na nuždu da je Bosna slaba i nesigurna država, da nema jedinstven politički narod, da joj je potrebno tutorstvo, da je kao država neusklađiva s preovlađujućim zamislima evropskih nacija i tome slično. Da bi takve politike bile održavane, potreban je bauk bosanstva kojim je zamračivana očitost da nema i ne može biti ničeg u srpstvu, hrvatstvu, bošnjaštvu, romstvu, jevrejstvu u Bosni bez njihovih temeljno bosanskih sadržaja. A upravo to je zamračeno i poricano u tankim ideologijskim slojevima etničkih nacijslava. Da bi bosansko društvo i njegova država

doista bili sudionici regionalne i šire političke arhitekture, potrebno je u bosanskom identitetu otkrivati i potvrđivati obuhvatni politički subjektivitet pluralnog društva, štićenog i razvijanog u državi s nepovredivim pojedincem.

U gotovo svim raspravama o Bosni, bosanstvu i bošnjaštvu, bilo da se u njima traže razlozi za ili protiv, javlja se pojam identiteta. Ako ta riječ bude razmotrena u Platonovom očekivanju da je u njoj, kao i svakoj drugoj, moguće naći onu suštinu koja nikad i nigdje ne iščezava, onda bi to traganje moralo okončati u pojmu istine. U vidicima teizma to je Bog, jer On jest Istina. Ako bi pojam identiteta bio istraživ u Wittgensteinovim familijskim sličnostima, jasno je da bi u identitetu moralo postojati mnoštvo značenja povezanih nečim suštinski zajedničkim.

Ali, i Istina Se uvijek pokazuje na drukčiji način. Nikad nije ista Sebi samoj, u apsolutnom značenju tog pojma. Ukupnosti postojanja, nestišljivome toku pojava, Istina je temelj. A postojanje i sve pojave u njemu su Njeni znakovi. Zato je pitanje o poistovjetljivosti ljudi s nečim zajedničkim što ih čini narodom, zajednicom ili nacijom nestišljiv i neučvrstiv pothvat. Nacijski identitet je uvijek neodredljiv, jer je riječ o pojedincima uključenim u

neprestano nastojanje usklađivanja različitosti u pripadanjima. Uz to, nacijski identitet je i nedovršiv. Zato je taj pojam uvijek samo pomoć u težnji da se prepozna tok u kojem promatrač sudjeluje. A nema toka Zbilje bez uključenosti promatrača.

Kad se nacijski identitet, umjesto bivanja spoznajnim ili govornim pomagalom, usvoji za cilj, pa se nameće u ideologijskim pothvatima, posljedica je nasilje nad svima koji sudjeluju u tokovima njime poticanih promjena. Moguće je govoriti o nacijsvima bošnjaštva, srpstva, hrvatstva, crnogorstva i tako u nedogled. Nacijstvo je ideologija, a to znači u propozicijski sistem uvedena realnost. Ono što se iz tog uvođenja dobiva uvijek je pojednostavljena slika zbilje. Nema ideologijskog identiteta koji bi obuhvatio svu složenost zbilje čovjeka i društva. Ali, politički poreci, uobličeni u države, nikada ne mogu biti svedeni na neki čvrsti nacijski identitet. Da je tako, pitanje o bosanskom nacijskom identitetu može biti ključni dokaz.

Kažete, bosanski nacijski identitet?!

RUSMIR MAHMUTĆEHAJIĆ: Znam, opravdano je pitati se: Postoji li bosanski nacijski identitet? Isticanje takvog pitanja uznemiruje većinu promatrača zbilje na koju se ono odnosi. Oдавно se u vladajućim emocionalizmima i s njima povezanim ideologijskim navikama čini da je neumjesno čak i njegovo postavljanje. Kad se naspram tog pitanja istakne njemu slično u vezi s nacijskim identitetima srpstva i/ili hrvatstva, naprimjer, sve u vezi s identitetom postaje i zamršenije i uzbudljivije. Kako god pojam "nacijski identitet" bio određen, tvrdnja o postojanju bosanskog nacijskog identiteta obranjiva je kao i druge tome slične. I više od tog.

Ovdje bi valjalo istaći potrebu oslobođenja od ideologijskih, a prije svega nacionalističkih i komunističkih učitanja sadržaja u pojam i koncept nacije. U mom govoru tim pojmom označavam političko osvješćenje naroda u suverenoj državi kao najvažnijem sredstvu ozbiljenja najboljih mogućnosti svakog pojedinačnog i kolektivnog pripadanja, neovisno o njegovoj unutarnjoj pluralnosti, onom političkom osvješćenju i činjenju koji uključuju odgovore na pitanja o društvenoj pravdi, slobodi, jednakosti i demokraciji.

S obzirom na očitost bosanske države i njenog društva, bosanski identitet je onaj koncept kojim su uključene i obuhvaćene postojeće i moguće razlike tog društva i njegove države. A četiri su uobičajena određenja nacijskog identiteta. Prema prvom, on je esencijski, učvršćen rodom i precima. Postoji

neovisno o činjenima ili nečinjenjima. Prema drugome, izgradiv je, i to u pothvatima domišljanja i uobličavanja posredstvom različitih oblika političkog, kulturnog i ekonomskog djelovanja. To je postmoderna predstava nacijskog identiteta. Međutim, nacijski identitet je, u hibridnoj inačici tumačenja, posljedica i prvog i drugog određenja. A prema četvrtome viđenju je, prije svega, osnovan na vrijednostima građanstva, pa mu je najvažniji sadržaj uređenje države ravnopravnih građana.

Nema i ne može biti nacijskog identiteta koji bi bio odredljiv jasnim granicama neke od navedene četiri mogućnosti. Identiteti su u zbilji uvijek manje ili više hibridni i promjenjivi. Težnje da se nacije drže u samo jednome okviru od tih mogućnosti jednostavno se preinačuju u nasilja i obespravljivanja. Nije moguće govoriti o poretku svijeta bez država kao najvišeg oblika organiziranja ljudi koji žive na nekoj teritoriji. Država znači politički poredak na ograničenoj teritoriji. Nijedna država ne obuhvata rasno, etnički i kulturno jedinstven narod. Ne obuhvata i ne može obuhvatati.

Kad god je politička moć primjenjivana tako da neizbježna pluralnost društva bude otklonjena, nastaje nasilje u kojem njegovi izvršitelji moraju naći krivca među slabijim, a slabiji u svakoj državi su oni koji su drukčiji i količinski, to znači brojno, manji od onih koje predstavlja vladajuća elita. To je uobičajeni oblik svuda prisutnog nasilja moćnijih protiv slabijih, imućnijih nad siromašnim i tome slično. Razlozi za nasilje su u izmišljanju krivice jednih i pravednosti drugih.

Pretpostavka da je Bosna srpska teritorija, te da su njeni ljudi nacijski Srbi, uključuje otklanjanje ili političko potčinjavanje svih onih koji takva određenja ne prihvataju. Nasuprot tog je pretpostavka da je Bosna hrvatska teritorija, a da su njeni ljudi manje ili više osviješteni ili neosviješteni Hrvati, te

Bauk bosanstva uzdignut je na razinu sotonske utvare. Postao je svuda prisutan i svuda odsutan, pa su vike protiv njega u nacijskim historiografijama, političkim spisima i žurnalizmu postale dio nacijskih kultura. Dekonstruiranje tog stanja je pretpostavka odgovaranja na zamršeno i zamračeno bosansko pitanje

da ozbiljenje nacijske teleologije znači osvješćenje neosvijesćenih i otklanjanje neosvjestljivih. U nacijskim srpstva i hrvatstva – na drukčiji način i u nacijskom bošnjaštvu – usvajano je sve bosansko,

Bosna jest suverena država. Kao takvu je defacto ne priznaju ni Republika Srbija ni Republika Hrvatska. Njena suverenost je u političkim vidicima tih susjednih država osjećana i tumačena kao slaba i teško održiva. Time su podsticane želje da se stalno upliće u bosanska pitanja i arbitrira o njima. Na taj se način nikome ne pomaže, a svima se odmaže

uz ideologijska, a zapravo fikcijska preimenovanja i preoblikovanja. To je svojstvo nacionalizma. Razvrstava i razgrađuje, prosijava i isceduje te odbacuje i poništava sve u sebi i oko sebe u skladu s ideologijskim ciljem.

Zato je danas očit paradoks takozvanih srpskih, hrvatskih i bošnjačkih kultura i politika u Bosni. Kad im se oduzme bosanska suština, ne ostane gotovo ništa do pljeva. Istraživanje različitih oblika nacijskih antibosanstava zaprečivano je ideologijski zasnovanim nasiljima tokom devetnaestoga i dvadesetoga stoljeća. Bauk bosanstva uzdignut je na razinu sotonske utvare. Postao je svuda prisutan i svuda odsutan, pa su vike protiv njega u nacijskim historiografijama, političkim spisima i žurnalizmu postale dio nacijskih kultura. Dekonstruiranje tog stanja je pretpostavka odgovaranja na zamršeno i zamračeno bosansko pitanje.

Naposljetku, Bosna jest suverena država. Kao takvu je *defacto* ne priznaju ni Republika Srbija ni Republika Hrvatska. Njena suverenost je u političkim vidicima tih susjednih država osjećana i tumačena kao slaba i teško održiva. Time su podsticane želje da se stalno upliće u bosanska pitanja i arbitrira o njima. Na taj se način nikome ne pomaže, a svima se odmaže. Priznanje suverenosti bosanske države, te njeno šticećenje u skladu s najboljim iskustvom svijeta, najpreči je interes i Srbije i Hrvatske. Sve dok ne bude tako, produljivat će se agonije i u Bosni i u tim državama.

Je li rješenje te agonije u afirmiranju drukčijeg

koncepta odnosa države, naroda i pojedinca? Gdje vidite teorijsku osnovu toga?

RUSMIR MAHMUTĆEHAJIĆ: Pokušat ću reartikulirati što sam rekao i, ako budem znao, dati potpuniji odgovor na to i prethodno pitanje. Bosni i njenim ljudima potreban je koncept osnovan na državi, građaninu i narodu koji se ne temelji ni na nacionalnom niti na etničkom identitetu, pa čak ni na hibridnom ili višestrukom identitetu. Potrebna je post-postkršćanska transcendencija nacije i nacionalnog, jer su upravo to teološki koncepti koji u sebi sadrže kršćansku imaginaciju krvi i mesa, pričesti posredstvom osobnog poistovjećenja s uzvišenim tijelom kao mehanizmom prijenosa do kraja vremena, do punine koegzistencije koja je cilj sadašnje egzistencije, nastojanja i žrtvovanja.

A šta s ovom realnošću teritorijaliziranja bosanskog srpstva u zaseban entitet, te opetovanim zahtjevima za teritorijaliziranjem hrvatskog identiteta?

RUSMIR MAHMUTĆEHAJIĆ: Kako se god kome činilo, uvjeren sam da su sadašnje stanje i njegovi mogući razvoji u budućnosti, sa snaženjem postojećih i uspostavljanjem novih teritorijalizacija etničkih pripadanja, procesi protiv interesa ljudi na koje se njihovi zagovornici pozivaju. Zagovornici prava etničkih nacija, uz arhaična i stereotipna tumačenja, zatočenici su ideologijskih konstrukcija koje su uzrok i poticaj nasiljima.

I nije najvažnije pitanje njihova zatočenost u simulakrumska tumačenja nacije kao politički osvijesćenog naroda. Od tog su znatno opakiji njihovi utjecaji na zatočenje u emocionalizme tih etničkih, religijskih i političkih zajednica u koje se zaklinju. A takva zatočenja, uz nametanje i snaženje strahova jednih od drugih, korištena su za stjecanje i čuvanje političke moći.

Niko neće toliko osakatiti srpstvo, hrvatstvo i bošnjaštvo u ovoj zemlji koliko oni koji im oduzimaju dijahronijske i sinhronijske multilateralosti. Svako od tih parcijalnih pripadanja može se razvijati jedino u pluralnosti bosanskog identiteta u državi koja jamči prava pojedinaca i kolektiva, i to u skladu s najboljim iskustvima svijeta i u njemu. Sadašnje stanje, nametnuto ratom i zločinima, nikome u Bosni ne jamči poželjnu budućnost.

Na nedavno zakazanoj tribini u Beogradu trebalo je biti riječi o Andrićevu “poimanju islama”. Ima li u njegovu djelu išta što bi ukazivalo da je imao neki prepoznatljiv pogled na pojavu islama?

RUSMIR MAHMUTĆEHAJIĆ: Kad god ga je Ivo Andrić spominjao, riječ je o opredmećenom, a to znači ideologijskom shvatanju tog pojma. I više od tog. Takvo shvatanje, posve krivo, bilo je u skladu s modernim evropskim odnosima prema religiji, a prvenstveno prema onim njenim oblicima određivanim kao orijentalni, neevropski. U svom pripovjedačkom djelu taj pisac tako je učvršćivao one oblike odnosa prema muslimanima u kojima su oni politički neprijatelji, zapravo Turci. A kad su bez političke moći, oni su kao muslimani bez teološke suštine.

Nije teško pokazati da je u svojim pričanjima, a naročito u disertaciji, Ivo Andrić muslimane i njihovo sveto naslijeđe smatrao neuskladivim sa svojim slikama svijeta. Takva gledanja podržavana su i preovlađujućim procesima detranscendentaliziranja svetih tradicija u modernome dobu. Svete tradicije su pod tlakom modernih teleologija gubile početnu zasnovanost, pa se pokazivale kao ideologije u odorama religijskih naslijeđa. Takva shvatanja Ivo Andrić je protegnuo u predmodernu dobu. Zato su njegove slike tradicijskog društva, zapravo, izobličene u ideologijama modernog doba.

U tom pripovjedačkom djelu nema nijedne rečenice o potvrđivanju sakralne teleologije vrlinom, što

znači poniznošću, darežljivošću i svetom umjetnošću. Za pripovjedača Ivu Andrića ne postoji muslimanska sveta umjetnost, iako je tako očita njena bosanska raskošnost. Prema tome, svakome ko bi u fikcijama tog pisca tražio i elementarno znanje o muslimanskome intelektualnom naslijeđu – valja poručiti da ga tamo nema.

Sudjelovali ste u vremenu duljem od jednog desetljeća u filozofskim i teološkim raspravama organiziranim u jeruzalemskom Institutu Shalom Hartman o pitanjima pluralnosti svijeta, a naročito o pluralnosti religijskih tradicija. Suradnik ste jordanskog Kraljevskog instituta za islamsku misao Aal al-Bayt koji vodi princ Ghazi bin Muhammad. Među ciljevima tog instituta spominju se uloge ljudi Poslanikove porodice i njihova poslanja u promicanju srednjeg puta, umjerenosti i tolerancije. U prošloj godini održali ste predavanja u Lyonu, Oxfordu, Zagrebu i Tübingenu o suvremenim pitanjima odnosa znanosti i religije, o filozofiji religije i o teoriji razumijevanja svetih tekstova. Što su Vaši zaključci i prijedlozi o sadašnjem razumijevanju odnosa među pripadnicima različitih religija? Kakvi su izgledi tih eminentno intelektualnih pothvata u navali zloporabe i difamacije islama koja poprima zabrinjavajuće

razmjere? Što mogu učiniti dobronamjerni ljudi – muslimani i nemuslimani – da bi umjerenost, tolerancija i suživot prevladali? Što mogu učiniti vjerske zajednice?

RUSMIR MAHMUTĆEHAJIĆ: U Institutu Shalom Hartman u Jerusalemu, početkom svake godine, pedesetak filozofa i teologa iz cijelog svijeta okupljalo se oko najvažnijih pitanja savremenog svijeta i religijskih naslijeđa. U dobu prevlasti propozicijskih sistema moderne znanosti, s kojima su u vezi i razvoj i nametanja ideologijskih slika svijeta, religijske intelektualnosti su potisnute na marginu života, a nerijetko i odbačene kao bezvrijedne. To se jest dogodilo u prostorima javnog života, ali ne i u pojedincu. Potreba za krajnjim odgovorima o životu i smrti nije ograničljiva nijednim propozicijskim sistemom.

Tradicijski slijed odozgor prema dolje, od metafizičkih obzorja kroz njima odgovarajuće kozmologiju, antropologiju i psihologiju, u modernim slikama svijeta izvrnut je u slijed odozdol prema gore, od mrtve tvari prema čovjekovoj svijesti kao najvišoj mogućnosti u svem postojanju. Tako izvrnuta slika svijeta najavljivana je kao izbavljenje iz starih predrasuda. A pokazala se, zapravo, nemoćnom. I ne samo nemoćnom. U odbacivanju više zbilje pore-

čena je nepovredivost čovjeka u otvorenosti za transcendiranje svakog stanja i svake predstave u njemu. Tako je najznačajniji dio svjetskog intelektualnog naslijeđa potonuo u zaborav, ponižen ili odbačen. A nova obećanja pokazala su se u razmatranjima nekih od savremenih filozofa, zapravo, posljednjom velikom predrasudom.

Pred ljudima koji su se svake godine okupljali u Jerusalemu bilo je pitanje: Ima li mogućnosti ponovnog otkrivanja tradicijske intelektualnosti te njenog uključenja u znanje neodvojivo od bivanja i bivanja neodvojivog od znanja? U tim raspravama sudjelovali su filozofi i teolozi iz cijelog svijeta, s iskustvima u različitim intelektualnim naslijeđima. Pred jevrejskim i kršćanskim filozofima i teolozima raspravljana su najvažnija intelektualna pitanja muslimanskog naslijeđa. Takav odnos primjenjivan je i u raspravljanju jevrejskih i kršćanskih pitanja.

To su često bila gorljiva intelektualna raspravljanja. Mnogi od sudionika prvi put su mogli čuti tumačenja o kojima su mislili da znaju dovoljno, jer su znali vrlo malo. Ne znam za slična raspravljanja na nekom drugom mjestu. Zaključci su brojni. Da ukažem da dva. Prvo, svetim spisima s prožimajućim utjecajima na oblikovanje čovječanstva ne može biti oduzeta narav objave i spuštenosti. Ako

se to dogodi, kako se zbilo u uzdizanju ljudske razumnosti na razinu boga, nastaju karikature svega postojećeg. I drugo, nema i ne može biti znanja koje isključuje jastvo saznavatelja.

Dolazeći u Jerusalem i vraćajući se iz njega, te misleći o tim otkrivanjima novih vidika tradicijskih intelektualnosti, postajao sam sve uvjereniji da je savremenom svijetu potrebno upravo to – to otvoreno i nepoštedno raspravljanje o razlikama i okrućenim predrasudama, o pseudoreligiji nuđenoj umjesto religije, o pseudoznanosti umjesto znanosti, o licemjerstvu umjesto graditeljskih prijateljstava i tako dalje. Čini mi se da bi samo tako bilo moguće obnoviti svijest o vjeri, znanju i ljubavi kao unutarnjim svojstvima pojedinca, što jesu njihova značenja u tradicijskoj intelektualnosti, i tako ih osloboditi opredmećenosti i neovisnosti o jastvu pojedinca zatvorenom u mjerljivi svijet i vladavinu količine i broja.

Ako bih mlađim kolegama savjetovao nadlažne sadašnjih zatočenja u dogmatizirane predstave čovjeka, svijeta i Boga, rekao bih im da predano proučavaju tradicijska naslijeđa drugih te da u tim intelektualnim jezicima otkrivaju temeljnija razumijevanja sebe i svojih naslijeđa. Niko muslimanu nije potreban koliko su to Jevrej, kršćanin i drugi. Njegovo ozbiljenje je nemoguće bez priznanja pluralnosti puteva prema Bogu, a zapravo prema sebi. Ali, sve to vrijedi u oba smjera i za svako pripadanje. I pitanje o mojim sudjelovanjima u okupljanjima i raspravljanjima filozofa i teologa u Kraljevskom institutu Aal al-Bayt zahtijeva obuhvatniji odgovor. Tokom devetnaestoga i dvadesetoga stoljeća sveta tradicija, u punom značenju tog pojma, ideologijski je svodena na one sadržaje koji su shvatani kao politički. Postupno su iščezavali njeni najvažniji slojevi. Naprimjer, u bosanskoj muslimanskoj kulturi, potisnutoj i u velikoj mjeri uništenoj, snažna je povezanost s porodicom vjesnika Hvala – koju čine njegove supruge, djeca i potomci, te brojni kućni prijatelji. Uz to, u toj se tradiciji nalaze snažne povezanosti s djevom Merjemom, majkom vjesnika Isaa, i tako dalje.

Tako je ta tradicija čuvala i davala toplinu neposredne veze ljudi jedne kuće, one jezgre iz koje je šireno sjeme uzajamnosti i odgovornosti. U ideologijskim pothvatima modernog doba taj sadržaj je smetnja, jer onemogućuje vlast nad svime ljudskim. U tome je vjerovatno razlog za sadašnju bešćutnost u društvu, za oholosti i nasilja. Tako je pojedinačno ja, pozornica ili srijeda sveg stvaranja, isključeno iz vla-

Niko neće toliko osakatiti srpstvo, hrvatstvo i bošnjaštvo u ovoj zemlji koliko oni koji im oduzimaju dijahronijske i sinhronijske multilateralnosti

dajući obuzetosti “uređenjem” svijeta, dosezanjem “kraja historije”.

Tradicijska intelektualnost, u kojoj je znanost duše neodvojiva od znanosti kozmosa, zaboravljena je gotovo posve. U tome što se danas zove vjerskim zajednicama malo ili nimalo je takve intelektualnosti. Ako se želi govoriti o promjeni postojećeg stanja, onda njega nema i ne može biti bez obnove svijesti o presudnom značaju i nepovredivosti pojedinca. Nikakvo znanje ne može biti veće i važnije od jastva saznavatelja. A upravo taj položaj je danas uglavnom u pomrčini i zaboravu.

U propozicijskom sistemu moderne znanosti isključena je svaka potreba za onim što je izvan granica usporedivosti i mjerljivosti. Znanstvenik se prema tome može odnositi kako god hoće. Ali, ništa od tog ne može unositi u jezik znanosti, u promatranja, opisivanja i mjerenja. Što god se u tim promatranjima, opisivanjima i mjerenjima pokazuje neprovjerljivim, mora biti odbačeno, te taj postupak ponavljan uz nove pretpostavke. Sva postignuća provjere i unapređenja uvijek su u granicama koje taj sistem čine održivim u sebi i neovisnim o svemu izvan sebe. Time se i pojedinac zatvara u granice tako pretpostavljene i omeđene zbilje.

Potreba za nadlaženjem granica, za traženjem krajnjih odgovora o životu i smrti, nije uskladiva s apsolutiziranjem propozicijske ograničenosti. Iz nedokazivosti transcendentnog u propozicijskom sistemu kontingencijskog svijeta zaključuje se da njega i nema. Takav zaključak je jednako neobranjiv kao i njegova suprotnost. A upravo u tome je smisao čovjekove mogućnosti da ni u jednom od svojih stanja nije i ne može biti dovršen. Dekonstruiranje dogmatiziranih predstava o modernoj znanosti može biti, uvjeren sam, nov i ljekovit intelektualni izazov. Kad se govori o “vjerskim zajednicama”, dužan sam napomenuti da su tim konceptom obuhvaćene vrlo različite pojave. Koristeći jedno ime za njih, mnogi doprinose zbrci. U slučaju muslimana ne postoji najviše učiteljstvo, pa ni mogućnost bilo koje organizirane zajednice vjerujućih ljudi da zakonito presuđuje o stavovima pojedinaca. Nažalost, danas

se mnoge muslimanske organizacije i pojedinci, preslikavajući neosvijestena znanja o crkvama, centralnim komitetima i političkim ustrojstvima, a po-

Niko muslimanu nije potreban koliko su to Jevrej, kršćanin i drugi. Njegovo ozbiljenje je nemoguće bez priznanja pluralnosti puteva prema Bogu, a zapravo prema sebi. Ali, sve to vrijedi u oba smjera i za svako pripadanje

nekad i o tajnim i javnim policijskim strukturama i djelovanjima, uzdižu na razinu presuditelja i neupitnih tumača intelektualnog naslijeđa.

U tome su prepoznatljivi, smatram, uzroci fundamentalističkih ideologija i njihovih nasilnih nametanja. Zajednice koje mogu doprinijeti nadlaženju postojećeg stanja u svijetu jesu slobodne intelektualne skupine, s odgovornošću prema svim oblicima dogmatskih tumačenja čovjeka, svijeta i Boga. Prema tome, riječ je, prije svega, o odgovornom i slobodnom pojedincu i njegovoj nepotkupljivosti u intelektualnim raspravljajima.

Kako ocjenjujete neootomanističke pretenzije prema Balkanu i arapskom Istoku koje se iz Turske osjećaju već neko vrijeme?

RUSMIR MAHMUTĆEHAJIĆ: Za razumijevanje sadašnjih prilika Bosne, bosanstva i bošnjaštva nužno je osvrnuti se na političke procese tokom devetnaestoga stoljeća. U toku srpskih ustanaka od početka tog stoljeća, usmjerenih protiv onih oblika osmanske okupacione vlasti koji su djelovali u otuđenju od Porte, pogađajući prvenstveno slavensko muslimanstvo, događa se uobličenje srpskog feudalnog podaništva u političkog subjekta. I to u odnosu prema Osmanskome dvoru, na drugoj strani. Iz tog odnosa nastaju prvi oblici autonomije te, naposljetku, i samostalna srpska država.

Za Portu su Srbi politički neprijatelji, što znači oni s kojima se može postići politički dogovor. Usporedo s tim, djelovanje bosanske aristokracije prema Porti sa zahtjevom za političkom autonomijom smatrani su teološkim otpadništvom, pa su protiv Bosanskih Muslimana pokretani najokrutniji pohodi s nemilosrdnim uništavanjem svega sposobnog da sudjeluje u političkom osvješćenju bosanstva. Bosanskome muslimanstvu je nametan jaram neodvojivosti od njegovog političkog turčijata, s nuž-

nom posljedicom u teološkom podaništvu Porti. Tako su devetnaesto i dvadeseto stoljeće protekli za Bosanske Muslimane u stezi ideologijskih kliješta dvaju neprijateljstava, srpskog kao protivturskog, a zapravo protivmuslimanskog, i turskog, a zapravo protivbosanskog. Posljedica te tragedije je činjenica da danas u Bosni živi samo jedna četvrtina ukupnog broja Bošnjaka. Njihovo političko osvješćenje u bosanstvu, što je uvjet njihovog preživljenja, ima posljedice puno šire od onih koji se tiču samo Bosne. Takvo političko osvješćenje je budno motreno iz sadašnje Turske. Teško je pitanje pred državnom politikom te zemlje: Ako bi bosanstvo doseglo političko osvješćenje, što znači uređenje bosanske države kao ključnog činitelja poželjne budućnosti bosanskog političkog naroda, kakve bi to posljedice imalo na Bošnjake u Turskoj?

Valjalo bi, smatram, preispitati, brojne političke, kulturne i ekonomske pothvate koje predstavnici Republike Turske realiziraju danas u Bosni. A najodgovornijim ljudima u toj politici valjalo bi poručiti: Prijateljstvo prema Bosni i njenome narodu nije moguće bez prihvatanja bosanske države i njene vlasti kao jedinog i ravnopravnog partnera za oblikovanja bolje budućnosti ljudi u obje te države. U neosmanizmu su prepoznatljive neosvijestitosti i, posljedično, neznanja o tragediji bosanskog muslimanstva u njegovim zapriječenostima na putu političke, kulturne i ekonomske emancipacije. Identitetski labirint Bosne, bosanstva i bošnjaštva gotovo posve je nepoznat zagovornicima ideologije neosmanizma.

BLOKIRANI BOSANSKI POLITIČKI UM

Kolumna

U povijesnom času postgenocidnog trajanja Bosne i njezinih udesa pred nas istupa neumoljiva fakcija obračunavanja računa koji su pravljani planskim djelovanjem. U tom sviđanju računa oko političkih djelovanja u zadnjim decenijama primarno poprište postaju *politički programi* na kojima su političke oligarhije pravile slike svojim sljedbenicima i vodile ih za sobom kroz more neostvarenih obećanja. U tim programskim vizijama sve je, na papiru, osmišljeno prema naj-

galomanskog diletantizma političara. Zadnje dvije decenije u Bosni kvazi-politika etničko-religijskog predstavljanja ljudi postala je glavna kočnica bilo kakvog napretka. Njezin rezultat je vidljiv: Republika Bosna i Hercegovina i njezin građanski ustav su suspendirani, a nametnuta je monstruoza državna forma u kojoj su ispunjenje želje Miloševićevog projekta i pripremljeno davljenje bosanskog bića na duge staze antibosanskim vetom jednog entiteta. To znači da je naprav-

svoga “plemenskog” veta. Uz to, činjenica je – na tlu Bosne uspostavljena je genocidom “tvorevina” koja se postepeno *pretvara* u državu! U Deytonu smo dobili “državu u državi” i još to ne razumijemo. Ali, isto tako, data je internacionalna garancija za budućnost Bosne. To je naš paradoks.

Varijabla spoljnog faktora

Približno tačna dijagnoza koja je u osnovi hipotetička polaznica našeg mišljenja može biti iskazana ovako. Rezultat “postsocijalističkog” kretanje u Bosni zadnjih dvije i po decenije jeste – suspendiranje suverene Republike Bosne i Hercegovine i uspostavljanje antibosanskog političkog sistema koji onemogućava funkcioniranje države. Ova dva procesa vode do političke shizofrenije. To je činjenica od koje se treba poći u daljnjim političkim mišljenjima kao osnovima svakog djelovanja. Dakle, vidljiv re-

Republika BiH i njezin građanski ustav su suspendirani, a nametnuta je monstruoza državna forma u kojoj su ispunjene želje Miloševićeva projekta i pripremljeno davljenje bosanskog bića

većim evropskim standardima političke kulture demokratije, ali u praksi političkog djelovanja radi se o Potemkinovim selima maksimalističkog i me-

ljen sistem u kojem se nikako ne može uspostaviti *država* jer jedan administrativni dio može da je zakoči, zaustavi, zarobi kad god to poželi na osnovi

zultat političkih programa prvih susjeda zadnjih decenija je katastrofalan po Bosnu jer joj je spriječeno suvereno postojanje. Susjedne države, Srbija i Hrvatska, podvedene pod dva ratna režima, sa svojim iracionalnim hegemonijskim politikama provode destruiranje bosanskog političkog bića čime i sebi nanose nemjerljivu štetu. U toku agresije 1992-1995. na Republiku Bosnu i Hercegovinu te susjedne iracionalne politike Miloševićevog i Tuđmanovog režima nisu uspjele uništiti Bosnu vojnim sredstvima i brojnim zločinima. Danas je jasno da ne mogu uništiti Bosnu kao državu, ali je mogu ometati i usporavati u njezinom razvoju. To nam govori o političkom *nemoralu* hegemonijskih politika antibosanstva. U tome se ogleda spoljni faktor savremenog bosanskog konteksta! On je varijabla koju moramo pratiti osjetljivim senzorima društveno-povijesne analize trendova. Ali, šta je, pored spoljnog uticaja kao varijable koju uvijek

imamo u vidu, untarbošnjački sadržaj koji onemogućava snažniji napredak bosanske države? Danas je potpuno vidljiva bošnjačka zakočenost u bezidejnom sudaru dva suprotstavljena tabora. Bošnjaci su, ustvari, blokirani unutarbošnjačkim konfliktom dvije političke partije ili odnosom leaderski nakana čelnih ljudi SDA i SBB, s jedne strane, i srpsko-hrvatskim paktom Dodika i Čovića kao prostačkim nastavkom brojnih prijašnjih dogovora o dijeljenju Bosne, s druge strane. Ova strašna blokada dovodi Bošnjake i Bosnu u veliku egzistencijalnu neizvjesnost i nezaustavljivu pauperizaciju. U prvoj blokadi bosansko-bošnjačkog uma radi se o političkom mazohizmu i kompleksu manje vrijednosti bošnjačkih političara, a u drugom slučaju riječ je o etnofaulizmu i neofašističkim agresivnim tendencijama otimanja dijelova državnih teritorija Bosne i Hercegovine.

Bosanski politički program

Bošnjački politički um još uvijek nije započeo razgovor o političkom programu koji je u zadnje dvije i po decenije postavljen u osnovu bošnjačke i bosanske politike. Kakav je to politički program? Pitanje je isuviše kompleksno da bi se brzim površnim odgovorom riješilo njegovo semantičko i pragmatičko razrješenje u povijesnom kontekstu. Taj program političkog djelovanja proizlazi iz jednog konteksta koji je rezultat znanja, iskustva vremena, moći, vizija, ljudi, kulturne "klime", latentnih struktura politike, obmanjujućih naracija na površini... Kada na taj način pristupimo kompleksnom sadržaju političkog djelovanja, u kojem prepoznamo određeni programski sadržaj, onda se pojavljuju brojne karakteristike bitno vezane za njegovo razumijevanje i interpretiranje. Nesumnjivo je, dakle, da bošnjački politički um u 20. stoljeću funkcioniše kao konstrukt ideologijskog orijen-

taliziranja bosanskog čovjeka. Njega sa strane stalno guraju u taj orijentalni okvir i ljuļaju ga u njemu. Zato je na djelu "uspavanka" za bosanski um tokom 20. stoljeća. On je zaleđen u slici "osmanskog doba", reduciran na nju u brojnim prezentacijama politike, religije, umjetnosti, otkinut od bitne povijesne vezanosti za bosansko "tlo" (zemlju, kulturu, povijest, iskustvo, jezik, metafiziku, gradnju života...), te samog sebe objašnjava iz religijske perspektive, nemoćan da se uzdigne na širu ravan kulturno-povijesnog i političkog razumijevanja svijeta života u kojem postoji. On, taj bosanski bošnjački politički um, oslanja se na religijsku instituciju u svome djelovanju, jer time pokazuje da ne poznaje meha-

nizme političkog. On pokušava preko religijskog kontrolirati političko, a to je onda prevaziđena politička konstrukcija koja svjedoči da ne posjeduju viziju političkog bosanstva (bosanski um) i unutarnju ozbiljnost koju zahtijeva političko djelovanje pojmljeno kao "briga oko javnog dobra", oko općeg, zajedničkog, bitnih stvari koji se tiču političke zajednice. Zato mu je nekada bilo moguće podvaliti "estetičko iskustvo" u kojem Andrićevo djelo "najbolje" prezentira istinu o Bosni. Izlazak bosansko-bošnjačkog političkog uma iz labirinta autoorijentalizirajućeg mazonizma započinje upravo kroz bolni raskid sa slikom svijeta u kojoj se ne pokazuje racionalnost bosanstva. Od početka 20. stoljeća, kada je osnovana

Muslimanska narodna organizacija, do početak 21. stoljeća, u kojem svjedočimo konfrontaciji unutarbošnjačkih političkih programa, čini se da je bosanski politički um u uzmićanju, ostavljen na milost i nemilost političkim komesarima srpstva, hrvatstva, komunizma, jugoslavenstva, islamizma, internacionalizma, etnicizma i antibosanstva. Smatramo da je došlo vrijeme ponovnog uspostavljanja snažnog bosanskog uma koji nije mehanički zbir etničko-religijskih sastojnica nego viši kvalitet mišljenja i doživljavanja Bosne. Taj bosanski um ne potire etničko-religijske sadržaje, ali ne gradi političku zajednicu na njima nego na poštivanju znanja, poretka, reda, dobra, čovjeka u kontekstu Bosne... On podrazumijeva dru-

gačiju političku kulturu i odgovornost prema bosanskom biću. To bi trebalo prožeti novu političku ideju Bosne koja je već situirana u svjetskom internacionalom poretku državnacija kao 177. članica. Poslije izbornog kongresa SDA 2009. godine stranka se polarizirala i to traje do kongresa 2015. godine u Sarajevu, te eskalira do novih frakcijskih obračuna i odcjepljena nezavisnih političkih klubova u državnom parlamentu. Aktualna politička napetost vrhuni u zahtjevu za vanrednim kongresom na kojem bi se pokušalo stvari dovesti do prihvatljivog političkog konsenzusa. Iz rukovodstva stranke se poručuje da takav kongres ne treba. Sasvim je vidljivo kako je unutar stranke nestala dominantna politička grupacija, kako je fragmentirana struktura stranke najednom izgubila vlastiti programski telos i otpočela krivotvorenje bosanskog i bošnjačkog političkog interesa u neprihvatljivoj drskosti manipuliranja s institucijama sistema i države kao nečim što može potpasti pod volju pojedinaca neodgovornih i nespremnh da preuzmu nalog vremena. Etničko-religijska politika izgubila je Bosnu kao državu i pluralno društvo iz vidokrug a i prepustila se samodovoljnosti vlastitog umišljaja. Šta imamo danas od neupotrebljive matrice kvazi-politike kao “plemenskog predstavljanja” ili, još pogubnijeg magnovenja, islamističkog buncanja u politici? Ustvari, da li etnopolitika s balkanskim mentalitetom vodi u rasulo bosansko biće i sprječava odgovorno uspostavljanje bosanskog političkog uma i brige za državu Bosnu?

Šta je bošnjačka politka u prvim decenijam 21. stoljeća? Da li je ta politika uspjela nadići “muslimanski narativ” o Bosni koji je proizlazio iz spornog svođenja bošnjačkog naroda na ime “Musliman” koje ga je obmanjivalo, hipnotiziralo i otkidalo od tradicije predaka, zemlje bosanske, stare vladarske dinastije Kotromanića i uspostave najstarije “političko-pavne forme” na južnoslavenskom govornom području?

Religijski narativ u politici

“Muslimanski” narativ o Bošnjacima i Bosni jeste dio kulturološke povijesti i dio bosanske i bošnjačke kulture. On je opravdan predmet i sadržaj kulturologije Bosne i može pokazati kakav je to veličanstveni bosanski amalgam razvijen kroz povijest. Uz njega se može razvijati znanje o bosanskoj kulturi, o njezinoj strukturi i elementima koji je oblikuju kroz povijest, ali ne može se bosanska kultura svesti na njezine religijske ili metafizičke sastojnice kao primarne i nadređene brojnim drugim sadržajima. U situacijama kada cjelokupnu kulturu podredimo religijskoj sastojnici imamo na djelu fundamentalističko skamenjivanje jedne kulturne forme. Kada se ovaj narativ zloupotrijebi u konstituciji političke organizacije i programa onda dolazimo u opasno stanje. Naravno, Bošnjaci su od 1918. do 1993. godine bili svedeni na predmet za manipulaciju i “nacionaliziranje” (srpstvo ili hrvatstvo) u južnoslavenskim državnim formama i sami su sebe počeli uvjeravati da je najbolje mimikrijski istrajavati u nekom bezbojnom i bezidentitetnom

obliku kakav je “muslimanski narod”. Oni 1990-ih svoj politički program otpočinju iz “muslimanske” forme ili “muslimanskog kulturno-povijesnog kruga”, još uvijek nesvjesni *bosanstva* i *bošnjaštva* – čast nekolicini dalekovidih – kao političko-državničkog (nacionalnog) sadržaja, s jedne strane, i kulturno-narodnog ispoljavanja povijesnog staroevropskog narodnog bića, s druge strane. To nerazlikovanje skupo su platili tokom agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu u obliku etničko-religijske podjele bosanske države.

Spram *kulturološkog* narativa, koji je opravdan u znanstveno-istraživačkim interpretacijama bošnjaštva u vremenu i koji se vrlo neznalački reducira nekada na “bogumilsku” nekada na “muslimansku” priču, pred nama stoji uspostava države Bosne i vladarskih poslova od najstarijih vremena kao krućijalni dio njezine političko-pravne i državničke povijesti čime se otvara nova dimenzija razumijevanja bosanskog političkog prisustva među drugim državnim i narodnim formama. U tom okviru (uspostava države) pojavljuje se druga dimenzija djelovanja koja bi se mogla nazvati *političko-pravna* konstitucija ljudskog društva i države. Predstoji proces aktivnog uspostavljanja bosansko-bošnjačkog političkog uma koji napušta konstruiranu orijentalizirajuću krletku, ustvari, prostor zatočeništva iz kojeg nema izlaza osim onoga koji se nametao kao “nacionaliziranje”, iseljavanje i genocidno istrebljenje. Odlučnost za Bosnu već je započela...

Novi mevlud na bosanskome jeziku

Uduhovnoj kulturi Bošnjaka mevlud ima posebno mjesto.

Etimološki, mevlud potječe od arapske riječi *mawlud* ili *mawlid* i označava vrijeme i mjesto te svečanost rođenja djeteta. Osobito se veže za mjesto (dom) rođenja poslanika Muhammeda (*mawlid annabi*), 12. rebilu-l-evvela.

Zilhad Ključanin nas u knjizi *Lice svjetlosti* kratko obavještava o „tekstu i (vjerskom) kontekstu“ mevluda. Kod Bošnjaka mevlud se upotrebljava u tri značenja: 1) književno djelo koje tematizira rođenje Muhammeda, a. s. (najčešće i njegov cjelokupni život); 2) svečanost proslavljanja rođendana Muhammeda, a. s.; 3) mnoga druga proslavljanja (mevlud za useljenje u kuću, ženidbeni mevlud...)

Mevlud kao književno djelo sastoji se od nekoliko pjevanja: Predgovor (prolog), Tevhid, Rođenje Muhammeda, a. s. (u nekim mevludima i Djetinjstvo Muhammeda, a. s.), Miradž, Hidžra, Smrt Muhammeda, a. s. Mevlud sadrži i određene didaktičke pasaže o islamu kao vjeri, širenju islama i sl., kao i objašnjenja zašto pjesnik pristupa izradi mevluda (tzv. *fadile*), te nekoliko na't (pobožna pjesma u slavu Poslanika) i munadžat (ode Bogu) pjesama.

Bošnjaci su baštinici tradicije kako pisanja, tako i učenja/interpretacije/scenskog izvođenja mevluda na bosanskome jeziku. Oni su različite mevludske spjevove izvodili, i dandanas izvode, po džamijama i tekijama u skladu sa svojom vjerskom tradicijom, posebice obilježavajući rođenje Božjeg poslanika Muhammeda.

Razlog za mevlud ljubav je muslimana prema posljednjem Božjem poslaniku, a ona se u pjesnika dokazuje minucioznim poznavanjem sire, biografije Božjeg poslanika.

Mevlud je u Bosnu i Hercegovinu stigao s Osmanlijama, i dugo se učio na turskom jeziku. Proslava mevluda spominje se već 1531. godine u Gazi Husrevbegovoj vakufnami.

Prvi mevlud na bosanskom jeziku, a na arapskom alfabetu, je *Mevlud* Saliha Gaševića iz 1878. godine. Dosad je imao velik broj tiskani izdanja, u narodu je bio, a i danas je, vrlo popularan. Gaševićev *Mevlud* ustvari je prepjev djela *Vāsile-un-nedžat* turskog pjesnika Sulejmana Čelebije, ali s nespornim autentičnim autorskim zahvatima.

Gašević u svojoj *fadili* pjeva:

(...) Drugi jezik mi lijepo ne znamo,

'Allah jedan', 'hak Pejgamber' – svi znamo.

Što j' u Kur'an na sve iman imamo,

bošnjački nam gradi mevlud, molimo! (...)

Drugi po redu je *Mevlud* Muhameda Dizdarevića (Ruždija) iz Tebinja, koji je također preveo djelo Sulejmana Čelebije, završivši ga 1980. Razlika je u tome što Ruštijev *Mevlud* sadrži stihove kojih nema ni kod Čelebije ni kod Gaševića.

Za treći bošnjački mevlud uzima se pjesma Muse Ćazima Ćatića „Lejlei-mevlud“, koja nema strogu formu mevluda i koja nikada nije izvođena kao mevlud.

Arif Sarajlija Brkanić je u Istanbulu 1911. godine objavio *Tercuman mevludski na jezik bosanski*, također prijevod Čelebijeva *Mevluda*.

Godine 1924. Safvet-beg Bašagić spjevao je *Mevlud* u kojem zapisuje:

(...) A po tome Safvet Ibarahimov, evo,

Predaje vam 'Mevlud' koji je ispjevo

u jeziku, koji naš Mujo razumi,

jer mu kao Bosna u ušima šumi. (...)

Sljedeći je *Mevlud* hafiza Seida Zenunovića iz 1929. godine koji sadrži samo opjevano rođenje Muhammeda, a. s.

Do *Mevluda* Rašida Kadića iz 1963., inače najpoštovanijega mevluda bošnjačke književnosti ali i dosad najslušanijega na bosanskome jeziku, svoje su mevlude objavili i Mahmud Džaferović, Muhamed Spužić i Šemsudin Sarajlić, a 70-ih godina 20. st. Vehbija Hodžić i Mehmed Coković, te 90-ih Ismail Selimović.

Poslije Kadića, cijenjen ali ipak ponešto neuspjehli mevlud 1981. objavljuje Ešref Kovačević pod naslovom *Muhammed Resulullah*.

Dosad neobjavljivani ulomci *Mevluda* Džemaludina Latića, koji ekskluzivno objavljujemo u *Journalu*, čitateljima jamče iznimno duhovno i emocionalno iskustvo, a Latića potvrđuju majstorom starih pjesničkih formata.

(Redakcija)

MEVLŪD – I ŠERĪF

PIŠE: **Džemal Sakib Latif-zade**

MUNĀDŽĀT

Munādžāt (ar.-tur.) – pohvalnica Allahu, dželle šānuhu (uzvišeno je Njegovo Biće), kojom počinju svi spjevovi divanske književnosti.

(Prouči se ašere: *Allāhu nūru's-semāvāti ve'l-erd...*:

Da me Allah sačuva od šejtana prokletoga;

s imenom: Allah, svemu Dobročinitelj,

Najmilostiviji:

Allah je (zbijska, a nevidljiva) svjetlost Nebesa i Zemlje! (Upamti:) Njegova je svjetlost baško dub u zidu, i u (tom) dubu čirak (dugi, uski), a taj je čirak u okruglom kandilju (punom svjetla raskošnoga)!

A taj kandilj okrugli – on je baško zviježda blistava što se pali drvetom beričetnim maslinovim, (koje ne raste) ni na istoku ni na zapadu (nego u sredini Zemlje)! Njegov zejtin (je tako čist i bistar da) samo što ne zasija ni kad ga ne dotakne plam: sve sama svjetlost nad svjetlošću! Kome hoće, Allah ukaže put prema Svjetlosti Svojoj; Allah ljudima slikovito daje dubokoumne savjete, jer Allah sve zna – 24, 35.)

zatim se donese salavāt¹ na Muhammed-pej-gambera²:

Sejjidu sādāt, Ahmed Muhammed Mustafā, rā salavāt.)³

1 Salawāt (ar.-tur.) – dova kojom se moli za blagoslov i mir na poslanika Muhammeda, sallallāhu 'alejhi ve sellem (neka su Allahov blagoslov i mir s njim). – Više o donošenju salavata na Resulullahu, s.a.v.s., v. u jednom od najrelevantnijih savremenih izvora u nauci o Sunnetu iz pera šejha 'ilmu'l-Hadisa Muhammada Jusufa al-Qandahlawija: *Hayāt al saḥāba (Život ashāba)* (KHS), Rijad, Bayt al afkār al duwaliyy, bez god. izd., u poglavlju: *Al Salā 'ala al Nabīyy*, 798.-800.

2 Pejgamber (perz. *peygāmbēr*) – onaj koji donosi vijesti od Boga, dž.š.; Božiji vjesnik.

3 Sayyid al sādāt Ahmad Muhammad Mustafa rā salawāt (ar.-tur.) – Neka se spusti (rā) salavat na prvaka svih prvaka

Ehibbāni ovog zikr-i medžlisa⁴,
ovē baščē od najljepših mirisa,

na početku svog hajirli amela⁵,
kad je duša i tužna i vesela,

da mi ime Allahovo kažemo
i za Uže nuransko⁶ se vežemo,

*Allah âdın zikredelim evvelâ,
vâcip oldur cümle işte her kulâ.*⁷

(*Donese se tekbir*⁸.)

da pijemo ezelskoga⁹ šerbeta,
od čijega nejma slađeg lezzeta.

Jednu kapcu te širē¹⁰ ko popije

Muhammeda Mustafu (Odabranog).

4 Zikr-i medžlis (ar.-tur.) – dosl. skup sjećanja; skup na kome se spominju Bog, dž.š., i Njegov poslanik Muhammed, s.a.v.s., kao i ostali Božiji vjerovjesnici, poslanici i evlije (Bogu bliski i dragi ljudi).

5 Amel (ar. *'amal*) – posao; usp. sa hadisom: Od Enesa ibn Malika, radijellahu 'anh (r.a.), prenosi se da je Resulullah, s.a.v.s., rekao: "Kada naidete pokraj džennetske bašče, zasladite se!" – A šta je to džennetska bašča? – upitaše ashabi. "To su halke u kojima se čini zikir" (TS, 3510).

6 Uže nuransko – Svjetlosno Uže (od ar. *nūr* – svjetlost). – Kur'an sebe, jednako kao i Tevrat i Indžil, naziva svjetlom (v. npr. 5, 44-46; 4, 184 i dr.), a poslanik Muhammed, s.a.v.s., Kur'an, Allahovo, dž.š., Pismo, nazvao je „Užetom koje je pruženo od (Prvog) Neba do Zemlje“ (SB, Tahadždžud, 18; *Musnad* Ahmada ibn Hanbala, 3).

7 Znameniti bejt iz Sulejman Čelebijevog mevluda; drugi dio se izgovara: *vadžib oldur džumle işter her kula*, što znači: Spomenuti Allahovo ime prije svakog posla / to je obaveza svakog Njegovog roba.

8 Tekbīr (ar.) – veličanje Allaha, dž.š., riječima: *Allahu ekber – Allah je veći (od svakoga i svega)!*

9 Ezel (ar.-perz.-tur.) – Praiskon.

10 Šira (perz.) – mošt, sok zreloga grožđa.

u ašku¹¹ će sretan biti zauvijek.

Aška tražit' - nije k'o dru - ge želje;
ašikāne¹² on i vrše i melje.

Nejma znalca da mu spozna māhiju¹³,
nit tolmake¹⁴ da mu kaže mājiju¹⁵;

samog sebe ašk ti kaže, opiše;
o njem' priča dugačka je odviše:

svaki jezik svakog sv'jeta Bož'jega
ima ljestve¹⁶ koje vode do njega.

Ūlu'l-elbāb¹⁷ ovo može da shvati,
drugi nek' se drugog posla prifati!
Jedna kapca rose aška medene
k'o more je kad ga plima pokrene.

I ta kap je na početku Bismille¹⁸,
a nokta¹⁹ joj Njegov je vah-dānijet²⁰!

Na njoj stoji čitav ālem²¹ nagizdan
i bez nje bi zalutao u bezdan.

Iz tog bena²² stvori elfe²³ svjetova

11 Ašk (ar.-tur.) – ljubav; gorjeti u ljubavi prema Allahu, dž.š., i Njegovom poslaniku Muhammedu, s.a.v.s.

12 Ašikāni (ar.-tur.-perz.) – zaljubljenici u Allaha, dž.š., Resulullaha, s.a.v.s., i oba svijeta.

13 Māhija (ar.) – suština, bit.

14 Tolmak (starobos.) – tumač.

15 Mājija (ar.) – smisao, značenje.

16 Govor (ar. *kalām*) zapravo nikada ne obujmi potpuno značenje riječi; samo Allahov, dž.š., govor ima to svojstvo. „*Kalam* – imenica koja označava nešto što ima utjecaj, jer govor ima utjecaj na dušu, zbog čega se i rana (*kelm*) tako

naziva zbog njezinog utjecaja na tijelo“ (Māwardī, *al Nukat wa al 'uyūn*, I, komentar 2,37, 97).

17 Ūlu'l-elbāb (ar.) – oni koji dopiru do srčike smisla, tj. do nedokučivog (*gayb*) svijeta; oštroumni.

18 Bismilla (ar.-tur.) – dova koja se uči prije svakog hajirli posla; početni ajet svih kur'anskih sura osim devete.

19 Nokta (ar. *nuqta*) – tačka.

20 Vahdānijet (ar.-tur.-perz.) – Božija jednoća.

21 Ālem (ar.-tur.) – svijet, kosmos.

22 Ben- mladež na licu u obliku nokte /tačke.

23 Elfe (od ar. *alf*) – hiljada.

i vazda ih stvara Riječ Njegova²⁴!

On najprije stvori Pero čudesno
da zapiše šta će doći, radosno!

Kakvo li je, sve razume zamuti;
dubok, *Nūn*²⁵ ga išāreti²⁶ pa šuti.

„Šta ću pisat', ja ne znadem, jārabbī²⁷!“
kazao je gajb-i kalem²⁸ usebi.

„Piši sve iz Mog Čuvanog Teftera²⁹
odsad pa do vel'kog Rōz-ī mahšera,

šta ću stvorit' i stvarati ebedā³⁰!“
Ljudski ume, to ti s' kaza - ti ne da!

Haj zamisli otu silu stvaranja,
otu Ruku i njezina šaranja,

prez kostiju, brez mesa i bez prstā,
al' sve znade oblikovat' pa vrstat',

otu *Rekku*³¹, široku postekiju³²,
kako Kalem po njoj niže jāziju³³!

„Moj merhamet³⁴ srdžbu gasi!“ to stoji
sred te *Rekke* što emere³⁵ sve broji.

Haj zamisli otu milost bez kraja
našeg dragog Stvoritelja, Allaha!

O tad dosad stoji škripa golema
od pisanja tog poslušnog kalema!

Njegov lisān³⁶ znade samo Jedini;
zāvoli ga pa za ishod ne brini!

Reče:-*Kun*³⁷! – i stvori vodu Zu'l-Dželāl³⁸
(s tog pogléda vazda drhti njezin val).
Iz vode će sve stvarati kasnije,
što je živo, čem' je kismet³⁹ da mrije.

Arš-i Rahmān⁴⁰ zatim stvori pod Levhom⁴¹
od rubina i od nūra s miruhom.
Sa njega se svi emeri spuštaju,
tu melec sa kijāmom⁴² ne staju!
U šest dana stvori jednu maglinu
pa rasc'jepi gustu paru njezinu⁴³.
Slamku podić' i planinu zdrobiti –
to je isto Bož'joj moći, znadni ti!
Allah stvara i ne žuri uzaman;
u Njega je ista noćca k'o i dan.
Sa sred mora zaskoči se jedan val,
kao ruža on bijaše zamotan,
i on prvo kopno Zemlje zam'jesi
gdje je Kjaba⁴⁴, na sred Mekke bilesi⁴⁵.

Odatle je Allah Zemlju razastro
i hoš⁴⁶ havom⁴⁷ svukuda jē nadastro.

Allah stvori sahate i dekike,
brda, kiše i mīve⁴⁸ raznolike...

Uto stvori sedmo nebo zvjezdano,⁴⁹
prez stupova, krasno noću i danom.

36 Lisān (ar.) – jezik.

37 Kun (ar., imp.)- Budi! -

38 Zu'l-Dželāl (ar. *Dhu al Džalāl*)- dosl. Vlasnik Veličine;
Veličanstveni (Allah, dž.š.).

39 Kismet (ar. -tur.) – sudbina, predodređenje.

40 Arš-i Rahmān (ar.-tur.) – dosl. Prijestolje Svemilosnog
(Allaha, dž.š.).

41 Levha (ar.) – Ploča; usp. sa hadisom:“ ?

42 Kijām (ar.) – stajanje.

43 Usp. sa Kur'anom: *Zar ne znaju nevjernici da su nebesa i
Zemlja bili jedna cjelina, pa smo ih Mi raskomadali, i da Mi od
vode sve živo stvaramo? I zar neće vjerovati?* (21, 30).

44 Usp. sa hadisom:“Kjaba je bila brječuljak na vodi, a
zatim je oko nje započelo uobličavanje Zemlje.“ – Ovaj
hadis je naveo poznati savremeni naučnik dr. Zaglul
Nedždžar kao komentar ajeta 3, 96: *Prva bogomolja sagrađena
za ljude je ona u Mekki*. V. Nedždžarovu emisiju na
arapskom programu al Jazeera, 19.11.2003.

45 Bilesi (tur.) – štaviše; dosl. Možeš zamisliti!

46 Hoš (perz.-tur.) – dobar, ugodan, lijep.

47 Hava (ar.-tur.) – zrak.

48 Mīva (perz.) – voće.

49 Usp. sa Kur'anom: *Tako Mi neba sazviježđima okičenog...*
(87,1).

24 Usp. s kur'anskim ajetom: *Kad nešto odluči, On za to
rekne samo:“Kun (Budi)!” – i ono bude* (19, 35) i dr.

25 Nūn – slovo arapske abecede; ovdje: kur'anska sura
koja počinje ovim tajanstvenim slovom /harfom:

26 Išāret (ar.-tur.) – nagovještaj, aluzija.

27 Jārabbī (ar.-tur.) – O, Stvoritelju i Gospodaru moj; Moj
Bože!

28 Gajb-i kalem (ar.-tur.) – Pero iz svijeta koji je
nedukočiv čulima, često opisivano u Rumijevoj *Mesnevi*.

29 Tefter (grč.) – bilježnica, registar.

30 Ebedā (ar.-tur.) – vječno, zauvijek.

31 Rekka (ar. *raqq*) – koža; usp. sa Kur'anom: (*Tako Mi*)
Knjige u retke napisane, na koži razvijenoj (52, 3).

32 Postekija (perz.) – uređena koža od bravčeta.

33 Jazija (tur.) – pismo, ono što je napisano.

34 Merhamet (ar.-tur.) – milost, samilost, saosjećanje.

35 Emer (ar.-tur.) – (Božija) zapovijest.

Stvori duše pa za Sofrom⁵⁰ sabra ih,
„Jesam li Ja vaš Stvoritelj?!“⁵¹ pita ih.

Međ' dušama jedna tiho blistaše,
baško biser, sve jē druge stimaše⁵².

I to bješe zaruka svêg bešera,
ševāk⁵³ duša Muhammed-pej-gambera!

(Prouči se kasīda ⁵⁴Prvo zrno bisera:)

Čitav ālem je stvoren
da voli Muhammeda!
Za njim duše nam gore,
opisat' se to ne da!

Prvo zrno bisera
na sred mračnoga mora...
Sabbah rodi se zora,
sjajna od Muhammeda,
sjajna od Muhammeda!

50 Sofra (ar.) –trpeza, sinija; ovdje: metaforička sofa duša, često opjevana u *Mesneviji* pod pojmom Bezm-i celse-Sofra Praiskona.

51 Usp. sa Kur'anom: *I kad je Gospodar tvoj iz kičmi Ademovih sinova izveo potomstvo njihovo i zatražio od njih da posvjedoče protiv sebe: „E lestu bi Rabbikum (Zar Ja nisam vas stvorio)? – oni su odgovarali:“ Qālū: Belā (Jesi), mi svjedočimo“ – i to zato da na Sudnjem danu ne reknete: “Mi o ovome nismo ništa znali“ (7,172)...*

52 Stimati (iskr. od ar. *istimā*) – slušati, biti poslušan.

53 Ševāk (ar. *šafaq*, tur. *şevak*) – odsjaj, bljesak.

54 Kasīda (ar.-tur.) – oda; pohvalnica nekoj ličnosti, najčešće Resulullahu, s.a.v.s.; u arapskoj, perzijskoj i turskoj

književnosti sastoji se od najmanje 15 , a može dostići i 100 bejtova (distiha). – Najpoznatije kaside ispjevane u čast poslanika Muhammeda, s.a.v.s., jesu ona Ka'ba ibn Zuhayra (7.st.) pod naslovom *Bānat Su'ādu* i Šerefuddina al Būsirija (1211.-1294.), slavna *Qasīda al burda*, čiji smo centralni dio donijeli u ovom spjevu (u našem prijevodu). V. A. Kadić, *Izbor iz arapskog pjesništva*, Sarajevo, 1913.; *The Burda of al – Busiri – The Poem of the Cloak*, preveo Hamza Yusuf, Yardleys, 12 Newbiggen St., Thaxted, Essex CM6 2QR, Sandala, UK, 2002. Cjelovit prijevod *Kaside-i burde* na bosanskom jeziku sačinio je Hifzija Suljić; v. u njegovim *Sabranim tekstovima*, BMG, Tuzla- Zvornik, 2007.

*Allah, yā Allah,
Allah, yā Allah!
Allah, yā Allah,
Allah, yā Allah!
Yā Resulallāh,
yā Nebiyallāh,
yā Habīballāh,
yā Šefī'allāh!*

Zikr-i tevhīd otpoče
ispod Čuvane Ploče:
u ašku se okreće
sve što stoji i teče!

Jedan Hālik jezgra je
svjetlosti nevidljive!
Od ljepote Njegove
sija nūr-i Muhammed,
sija nūr-i Muhammed!

Svi nebijji, rusuli,
na noge su ustali!
I Mjesec se raspoli
voleći Muhammeda!

Džemal reče vas sretan –
Bosna mu je drag vatan–:
Steć' će Osam Dženneta
ko voli Muhammeda,
ko voli Muhammeda!

I ostale duše vjero-vjesnika
sijale su k'o hiljade svjetiljka!

Allah tada pozva Svoje svjedoke,
sva nebesa i sve Zemlje široke

i još doda dušu oca Adema
pa se zakle vāvom⁵⁵ iz Svog kasema

da će zborit' na Onome svijetu
o ovome najprvome zavjetu.

Još im reče da će slati nebije

⁵⁵ Vāvu'l-kasem (ar.) – Vāv koji služi kao uzvik zaklinjanja u (kur'anskom) arapskome jeziku.

da na Elest⁵⁶ podsjećaju najprije,

potlje da ih od đunāha najvećeg⁵⁷
odvraćaju ne bi l' stigli do sreće.

Jedne duše na pitanje kliknuše:

-Hej, naš Rabbe⁵⁸!- od radosti viknuše.

-Ti nas stvori, mi se Tebi klánjamo,
od Tebe smo i Tebi se vraćamo!“

Drugim dušam' stade glásak u grlo;
munafici kriju vādu⁵⁹ zamrlo!

56 Elest (ar.-perz.) – El-Est – *Zar Ja nisam* (vas stvorio?! (Kur'an, 7, 172-173); Rumijeva česta odrednica za Praiskon ili Ezel.

57 Đunāh (perz. *gunāh*) – grijeh; najveći đunāh- širk, odn. pripisivanje suparnika Allahu, dž.š.

58 Rabb (ar.) – dosl. Onaj koji sve stvara i opskrbljuje fizički i duhovno vodeći ga iz faze u fazu (*šay'an fa šay'an*) do njegove ovosvjetske kulminacije; Bog, Allah, dž.š.; više o ovom pojmu v. npr. u: al Baydāwī, *Anwār al tanzīl wa asrār al ta'wīl*, Bejrut-Liban, Dār al 'ilm al-malāyīn- Dār al Lubnān, 1404./1984., bez paginacije, komentar sure Fatihe.
59 Vāda (ar. *al wa'd*) – rok, termin; ovdje: obećanje (da će vjerovati u jedinog Boga).

I na svjetlu i u tmini oni su;
malo hajra, a zlo činit' voljni su.

A treće su – da nas Allah sačuva
od njihovih vesvēsa⁶⁰ i uzlova!-

poreknule tu Najveću Istinu
prkoseć' joj i bježeći u tminu,

baško kada oblak Sunce sakrije⁶¹:
svjetlo dīna⁶² nikad ih ne ogrije!

★★★

Hod'te da se mi sjećamo Elesta,
jer to bješe naša kuća nebeska.

Iako je oku našem sakriven,
u srcu je njezin Vlasnik oživljen,

baško draga što nam nejde na oči,
a ašiklukdavni suze istoči.

Nūr-i Allah – uspomena naša je;
u Elestu Njega duša našla je!

On je Svjetlost koju pozna samo On,
brez vremena i granica, sinko moj!

Samu sebe osvjetljava i gleda!
Zīnete⁶³ joj mašta don'je-ti ne da!

Sedamdeset tankih pērdi na njoj je;
jedne b'jele, druge crne,⁶⁴ znano je.

Kada bi se nekim čudom otkrile,
svakoga bi ko to spazi spržile!

Svjetlost Sunca i Mjeseca izvire

60 Vesvesa (ar. *al waswasa*) – šejtansko nagovaranje, zavodenje.

61 *Kāfir* na arapskom znači: onaj sakriva istinu u sebi o svome Stvoritelju; kāfir je i oblak koji sakriva Sunce.

62 *Dīn* (ar.) – vjera, zaduženost, predanost, razborita moć, prirodna sklonost ili tendencija; usp. sa Kur'anom: *Allahu je pravi dīn (vjera) jedino – islam* (3, 19). Šire o ovom jednom od krucijalnih termina islama v. Muhammad Naquib al Attas, *Islam i sekularizam*, Bosančica, Sarajevo, 2003., 94.

63 Zīneti (ar.) – ukrasi.

64 Usp. sa hadisom: "Allah ima sedamdeset zastora od svjetlosti i tame. Uistinu, kada bi ih Allah otkrio, sjaj Njegova Lica sažegao bi svakoga čiji bi pogled do njega dosegao!"; v. Muhammad al Ghazzali, *Niša svjetlosti* (GNS), Bemust, Zenica, 1997., 107.

iz te čaše Džemšidove⁶⁵ biljurne!

Nūr-i Allah, Nūr-i Allah, Veliki,
Svjetlost Zemlje i katova nebeskih!

Jā men lehu'l-'izzu ve jā el-Džemāl!
Jā men lehu'l-mulku ve jā el-Dželāl!

U tminama On stvorenja stvorio,
pa je u njih Svoju svjetlost bacio⁶⁶!

Nūn⁶⁷ veliki, što je sv'jet obručio,
pun je nura koji se istočio

iz kalema štono niže sature⁶⁸,
a iz Nokteone slaze ne žureć'!

Svi Ćitabi i nebiji Njegovi-
od nura su iz tog čanka⁶⁹ što se svî.

Svi harfovi i sve sure kur'anske
potekli su iz te kofe nuranske!

A najprvo što poteče iz njega -
nur nebijski pejgambera našega.

Nur-i Allah, Nur-i Allah, Milosni,
Levh-i kudret⁷⁰ On nam piše svjetlosni!

Naša srca – to su lampe od Nūna;

mihrabi⁷¹ su od njegova zejtina⁷²,

što se pali prez ikakva čakmaka⁷³,
vazda sija, usred dana i mraka.

Hodi amo koji žudi i briži,
da je nama tom se Nūru približit'!

Ptica duše u kafezu svom tuži,
onoj Sofri čeka da se pridruži,

pa da gleda Lice Dragog Allaha!
Ima l' veće želje, dražeg ištāha⁷⁴?

Hod'te da se mi sjećamo Dženneta,
naš praotac gdje je bio presretan,

gdje hoćemo da se opet vratimo,
inšā'ellāh, da vreme ne tratimo!

Ko god želi Zāt-i Dželāl⁷⁵ sejriti⁷⁶,
na Resula salavat će učiti.

(Donese se salavat jedanput ili tri puta.)

65 Džemšidova čaša (perz. *džām džihān numā*) – čaša u kojoj se vidi čitav svijet. – U iranskoj irfanskoj književnosti Džemšid je ne samo historijski lik (jedan od najvećih careva Irana), nego i legendarni lik, poznat po svojoj čarobnoj čaši; simbol prolaznosti ovoga svijeta: *U himni medžlisa cara Džemšida ovo se govorilo: Donesite čašu šerbeta, jer ni Džemšida jednom neće biti* (HD, 161-180, 177.gazel, 7.bejt).

66 Usp. sa hadisom: "Allah je uistinu stvorio stvorenja u tmini, a potom je na njih prosuo svjetlost Svoju" (GNS,48).

67 Nūn – ovdje: jedan od tajanstvenih harfova (*al hurūf al tahadždžī* ili *al muqatta'āt* – harfovi koji se tečno, ponaosob izgovaraju) na početku sure al Qalam: *Nūn, tako Mi Pera i onoga što oni (meleci) zapisuju!* – V. komentar ovog ajeta u: Ismā'il Haqqī al Burūsawī, *Rūh al bayān* (HRB).

68 Sature (ar.-tur.) – redak u knjizi ili pismu

69 Čanak (tur.) – drvena zdjela okruglog oblika.

70 Levh-i kudret (ar.-tur.) – Ploča na kojoj je ispisana ili se ispisuju naša sudbina.

71 Mihrāb (ar.-tur.) –ovalno udubljenje u zidu džamije od strane Kible gdje klanja imam dok predvodi zajednički namaz; od ar. *harb* – rat; otuda je mihrāb mjesto gdje rūh (duša) ratuje protiv nefs (strasti). –Mihrāb, ili perz. *derg(j) āh*, ili niša, napravljen je u obliku srca, koje spoznaje i voli Allaha, dž.š., a neizostavna lukovica u njegovom vrhu, u koju muslimanski graditelji često unose imitaciju kandilja, zapravo je njihov komentar Ajeta o svjetlosti (24,35): Objava se spušta sa Plemenitih Visina (*tanzīl*) u mihrāb / imamovo srce, koje je preuzima, uči u mihrabu i disperzira u saffove klanjača, odn. u ljudski rod.

72 Zejtīn (ar.-tur.) – maslinovo ulje.

73 Čakmak (tur.) – kresivo, ognjilo.

74 Ištāh (ar.-tur.) –ovdje: želja.

75 Zāt-i Dželāl (ar. *Dhāt al Džalāl*) – Vlasnik (svekolike) Uzvišenosti, Bog, dž.š.

76 Sejriti (tur.) – gledati, razgledati.

DOLAZAK BOŽIJEGA VJEROVJESNIKA MUHAMMEDA – SALLALLĀHU ALEJHI VE SELLEM – NA OVAJ SVIJET

Mefhar-i mevdžūdāt, hazreti Muhammed Mustafā rā salavāt:

(Donese se salavat na Muhammed-pejgambera.)

Ademova svjetla tad se izliju
na sina mu Šita ⁷⁷, „Bož’ju hediju“.

Sedam dana i još tol’ko noćiju

svakom suze tekle su iz očiju

za Prababom što plaka za Džennetom
više nego za najprvim djetetom.

Nubuvvetsko svjetlo Šite prenese
do silsile⁷⁸ iz ezelske medrese.

Jednog jutra, dok bješe na izvoru,
ono siđe na robinju Hadžeru.

„Ne plaši se!“ začula je nekoga,
„Ismāila ti ćeš roditi“ njeznoga!⁷⁹

Uzvišeni objavi svom Halīlu⁸⁰

⁷⁷ „Riječ „šit“ znači Allahov dar. Adem i Hava su ga tako nazvali zato što du ga dobili nakon što je njihov sin Kabil ubio svoga brata blizanca Habila“ (KKV, 62); ubio ga je zbog *haseda* (zavidnosti), za koju neki mufessira kažu da je „bolest kojoj nejma lijeka“.

⁷⁸ Silsila (ar.) – niz, lanac.

⁷⁹ „Hadžera se nakon toga pobjerala pa je pobjegla i sjela kod jednog izvora, gdje joj je jedan melek rekao: „Nemoj se bojati, jer će Allah od ovog djeteta koje si zanjela dati veliki hajr“ (KKV, 162).

⁸⁰ Halil (ar.) – prijatelj; Allah, dž.š., je Ibrāhīma nazvao

za muštuluk o prvome mu sinu

na četiri strane da se okrene:
hanefijsko⁸¹ kud će množit' se pleme.

Potom Sāri Allah dade Ishāka
da jē ljutnja prođe davna, svakakva.

Kada bješe izmeđ' dvaju brdašca,
naša majka⁸², uplašena srdašca,

isti glas jē zovnu u toj nemoći.
„Znam te!“ reče.– „Možeš li mi pomoći?“

Svojim prijateljem; usp. sa Kur'anom: *A Ibrāhīma je Allah uzeo za prijatelja* (4, 125).

81 Hanefijski (od ar. *hanīf*- onaj u čijem srcu nejma trunke širka) – iskonski monoteistički; usp. sa Kur'anom: *Ibrāhīm nije bio ni jevrej ni kršćanin, već hanīf (pravi vjernik u čijem srcu nije bio ni jedan trun širka)* (3, 67).

82 „Naša majka“, tj. Hadžera; supruge Allahovih vjerovjesnika i poslanika su majke vjernicima.

Vrelo šiknu ispod nebes-kog krila!
„Zem-zem, zem-zem,⁸³ odn'jet ćeš I-smāila!“

Kada Halil s njenim sinom sazida
Kjabu našu, izvor vjere tevhīda,⁸⁴

Hadžera je Gospodara molila
za zurrijet od svoga I-smāila.

Na svoj fistān⁸⁵ u kojem ga nosila

83 Zem-zem (ar., imp.) – Stani, stani!

84 Tevhīd (ar.) – čisti, islamski monoteizam; usp. sa Kur'anom: *I dok su Ibrāhīm i Ismāil temelje Kjabe podizali, oni su molili: „Gospodaru naš, primi od nas, jer Ti, uistinu, sve čuješ i sve znaš! Gospodaru naš, učini nas dvojicu muslimanima (Tebi odanima), i porod naš (Ummet) nek bude Tebi odan, i pokaži nam obrede naše i oprosti nam, jer Ti primaš pokajanje i samilostan Si! Gospodaru naš, pošalji im poslanika, jednog od njih, koji će im ajete Tvoje kazivati i Knjizi i mudrosti ih učiti i očistiti ih, jer Ti si, uistinu, silan i mudar!“* (2, 127-129).

85 Fistān (grč. *phossaton*) – ženska duga suknja.

kraj Kjabe je legla pa je dovila.

Zbog te dove tude murād – mezar⁸⁶ je te robinje crne, Bogu predane.

Dvi sirote⁸⁷ Boga mole zajedno da se nivi Hadžerino koleno.⁸⁸ Drugi čok⁸⁹ se preko Sare oračva, sa Ishakom i Jākūbom od plača⁹⁰.

Kad Merjema povuče se na istok,⁹¹ oto svjetlo pade na nju prečisto.

„Od Tebe je i Tebi ga poklanjam, osim Tebe, drugog štita ja nejmam!“

u suzama govoraše Mejrima, ta Kanita⁹², odabrana nad svima⁹³.

Njezin Mesīh⁹⁴ iz indžilskog habera govoraše o Tādžu pejgamberā⁹⁵.

86 Murād – mezar (ar.-tur.) – mezar pored kojega se uče dove za potomstvo; murād (ar.) – želja.

87 To jest, Ibrāhīm i Ismail, a.s., nakon što je hazreti Hadžera preselila na Ahiret.

88 (Imam-i Ahmed bilježi sljedeći hadis: „Ja sam bio Allahov rob, u matičnoj knjizi, pečat vjerovjesnika, a Adem još nije bio uzdignut iz svoga blata. Objasniti ću vam to. Ja sam dova moga oca Ibrahima, ja sam nagovijest Isaa njegovom narodu i ja sam san moje majke koja je usnula kako je iz nje izašlo svjetlo na kojem su blještali dvorci Šama. Takve snove imaju i majke drugih vjerovjesnika, Allahov blagoslov neka je na njima.“ – Musned, 4/128, br. 17.203; hasenun garib)

89 Čok (starobos.) – korijen.

90 Jākūb od plača – misli se na vjerovjesnika Jākūba koji je plakao za svojim sinom Jūsufom, a.s.

91 Usp. sa Kur'anom: *I spomeni u Knjizi Merjemu: kada se od ukućana svojih na istočnu stranu (Jerusalema) povukla i jedan zastor da se od njih zakloni uzela. Mi smo k njoj meleka Džibrila poslali i on joj se pokazao u liku pravog muškarca. „Utječem se Milostivome od tebe, ako se Njega bojiš!“*, uzviknu ona. „A ja sam upravo izaslanik Gospodara tvoga,“ reče on, „da ti poklonim dječaka čista...“ (19, 16-199).

92 Kanita (ar. *Qānita*) – Poslušna Gospodaru svome, Pobožna. Usp. sa Kur'anom: *...Merjemu, kćer Imrānovu, koja je nevinost svoju sačuvala, a Mi smo udahli u nju život i ona je u riječi Gospodara svoga i Knjige Njegove vjerovala i od onih koji provode vrijeme u namazu i zikrullahu bila* (66, 12).

93 Usp. sa Kur'anom: *I kada meleci rekoše: „O, Merjema, tebe je Allah odabrao i čistom stvorio, i boljom od svih žena na svijetu učinio...“* (3, 42).

94 Mesīh – u semitskim jezicima: Pomazani; usp. sa Kur'anom: *A kada meleci rekoše: „O, Merjema, Allah ti javlja radosnu vijest, od Njega Riječ: ime će mu biti Mesīh, Īsā, sin Merjemin, bit će viđen i na ovom i na onom svijetu i jedan od Allahu bliskih...“* (3, 45).

95 Tādž Pejgamberā (ar.-perz.-tur.) – dosl. Kruna svih Božijih vjerovjesnika.

Za Isom je majka Mejra plakala⁹⁶, „Šta će biti s onim nurom?“ pitala. (*Salat-i selam na Adema, Šita, Nuha, Ibrahima, Ismaila, Ishaka, Musaa, Isaa i sve ostale Allahove, dž.š., vjerovjesnike prije Muhammed-pejgambera.*)

*Mevlit-i Nebijj*⁹⁷

(Prouči se ašere: *Mā kjāne Muhammedun...*)

Muhammed nije otac nijednom vašem muškarcu (pa da bi ga za vas vezali rodbinski osjećaji), nego je on (brižni) poslanik od Allaha i pečat vjerovjesnika, a Allah o svemu najbolje zna. (Stoga), vjernici, što više spominjite Allaha i danonoćno, ujutro i navečer, uzvisujte Ga (iznad svake mahane i nemoći), pa će i On vas blagosiljati, i meleci njegovi, da bi vas izveo iz tmina (nevjerništva) na svjetlo (imana), jer- On je milostivan prema vjernicima! U času kada Ga oni susretnu, On ih pozdravlja selamom i daje im nagradu plemenitu (za njihovo vjerovanje i dobročinstva). Vjerovjesniče, Mi te šaljem kao svjedoka, koji radosne vijesti (o Džennetu) donosi i koji (na patnju u Džehennemu) upozorava, koji Allahu, s Njegovom dozvolom, poziva i koji je Svjetiljka blistava: Obeseli vjernike da ih od Allaha raskošni poklon čeka! – 33, 40-47.)

Na stotine proteklo je godina dok se nije otvorilasudbina

kad Amina isto svjetlo osjeti; (u majčinskom srcu ono zatrepiti).

Illelaknu⁹⁸, sva u čudu bigliše, a oko nje neko tekbir duljiše.

Tu godinu po filu⁹⁹ su nazvali

96 To jest, hazreti Merjema je plakala za svojim sinom Isāom, a.s., nakon što je on uzdignut u svome meiradžu; usp. sa Kur'anom: *Oni koji su se o Isāu, (Isusu Kristu /Hristu), razilazili; oni su sami o tome u sumnji bili, o tome nisu ništa pouzdano znali, samo su nagađali, a sigurno je da ga nisu ubili, već ga je Allah uzdigao Sebi. A Allah je silan i mudar. I nejma nijednog sljedbenika Knjige, (kršćanina ili jevreja), koji, kada bude umirao, neće u njega pnako kako treba povjerovati, a na Sudnjem danu on će protiv njih svjedočiti* (4, 155- 159).

97 Mevlit-i Nebijj (tur.) – dosl. rođenje Vjerovjesnika,s.a.v.s.

98 Illelaknuti (tur.) – uzviknuti *Lā ilāhe illellāh*.

99 Fīl (ar.) – slon; Godina slona. V. 107. kur'ansku suru: *Zar nisi vidio šta je sa vlasnicima slona Gospodar tvoj uradio?! Zar lukavstvo njihovo nije omeo i protiv njih jata ptica poslao, koje su na njih grumenje od gline pečene bacale, pa ih On kao lišće*

kad Ebreha prema Kjabi navali:

hoće rušit' našu prvu džamiju,
ali kiša otjera ha-ramiju!

To bijaše užareno kamenje;
Allah čuva Svog tevhīda znamenje,

od kojeg će islam klasat' ponovo,
zrno se je zametnulo njegovo.
(Velezikrullahi ekber:)
(Donese se tekbir.)

„Ja ga nosih brez muke i tereta,
majka svakog ne zanese djeteta!“ –

pričala je Hašimijka Amina,
iz arapskog najboljega plemena

u kojem se svi narodi susreću¹⁰⁰,
s njenim sinom Allahu seokreću.

„Otkada sam s njime bila hāmila¹⁰¹,
u sebi sam māvī svjetlost nosila;

toliki bi ševāk dala niz tamu
da sam mogla vidit' dvorce u Šāmu¹⁰²!

A sa njom mi sve glas jedan dohodi:
„Ljudskom rodu imama ćeš ti rodit'!“

koje su crvi istočili učinio?

100 Usp. istraživanja Muhammeda Hamidullaha u njegovoj dvotomnoj knjizi *Muhammed, a.s., Knjiga I. – ŽIVOT*, poglavlje „Izbor središta“, Zagreb, 1977. – „Porijeklo Resulullaha, a.s., svrstano je u tri vremenska perioda. Prvi je dio priznat kao tačan od svih poznatih autora Sire. Tu se spominje porijeklo Resulullaha, a.s., do Adnana. Drugi dio vezan je za uzlaznu lozu porijekla Resulullaha, a.s., od Adnana pa do Ibrahima, a.s. Tu ima i nekih razmimoilaženja. Treći dio se odnosi na porijeklo vezano od Ibrahima, a.s., pa sve do Adema, a.s. U ovom posljednjem stepenu loze ima podataka kojima se ne može sa sigurnošću vjerovati“ (Safijurrahman Mubarekfuri, *Zapečaćeni džennetski napitak – Studija o životopisu Resulullaha, s.a.v.s.*, Visoki saudijski komitet za pomoć Bosni i Hercegovini, Sarajevo, 1998./1419., 45.).

101 Hāmila (ar.) – noseća, trudna.

102 Šām (ar.) – Sirija. Ibn Said prenosi da je Resulullahova, a.s., majka rekla: „Kad sam ga rađala, porađala sam uz njega ogromnu svjetlost od koje su zablistali dvorci Šāma.“ Slično prenosi imam Ahmed i El-Urbad ibn Sarija (Abdullah al Nadždi, *Mukhtasar Sira Rasulullah*, 13, i Ibn Said, I/23).

Čim ga rodim, reče dok bih u strahu,
da ga predam pod zaštitu Allahu,

da ga čuva od haseda¹⁰³ svakoga,
jer je hased kor'jen jada gorkoga.

Muhammed će njemu ime samom bit',
svakô će mu srce s aškom pohrlit'.

Devedeset devet drugih imena
na njemu su savršeno slivena¹⁰⁴.

To siroče¹⁰⁵ milost traži i pruža
baško Sunce, baško osm'jeh u ruža.

103 Hased (ar.) – zavidnost.

104 LM: Čula je glas kako joj kaže: „U svojoj utrobi nosiš vođu ovog naroda; a kad se rodi, reci: 'Stavljam ga pod zaštitu Jednog od zla zavidnika.' Onda mu daj ime Muhammed“ (31).

105 Muhammed, a.s., je rođen nakon smrti svoga oca Abdullaha.

„Čim se rodi, na sedždu je panuo,
a *Šehadet* prst u njega *micao!*
Zapuhnu me povjetarac od jaga¹⁰⁶,
bijah žedna, al' požurih vidjet' ga:

k'o mlad Mjesec na tlima je blistao,
a pogled mu meleku bi pristao.

Međ' plečkama ruža mu je stajala,
k'o da sam jē sad u bašči ubrala.

Tad ga povih i kraj sebe povalim,
Allahu se hanefijski zahvalim.

Hūrije¹⁰⁷ se oko naske skupiše,
iz maštrafa šerbeta mi nudiše!

Takva me je snaga od njeg' uzela
da sam mogla poletiti k'o čela.“

106 Jag (tur.)-mirisavo ulje.

107 Hūrije (ar.-tur.) – dosl.crnooke; džennetske ljepotice.

Svih nebijja i resula, Bož'ji dar,
dođe Pečat, dođe njihov haznedār¹⁰⁸!

(Ovdje se ustaje na noge i uči:

*Ehlen ve sehlen*¹⁰⁹, o, pejgambere,
Čista Svjetiljko Božije vjere!

Ehlen ve sehlen, o, pejgambere,
ti, vrela željo majke Hadžere!

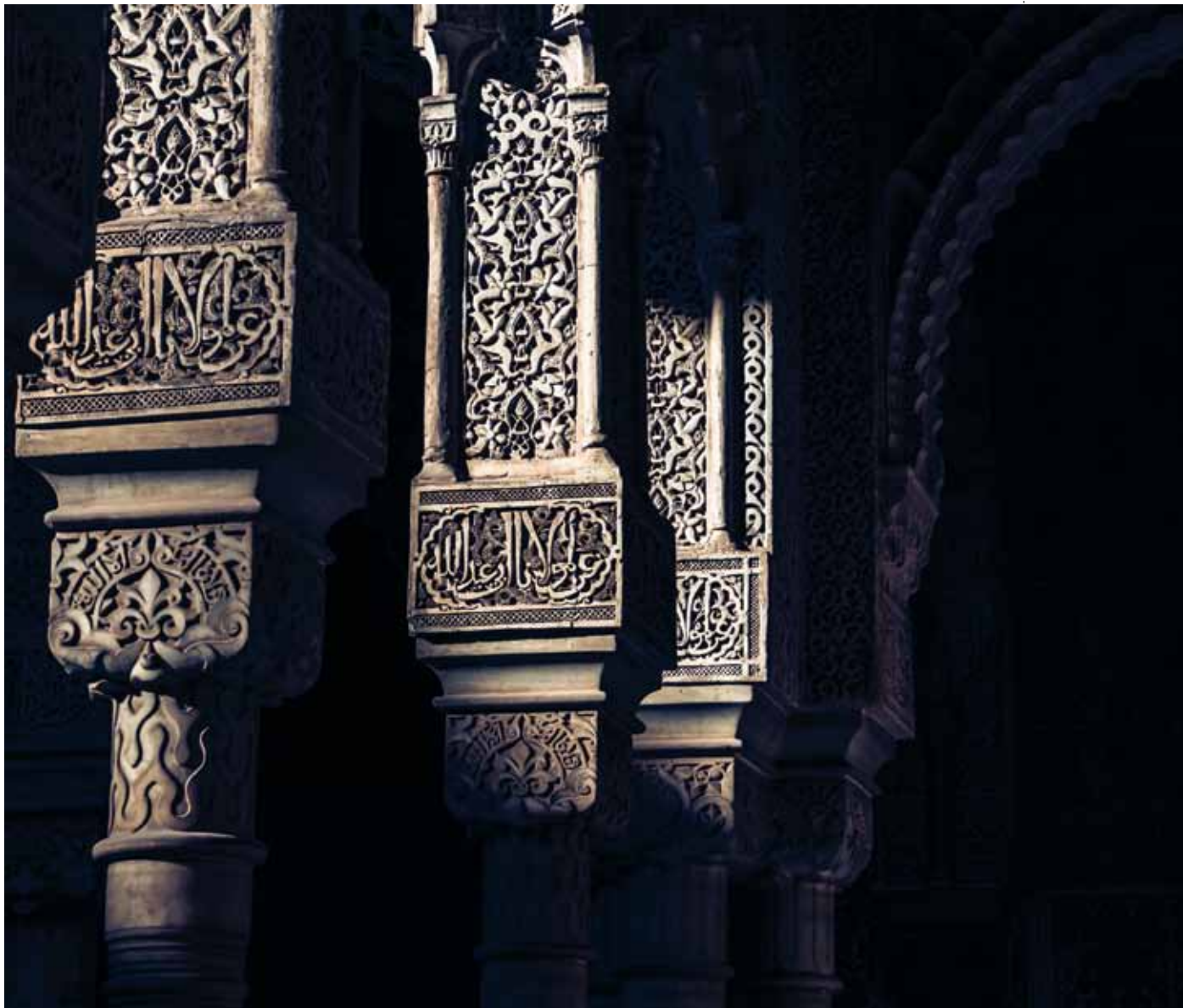
Ehlen ve sehlen, o, pejgambere,
Ibrahimova dovo s minbere!

Ehlen ve sehlen, o, pejgambere,
*Isin bešāret, Mīnin habere*¹¹⁰!

108 Haznedār (ar.-perz.) – čuvar riznice.

109 Ehlen ve sehlen (ar.) – Dobro došao!

110 To jest, blagovijesti hazreti Amine u kojoj joj je rečeno

Pa ko želi da se gr'jeha otrese,
nek salavat na njeg s aškom donese:

Es-Salatu ve's-selamu «alejke, jā men ersehullah¹¹¹,
Es-Salatu ve's-selamu «alejke, jā men šerefehullah¹¹²,
Es-Salatu ve's-selamu «alejke, jā men «azamehullah¹¹³,
Es-Salatu ve's-selamu «alejke, jā men keremehullah¹¹⁴!

da će roditi imama ljudskog roda.

111 Jā men ersehullah (ar.) – O, ti koga je poslao Allah, dž.š.!

112 Jā men šerefehullah (ar.) – O, ti koga je Allah, dž.š., učinio ponosnim!

113 Jā men 'azamehullah (ar.) – O, ti koga je Allah, dž.š., učinio veličanstvenim!

114 Jā men keremehullah (ar.) – O, ti kome je Allah, dž.š., iskazao počast!

Es-Salatu ve's-selamu «alejke, jā imāme'l-muttekīn¹¹⁵,
Es-Salatu ve's-selamu «alejke, jā šefe'a'l-muznibin¹¹⁶,
Es-Salatu ve's-selamu «alejke, jā sejjide'l-evvelīn¹¹⁷,
Es-Salatu ve's-selamu «alejke, jā sejjide'l-āhirīn¹¹⁸,
Es-Salatu ve's-selamu «alejke, jā kā'ide'l-murselīn¹¹⁹,
Es-Salatu ve's-selamu «alejke, jā resūle Rabbi'l-
'ālemīn¹²⁰.

115 Na arapskom: *yā imām al muttaqīn* – o, predvodniče onih koji su poslušni Allahu, dž.š.!

116 Na arapskom: *yā šafa'a l mudhnibīn* – o, zagovorniče oprosta kod Allaha, dž.š., za počinitelje grijeha!

117 Na arapskom: *yā sayyida l auwalīn* – o, prvače prethodnika!

118 Na arapskom: *yā sayyida l ākhirīn* – o, prvače (svih) sljednika!

119 Na arapskom: *yā qā'ida l mursalīn* – o, vođo (svih) vjerovjesnika i poslanika!

120 Na arapskom: *yā rasūla Rabb al 'ālamīn* – o, poslaniče Gospodara (svih) svjetova!

Sallallāh Rabbunā ʿalē'n-Nūri'l-mubīn,
Ahmeden, Mustafa, Sejjide'l-murselīn,
ve ʿalā ālihī ve sahibihī edžme'in;

el-Bešīr, en-Nezīr, es-Sirādžel-munīr,
Hāteme'l-enbijā', Ešrefe'l-'ālemīn,
ve ʿalā ālihī ve sahibihī edžme'in ¹²¹.

*(Prisutni sjedaju. Donosi se mevludsko šerbe, koje se
spravlja od vode od iskuhanog karanfila i tarčina u šip-
kama, pa se takva voda pomiješa sa agdom i ružinim
himberom.)*

Prije nego oko pogled svoj baci,
on se nađe u toj ješil¹²²ljuljašci...,

i pred Lice bākijāne tad stiže:
na dva lūka izašlo je, i bliže!

Oba vida najjače se stopiše:
raspršenu Noktu Svjetla gledaše!

Vid od oka nije se ni pomak'o,
nit' je srce prelazilo pred oko.

Et-Tehijāt on potegnu iz srca;
ogledalo upi sunce od Sunca!

Allah mu se još približi ljubazno;
otprimi mu njegov selam prijazno.

Da ga nije tako brzo pogled'o,
to čekanje srce bi mu pritr glo!

Resul selam posla na sve robove
koji Jednog zikir čine i dove!

...

Šta je dalje Ma'šūk rek'o ma'šūku
kada nūr se još približi mušepku -

znanju o tom niko doraš- t'o nije,

¹²¹ Neka je Gospodarev blagoslov na Jasnu Svjetlost, / Ahmeda, Mustafu, Prvaka Vjerovjesnika, / i na njegovu porodicu i sve ashabe, na onoga koji (nas) obradova, koji (nas) opominje, koji je Svjetiljka puna svjetlosti, / koji je Pečat vjerovjesnika, koji je Ponos svih svjetova, na njegovu porodicu i sve ashabe.
¹²² Ješil (tur.) - zelen.

a i ašik r'ječi drágē sakrije!

Uv'jek volit', a i voljen isto bit',
biti vjeran od rođenja do smrti -

uspomenu na taj čas od zaruka
ponesoše obojica ma'šūka.

Prva vāda od sastanka dragoga
bješe namaz za insanasvakoga¹²³;

jer ljubavi ovoj zakon pristaje:
kad se d'jeli, da sve veća postaje.

Ova ljubav nejma sebi parnjaka,
ezelska je, ne imade prestanka.

U namazu mi na mirādž idemo,
gdje je Adem s Havom bio - stić' ćemo.

U njem' duša baško Mjesec izlazi,
svoju radost i Refrefa nalazi.

Drugu vādu Allah mu o- bistini:
-Oprostit ću ko Mi širka ne čini!

„Vrh šatora“ od Kur'an-i medžida¹²⁴ -
s tri ajeta krajeve mu nagizda¹²⁵!

Svoje Uže tako Allah rasplete
ispod zemlje do viš' Sidre lijepe!

Treću vādu Resul iska za sve nas;
na vitru¹²⁶ je za muslima vazda spas.

-Ummet, ummet¹²⁷!- brižio je i plak'o,
a na sebe ne pomisli nikako.

-Ko će tevhiđ sačuvati na Zemlji

¹²³ Veličina ovog farza, za koga je Resulullah, s.a.v.s., rekao da je „stup vjerovanja“, ogleda se i u tome što je on propisan upravo na najuzvišenijem mjestu, na Miradžu, gdje se čovjek, Muhammed, a.s., najviše približio svome Stvoritelju, Allahu, dž.š.

¹²⁴ „Vrh šatora“ (ar. *senām*) – naziv za suru el-Bekare, 2. i najveću suru Kur'ana; usp. sa hadisom: „Sve ima svoj vrh, a vrh Kur'ana je sura el-Bekare; u njoj ima ajet koji je prvak svih ajeta Kur'ana; to je Ajetu'l-kursija!“ (TS, 2878).

¹²⁵ To su poznati ajeti s kraja el-Bekare: *Lillāhi mā fi's-semāvāti*...

¹²⁶ Vitr (ar.) – liho.

¹²⁷ Ummet (ar, od *umm*- majka) – muslimansko čovječanstvo, sljedbenici Muhammed-pejgambera, s.a.v.s.

kad se vratim pa Ti skoro doselim?

U njemu su sve šehīdi, jetīmi,
sve gāzije, muhādžiri, miskīni¹²⁸...

Sa njima me Ti, jārabbī, proživi!
Njihov imān mene vazdazadivi!

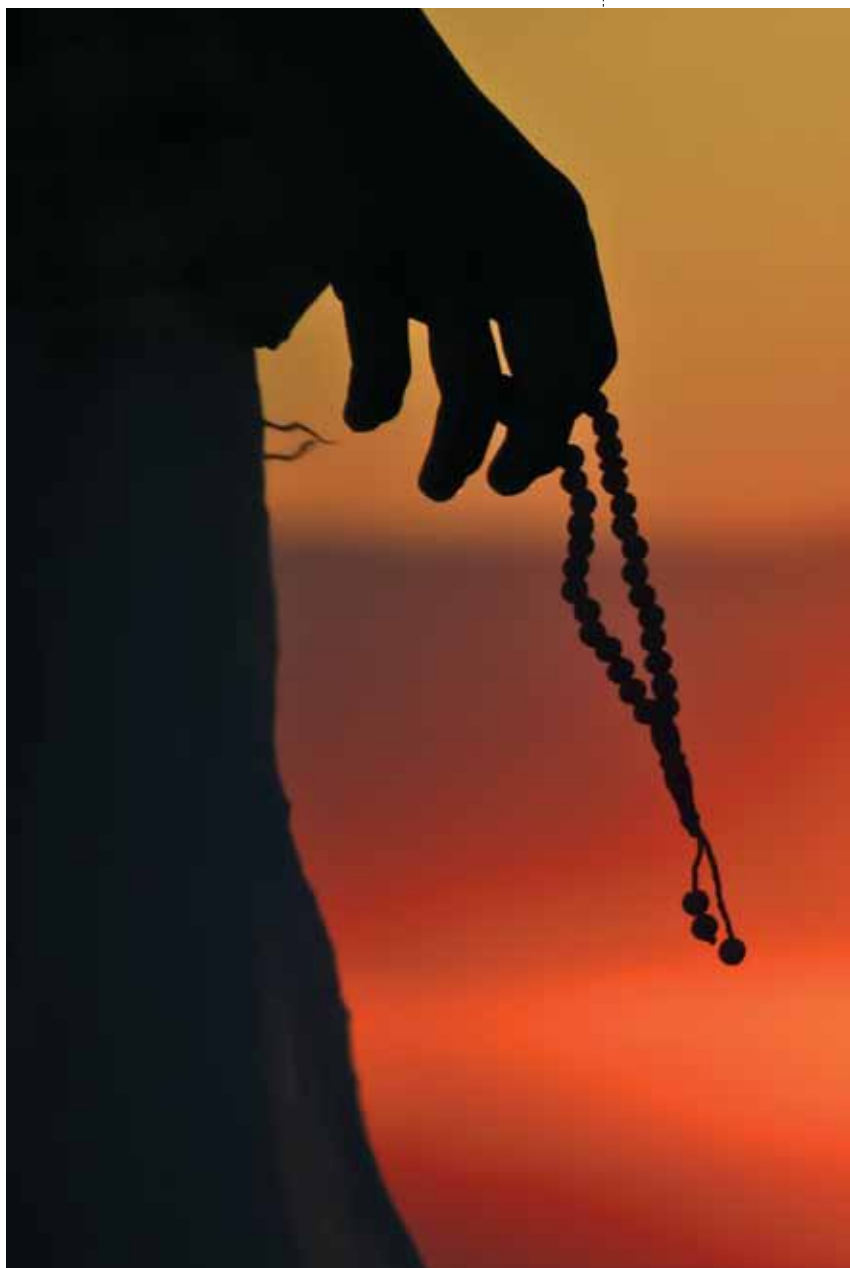
A druge je zavarao dunjaluk,
što vjeruju, ne pokažu na djelu.

*Ėunāh rade, Tebi āsī bivaju,
ja se bojim da u Vātru ne panu!*

-I tu ću ti želju vruću ispunit',
tvoj će Ummet od svijuu Mi draži bit'.

Oti prvi kod Mene će prvi bit',
u Džennet će odmah s tobom pohrlit'!

Za grješnike ti ćeš imat šefa'āt,
po milosti ti si sa Mnom upisat. –
(Velezikrullāhi ekber!)
(Donese se tekbir.)

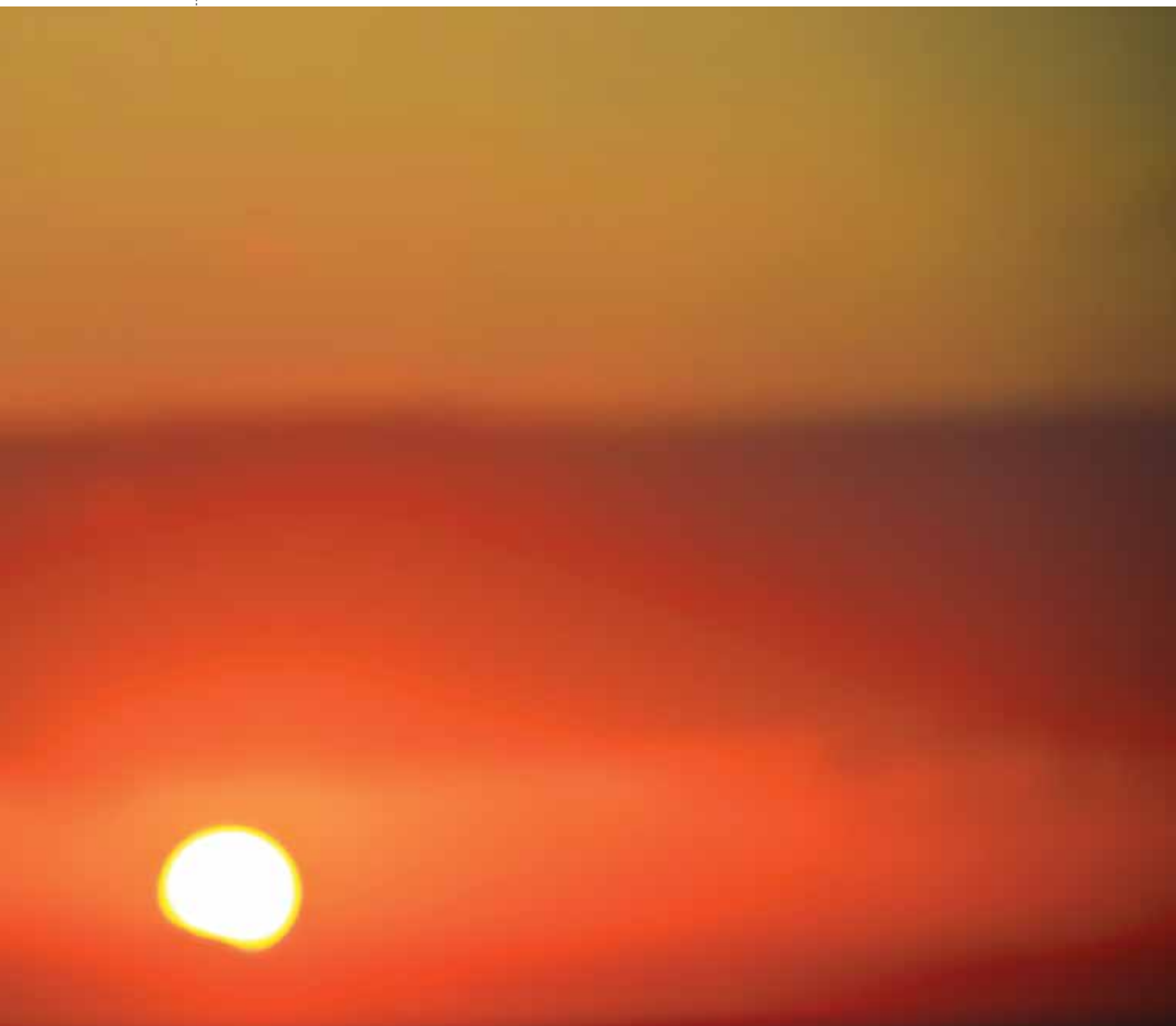

OPROŠTAJNI HADŽ (HADŽDŽETU'L-VEDĀ')¹²⁹ (recitira se)

Prije dvades't ljeta, kad mu ponudiše
položaj i zlato, šta god begeniše,
ali da islamu više ne poziva,
on ih odbi tihim, al' slavnim r'ječima:
„Kad biste u jednu ruku meni dali

¹²⁹ Hadždžetu'l-vedā' (ar.) – Oproštajni hadž, koji se dogodio se 10.godine po Hidžri, neposredno pred preseljenje Resulullaha, s.a.v.s., na bolji svijet. Na ovom hadždžu Resulullah, s.a.v.s., je održao svoju hutbu pred oko 120.000 muslimana, hadžija iz svih dijelova Arabistana.

¹²⁸ Miskīn (ar.-tur.) – nevoljnik, sirotan, siromašak.

ono Sunce što se na istoku pali,
a u drugu Mjesec što je svunoć sjao,
svog se emaneta ne bih odrekao¹³⁰!

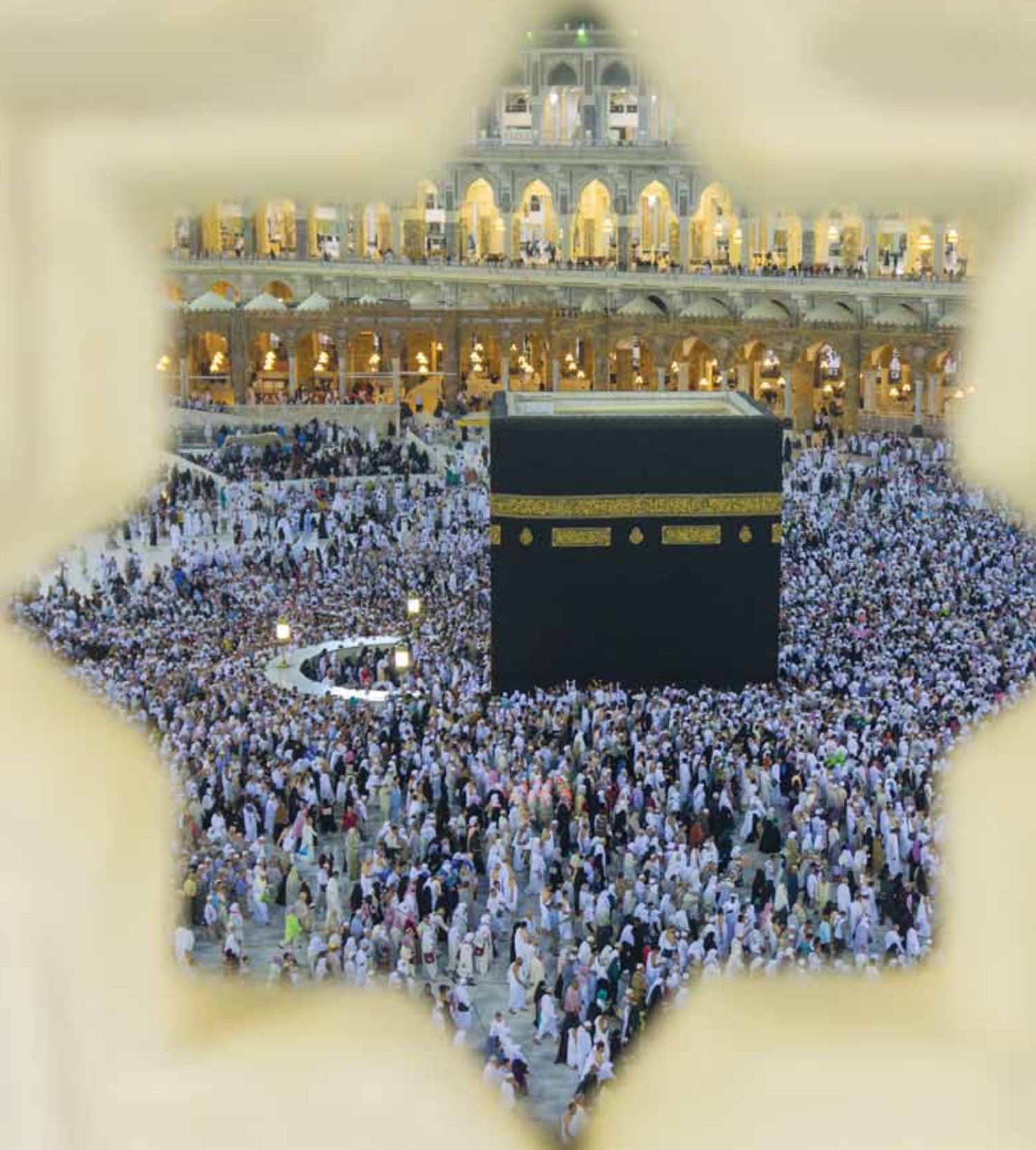
Poziv'o je vjerno, patio, praštao;
svakome je svjetla iz svog rūha dao...
Poročne je ljude odgajao blago,
iz tmina ih vodio ka Allahu Dragom,
tome Svjetlu koje nejma svog početka,
što nejma parnjaka, kraja ni svršetka.

¹³⁰ Šire o tome v. Abdusselam Muhammed Harun,
Tahdhīb Sira ibn Hišām, Maktaba al Sunna, Kairo, 1989., 56.

„Ja sam baško čovjek koji ogrtačem,
govoraše nježno k'o da jeca, plače,
„od plamena tjera ose, leptirove;
tako isto ja vâs danonoćno zovem:
u Džehennem strašni ne dam da padate,
al' iz mojih ruku vi se otimate¹³¹!“

Sada gleda kako Arabija c'jela
ulazi u islam, kog je zavoljela!
Nestalo je širka, nestalo nepravde,
nestalo sramota, ratova i kavge;
na sve strane ezan s džamija se čuje,
ajeti kerīmi iz svih kuća bruje!

¹³¹ Usp. sa hadisom: SM, 5958.

Samo toga tužnog šehr-i ramazana
dvaput ga je presluš'o učenje Kur'ana
Džebrail umilni, što mu dā išāret
da se približava najdraži zijāret,
kad će Stvoritelju vratiti se svome,
Vlasniku Dva Sv'jeta, Jednom Jedinome.

Kada je u Jemen otprem'o Mu'āza,
zagrli ga pa mu na rastanku kaza:
„Ko zna hoćemo l' se ovdje vidjet' više...,
ali..., kad se vratiš...,“ reče mu još tiše,
„pokraj moje džamije ti polahko prođi,
do ješil mezara svom ahabu dođi.“

Stog òglasi svojoj Arabiji c'jeloj
da će hadž obaviti u ihrāmu¹³² b'jelom,
potpuno, u miru, skorog zu'l-hidždžeta¹³³!
Taj se poziv prenese sve do Hadramevta¹³⁴.
Sto hiljada ljudi u Gradu se sjati,
sa Resulom Kjabu žele putovati!

Brdom i dolinom *Lebbejke*¹³⁵ se hori;
drvo, kam...sa njima šućur Bogu zbori!
„Ljudi su jednaki kao češlja zubi¹³⁶!“
govori im smjerno iz mubarek grudi
nešivena platna¹³⁷ dok niza se steru
b'jela k'o ćefini na Rōz-i mahšeru.

S buljucima stiže pred Božiju kuću,
da pred njom zagase svoju želju vruću.
Kao lasta crna, kao majka mila,
Kjaba ih je sviju s praga prigrčila.
Resul se dotače Crnoga kamena,
rastuži ga na njeg davna uspomena:

kad je bio bijel, kad ga Džibril snio;
od grijeha ljudskih ovdje pocrnio.

132 Ihrām (ar.) – bijeli nesavišeni ogrtač od vune, pamuka ili lana koga hadžije obavezno umjesto odijela oblače prije ulaska u Mekku i nose ga za svo vrijeme dok vrše obrede hadždža.

133 Zu'l-hidždže (ar.) – 12. hidžremski mjesec u kome se obavlja hadž.

134 Hadramevt – južni dio Arabijskog poluotoka, današnji Jemen.

135 Lebbejke (ar.) – Odazivam Ti se, Allahu! -

136 V. al Daylami, Abu Šudža', *al Firdaws bi ma'thūr al khitāb*, Dar al kutub al 'ilmiyya, Bejrut, 1986., IV/300.

137 To jest, dok oblače ihrame, koji se sastoje od dva najjednostavnija, nešivena platna, čime se simbolizira jednakost ljudi spomenuta u predašnjem hadisu.

Poljubi ga plaćuć' i magfired išćuć'
kao pčela pognut u tome ulišću.
A onda, ushićen, korakom sve bržim,
tavāfīti¹³⁸ pođe oko Vječne Srži,

Izvora života, Počela stvaranja
od '*aleqa* pa do zemnog umiranja:
sve je u kruženju, nikad ne prestaje,
iza svega samo Vječna Srž ostaje.
Sjećao se svoga djeda Ibrāhīma,
napio se Zemzema, zemaljskog Tesnīma¹³⁹,

pa se dvama b'jelim zaputi br'jezima¹⁴⁰
sjećajući se *sa'ja*, straha Hadžerina,
a još više njenog majčinskoga dina
kad je zazivala Rabbu'l-'ālemīna¹⁴¹,
jer ko god se na Njeg osloni dok strada,
izlaz će mu dati kad se i ne nada.

„Ljudi!“ reče sjetno na vrh Arefata
gledajući hadžije k'o labuđa jata,
sto hiljada srca što k'o jedno biju,
koja toga časa stišase telbijju¹⁴²...
„Počujte me ovdje, u ovome danu,
prije neg na Sudnjem sretnemo se danu!

Samo Allah daje život svima nama,
zato svaki život - neka je svet vama,
kao i imetak, sve što drugi ima;
nama će se suditi' Bož'jim tasovima!
Nejma više lihve i nejma kamata,
osveti su krvnoj zatvorena vrata!

Ne činite zulum i ne trpite ga;
Bogu je najdraži ko poštiva Njega!
Šejtan će od danas nadu izgubiti
da će više ikad obožavan biti,
al' ga se čuvajte, on napada uv'jek,
sitne stvari vjere kvare i zatruje.

138 Tavāfīti (od ar. *tawāf*, *kruženje*) – obilaženje Kjabe.

139 Tesnīm (ar.) – ime jednog od izvora u Džennetu; usp. sa Kur'anom: (*piće zapečaćeno*) *pomiješano s vodom iz Tēsīmā će biti* (83, 27).

140 To jest, Safi i Mervi.

141 Rabbu'l-'ālemīn (ar.) – Stvoritelj - Uzdržavatelj i Gospodar svih svjetova.

142 Telbijja (ar.) – dova hadžija riječima *Lebbejkellāhumme, lebbejke...*

Vi imate mahsuzhakove kod žena,
al' i one svoje, od naših vremena.
One su vam kao miraz vr'jedni date;
s Bož'jim rizālukom svoj ničāh čuvajte!
Živite k'o braća, vi ste muslimani!
Vi ste jedan ummet, zadnji, izabrani¹⁴³!

Čuvajte u srcu hedije od mene,
ove moje r'ječi, moje opomene!
Ostavljam vam Kitāb¹⁴⁴ i svoj Sunnet cio;
neće lutat' ko ih bude slijedio!

...

Jarabbi, jesam li islam dostavio?
Jesam li emanet dragi ispunio¹⁴⁵?

Labuđa se jata odazvaše silno:
„Jesi, o, Resule, mi to svjedočimo!“
Tri puta Rebi'a¹⁴⁶ pitanje ponovi,
triput Arefatom b'jelim se prolomi:
„Jesi, o, Resule, mi to svjedočimo,
za gaflet¹⁴⁷ spram tebe halala tražimo!“

A kad Resul reče za posljednji ajet,
*El-Jeume ekmelt...*¹⁴⁸, koji blistasjajem
k'o kruna na vrhu srmali đerdana,
pogleda Omera, tužna, uplakana,
koji prvi nazri zakon postojanja:
„Nakon savršenstva sl'jede posrtanja¹⁴⁹!“

143 To jest, izabrani da čovječanstvu prenesete učenja s kojima su dolazili Allahovi, dž.š., vjerovjesnici i da živite prema tim učenjima, u čistom tevhidu.

144 Kitāb (ar. Knjiga, Pismo) – Kur'an, azīmu šān (veličanstveni).

145 Šire o Resulullahovom, s.a.v.s., govoru na Oprosnom hadždžu v. LM, HŽM, HPŽ i dr.

146 Rebi'a ibn Umejje ibn Halef – ashab koji je ponavljao Resulullahov, s.a.v.s., govor iza njega rečenicu po rečenicu, a ostali ashabi po brježuljcima preuzimali i ponavljali taj govor kako bi ga čule i zapamtile sve hadžije.

147 Gaflet (ar.) – nemarnost.

148 Misli se na ajet sure: *Danas sam vjeru vašu usavršio i blagodat Svoju prema vama upotpunio i zadovoljan sam da vam islam bude vjera* (5,3).

149 V. Mubarekfuri, S., nav.dj., 419.

Austrija “zakonom po islamu”

PIŠE: Vernes Delalić

Dana 16. svibnja austrijski je parlament usvojio prijedlog zakona o zabrani burke u javnosti. Zakon koji stupa na snagu od listopada, i koji nalaže da svi koji nose burku plate kaznu od 150 eura, podržale su obje vladajuće stranke. Zakon je tek dio paketa zakona koji uključuju i zabranu distribucije Kur’ana u javnosti.

Sadrži, naime, provizije o integraciji azilanata, uključujući ih u obvezni jednogodišnji tečaj njemačkog jezika i zapadnih vrijednosti. Osim toga, migranti će morati obavljati neplaćeni volonterski rad čija je svrha bolja integracija u austrijsko društvo.

Većina provizija zakona predložena je i podržana od novog predsjednika konzervativne Austrijske narodne stranke i ministra vanjskih poslova Sebastiana Kurza.

Inače, zabrana javne distribucije Kur’ana reakcija je na djelovanje radikalne grupe „Istinska religija“, koju je 2005. godine u Njemačkoj osnovao Ibrahim Abo Nagie.

Grupa danas ima oko 500 članova, kako javlja engleski Telegraph. Jedna je od najprepoznatljivijih muslimanskih grupa u Njemačkoj, ponajviše zbog svoje kampanje „Čitaj!“, u kojoj volonteri zaustavljaju prolaznike na ulicama i dijele

engleske prijevode Kur’ana ili dijelova Kur’ana.

Grupa nije optužena za terorizam, niti ih dovode u vezu s njim. No Thomas de Maiziere, njemački ministar unutarnjih poslova, optužio ih je za namjerno radikaliziranje mladih u Njemačkoj i ohrabrivanje njihova putovanja u Siriju i Irak te pridruživanje ISIL-u i sličnim grupama. Prema De Maiziereu, do 140 mladih otišlo je na Bliski istok nakon povezivanja s „Istinskom religijom“.

Dana 15. studenoga 2016. njemačka policija pretražila je više od 200 džamija, ureda, domova i skladišta širom države nakon što je njemačka kancelarka An-

gela Merkel objavila zabranu rada „Istinske religije“. Organizacija nastavlja djelovati u Austriji sve do 16. svibnja ove godine, kada je njen rad indirektno zabranjen.

Valja istaknuti da hidžab nije zabranjen na javnom mjestu. Također, Kur'an je moguće nabaviti ili kupiti, ali ga nije dopušteno dijeliti na ulici i ostalim javnim mjestima. Ono što bi, međutim, moglo biti problematično pri provedbi toga zakona pitanje je tretmana džamija ili islamskih centara kao javnih mjesta, odnosno odnosi li se ta zabrana i na njih. Nema sumnje da se ovakvim rješenjima europska javnost stavlja pred nipošto nevažan paradoks: kako očuvati europske vrijednosti i istodobno integrirati imigrante kršenjem tih istih vrijednosti?! Valja pritom priznati da, koliko god bile kontroverzne odluke austrijskog parlamenta, jedan dio njih moguće je doživjeti

dobronamjernima, odnosno u službi imigrantima. Naime, zabrana burke može se prilično lako opravdati u današnjem okviru međunarodnog prava temeljem nacionalne sigurnosti i identifikacije. No ono što nedvojbeno predstavlja problem, ili barem izazov europskoj zajednici, trajna je priroda ovakvih zakona i sukobljavanje s načelima koje žele očuvati. Opravdana ili ne, provizija koja zabranjuje distribuciju svete knjige bilo koje religije predstavlja barem načelno kršenje čl. 9 i čl. 10. Europske konvencije o ljudskim pravima – slobode vjeroispovijesti i slobode izražavanja. Nadalje, *de facto* je zabranjeno islamsko misionarstvo, što možda opravdava trenutna situacija, ali ne i vrijednosti zapadnoga društva. Izazovi pred europskom zajednicom uključuju rješenje i ovakve situacije i nakon što, nadamo se, trenutni nemiri prođu i situacija postane skladnija i lak-

še rješiva. Problem je u tome što je ljudska prava i provođenje međunarodnih ugovora puno lakše osigurati kada stanje u društvu jest skladno i mirno, no, jednako tako, najpouzdaniji test vrijednosti nekoga društva iskazuje se upravo u trenucima koji su za društvo daleko od optimalnih i priželjkivanih. Ostaje nam tek vidjeti što će značiti provedba ovoga zakona u praksi, i za muslimane u Austriji, i za austrijsko društvo u cjelini.

Zabrana javne distribucije Kur'ana reakcija je na djelovanje radikalne grupe "Istinska religija", koju je 2005. godine u Njemačkoj osnovao Ibrahim Abo Nagie

Kolumna

O NERAVNO- PRAVNOSTI, RODE, DA TI POJEM

Petar Preradović, poznati hrvatski pjesnik u svojoj pjesmi „Rodu o jeziku“ ispjevaoj 1860. godine, svjestan da se zatiranjem jezika, zatire i nacionalna svijest, kao i da se njegovanjem jezika jača domoljublje, u prvoj strofi pjeva: *O jeziku, rode, da ti pojem, O jeziku milom tvom i mojem!*...

Stihovi su mi dali šlagvort za naslov i temu o kojoj pišem – nacionalnoj (ne)ravnopravnosti u BiH koja je beskrajno zloupotrijebljena i izuzetno omiljena, čarobna tema i riječ u političkom diskursu Bosne i Hercegovine. Posebno je rado koriste i uporno ponavljaju političari iz dva konstitutivna naroda u BiH, Srbi i Hrvati. Dok srpski političari naglašavaju svoju neravnopravnost uglavnom samo kada je riječ o institucijama na nivou države BiH, jer imaju apsolutnu prevlast u svim tijelima entiteta RS, dotle političari iz hrvatskog naroda vrlo često potežu pitanje svoje

neravnopravnosti, kako u BiH, tako i u Federaciji, ističući da su, kao najmalobrojniji narod, ugroženi, neravnopravni, majorizirani u Federaciji i državi BiH itd. Kao pripadnik nacionalne manjine, imam potpuni senzibilitet za svaku manjinu, pa i za probleme koje Hrvati u BiH kao najmanji narod mogu iz toga imati, premda su pripadnici konstitutivnog naroda kojima je ravnopravnost zajamčena kroz Ustav, sve zakone itd. Ova priča o neravnopravnosti i majorizaciji Hrvata je također standardna *mantra* manje-više svih političara u Hrvatskoj, u javnim istupima, pri posjeti BiH ili u susretima s najvišim predstavnicima vlasti u BiH, u predizbornim kampanjama... To je najčešće uvod u priču o „trećem entitetu“ ili uskrснуću „Herceg-Bosne“ čime bi se tzv. neravnopravnost Hrvata riješila čarobnim štapićem; pri tome se obično preskače rasprava što bi se pri tom dogodilo s pravi-

ma drugih, npr. Bošnjaka? O tome je bilo govora i na znanstveno-stručnom skupu „Hrvati u BiH – nositelji europskih vrijednosti?“ održanom 16.3.2017. u Neumu kojem su među ostalima sudjelovali **predsjednica Republike Hrvatske Kolinda Grabar-Kitarović, hrvatski član Predsjedništva BiH Dragan Čović i ministar vanjskih poslova Davor Ivo Stier.** Predsjednica RH kazala je „*da je konstitutivnost i ravnopravnost Hrvata u BiH ugrožena zbog pu- zajućih promjena Daytonskog sporazuma, posebno kroz odluke visokih predstavnika i Ustavnog suda BiH. BiH je izložena i novim izazovima, posebno međunarodnom terorizmu te prijetećoj migrantskoj krizi, a raste i broj ekstremističkih zajednica. U Republici Srpskoj gotovo da nema povratka prognanika izbjeglica, a u Federaciji BiH nastavlja se majorizacija Hrvata. Međunarodna zajednica dugo je zatvarala oči pred ovim činjenica-*

ma“. Kakvo je uistinu stanje po pitanju ravnopravnosti Hrvata u BiH? U Federaciji od 10 kantona, 3 su s hrvatskom većinom, 5 s bošnjačkom većinom i dva mješovita. Znamo li da su kantoni državnice u državi, kojima pripadaju i neke od državnih funkcija, ravnopravnost Hrvata, sukladno njihovom broju i teritorijalnoj prisutnosti, je osigurana.

Kako je ostvarena zastupljenost na državnoj i federalnoj razini? Tri važne financijske pozicije imaju Hrvati: direktor Uprave za indirektno oporezivanje BiH – Miro Džakula, direktor Agencije za nadzor osiguranja FBiH – Dinko Musulin i zamjenica direktora Agencije za bankarstvo FBiH – Dubravka Bošnjak¹.

U **Vladi Federacije BiH** su: ministar unutrašnjih poslova – Aljoša Čampara (Bošnjak), ministar pravde – Mato Jozić (Hrvat), ministrica financija – Jelka Milićević (Hrvatica), ministar

energije, rudarstva i industrije – Nermin Džindić (Bošnjak), ministar prometa i komunikacija – Denis Lasić (Hrvat), ministar rada i socijalne politike – Vesko Drljača (Srbin), ministar raseljenih osoba i izbjeglica – Edin Ramić (Bošnjak), ministar za pitanja branitelja i invalida domovinskog rata – Salko Bukvarević (Bošnjak), ministar zdravlja – Vjekoslav Mandić (Hrvat), ministrica obrazovanja i znanosti – Elvira Dilberović (Bošnjakinja), ministrica kulture i sporta – Zora Dujmović (Hrvatica), ministar trgovine – Zlatan Vujanović (Hrvat), ministar prostornog uređenja – Josip Martić (Hrvat), ministar poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva – Šemsudin Dedić (Bošnjak), ministar razvoja, poduzetništva i obrta – Amir Zukić (Bošnjak) i ministrica okoliša i turizma – Edita Đapo (Bošnjakinja). Od 16 ministara 8 je Bošnjaka, 7 Hrvata i 1 Srbin. Od ključnih resora Hrvati imaju pravdu, trgovinu i financije, a Bošnjaci unutrašnje po-

slove te zajednički resor energije, rudarstva i industrije.

U **Vijeću Ministara BiH** ministri i zamjenici su: Ministarstvo vanjskih poslova – Igor Crnadak (Srbin) i Josip Brkić (Hrvat); Ministarstvo sigurnosti – Dragan Mektić (Srbin) i Mijo Krešić (Hrvat); Ministarstvo obrane – Marina Penduš (Hrvatica), Boris Jerinić (Srbin) i Sead Jusić (Bošnjak); Ministarstvo financija i trezora – Vjekoslav Bevanda (Hrvat) i Mirsad Žuga (Bošnjak); Ministarstvo pravde – Josip Grubeša (Hrvat) i Nezir Pivić (Bošnjak); Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa – Mirko Šarović (Srbin) i Mato Franjčević (Hrvat); Ministarstvo komunikacija i prometa – Ismir Jusko (Bošnjak) i Saša Dalipagić (Hrvat); Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice – Semiha Borovac (Bošnjakinja) i Predrag Jović (Srbin); Ministarstvo civilnih poslova – Adil Osmanović (Bošnjak) i Vojin Mijatović (Srbin). Ukupno je 9 ministarstava s 9 ministara i 10 zamjenika: od toga Srbi – 3 ministra (vanjski poslovi, sigurnost i vanjska trgovina) i 3 zamjenika, Hrvati – 3 ministra (financije, obrana i pravda) i 4 zamjenika, Bošnjaci – 3 ministra (komunikacije i promet, ljudska prava i izbjeglice i civilni poslovi) i 3 zamjenika. Srbi ili Hrvati su ministri u 6 ključnih državnih ministarstava, a Bošnjaci su ministri u 3 manje važna ministarstva. Osim toga u važnim Ministarstvima vanjskih poslova, sigurnosti i vanjske trgovine ministri su Srbi a zamjenici su im Hrvati.

U najvišim **Pravosudnim tijelima** su: Predsjednik Vrhovnog suda FBiH – Milorad

¹ Svi podaci preuzeti su sa službenih internetskih stranica

Novković (Srbin), Predsjednik Vrhovnog suda RS – Vesna An-tonić (Ostali), Glavni tužilac FBiH – Zdravko Knežević, Glavni tužilac RS – Mahmut Švraka (Bošnjak), Glavni tuži-lac BiH – Gordana Tadić (Hr-vatica), Predsjednik Suda BiH – Ranko Debevec (Ostali). Dakle od ovih 6 funkcija samo

Jadranka Lokmić-Misirača; u Ustavnom sudu BiH – Mir-sad Ćeman (Bošnjak), Mato Tadić (Hrvat) i Zlatko Kneže-vić (Srbin); u Ustavnom sudu FBiH – Aleksandra Martino-vić (Srpkinja), Vesna Budimir (Hrvatica) i Šahbaz Džihanović (Bošnjak); u Ustavnom sudu RS – **Džerard Selman** (Boš-

Zaista sam zadnja osoba na svi-jetu koja bi dala prednost za obnašanje bilo kakvih, pogoto-vo najviših državnih funkcija, po bilo kojem kriteriju osim po stručnosti. I da budem jasan: neke od navedenih osoba koje nisu Bošnjaci, po mome skro-mnom sudu, vrlo uspješno ob-našaju svoje dužnosti i svakako su zaslužile da su na tim pozici-jama. Povod za ovo prebrojava-nje po nacionalnom ključu bio mi je konstantna neutemeljena priča o nacionalnoj neravno-pravnosti Srba i Hrvata u BiH. Iz navedenih brojki i podataka, koji su nesporne **činjenice, ako bi se moglo govoriti o nacionalnoj neravnopravnosti u BiH, onda se ona može od-nositi samo na najbrojniji nar-od – Bošnjake.**

U Federaciji od 10 kantona, 3 su s hrvatskom većinom i 2 mješovita. Znamo li da su kantoni državnice u državi, ravnopravnost Hrvata, suklad-no broju i teritorijalnoj prisutnosti, je osigurana

jednu imaju Bošnjaci i to Glav-nog tužioca RS-a. Predsjednici i potpredsjednici su: u Viso-kom sudskom i tužilačkom vijeću BiH (postavlja suce i tužitelje) – Milan Tegeltija (Sr-bin), Ružica Jukić (Hrvatica) i

njak), Snežana Savić (Srpkinja) i Milenko Arapović (Hrvat). Od nabrojanih 12 funkcija (4 predsjedničke i 8 potpredsjed-ničkih) Bošnjacima su pripala 2 predsjednička mjesta i 1 pot-predsjedničko.

BOSANSKI JEZIK

NEOSPORNA JEZIČNA I
DRUŠTVENA ČINJENICA

Za nama je Međunarodni simpozij “Bosanski jezik u vremenu”, koji se u hotelu Westin u Zagrebu održao od 21. do 23. travnja 2017. Simpozij su zajednički otvorili gradonačelnik Zagreba Milan Bandić i član Predsjedništva Bosne i Hercegovine Bakir Izetbegović. Na njemu je sudjelovalo dvadesetak lingvista koji su raspravljali o povijesnom kontinuitetu bosanskoga jezika, dosadašnjim znanstvenim istraživanjima o njemu, procesima njegova normiranja, problemima osporavanja i negiranja bosanske jezične nominacije (nerijetko i naroda koji njime govori, te države Bosne i Hercegovine), pitanjima jezičnih sloboda, ali i prikrivenoga ili otvorenog lingvističkog nacionalizma, nerijetko i šovinizma kojemu su izloženi njegovi govornici.

Bosanski jezik jedan je od tri službena jezika u BiH, a organizatori simpozija, koji se održava po treći put, prvi put izvan BiH, bili su Kulturno društvo Bošnjaka Hrvatske „Preporod“ i Vijeće bošnjačke nacionalne manjine Grada Zagreba. Pokrovitelji su bili Grad Zagreb, član Predsjedništva BiH Bakir Izetbegović, Ministarstvo civilnih poslova BiH i satarska zastupnica Ermina Lekaj-Prljaskaj.

Ervin Jahić, predsjednik Kulturnog društva Bošnjaka Hrvatske „Preporod“, u ime organizatora Simpozija pozdravio je nazočne te posebno zahvalio na podršci gospodi Izetbegoviću i Bandiću te Gradu Zagrebu kao glavnom pokrovitelju ovoga skupa. Pozdravio je Erminu Lekaj-Prljaskaj koja je bila i izaslanica predsjednika Hrvatskog sabora Bože Petrova, Dubravku Đurić Nemec, izaslanicu premijera Republike Hrvatske Andreja Plenkovića, muftiju Ševku Omerbašića, Renatu Paškaj, veleposlanicu BiH u Hrvatskoj, te akademika Stjepana Damjanovića, predsjednika Matice hrvatske i izaslanika predsjednika HAZU Zvonka Kusića.

Bosanski jezik stoljećima je bio naziv za jezik više-kompozitne bosanskohercegovačke društvene zajednice, a od početka 20. stoljeća pa sve do danas, unatoč zabranama i poricanjima, to je dominantno jezik Bošnjaka. Cilj ovog simpozija nije samo filološki, nego da pokažemo da je bosanski jezik egzistirao u vremenima, da je danas standardiziran, da je neosporna socio-kulturna i lingvistička činjenica – među ostalim rekao je Jahić.

Akademik Stjepan Damjanović istaknuo je da svaki narod mora imati pravo imenovati svoj jezik i da nitko izvana ne smije propisivati kakav će jezik neko društvo imati i tko će određivati njegovu normu.

Vrlo se često pozivamo na to da se razumijemo, ali ono što razumijemo ne smatramo uvijek svojim.

Razumijemo i kava i kahva, kafe i kofi, ali sve ne osjećamo kao svoje. Ne znam koliko hrvatskih govornika razumije izraz „hemijsko jedinjenje“, ali i onaj tko ga razumije želi dobiti tekst u kojem piše „kemijski spoj“. Razlike uvažavamo, nemojmo ih nasilno ni uvećavati ni smanjivati. Poštujemo različita mišljenja i interpretacije tih razlika – rekao je Damjanović. Da je bosanski jezik završio sa svojom standardizacijom, ali još uvijek nema političku zaštitu države koja ga ne priznaje kao standardni službeni jezik, iako u BiH više od 52 posto građana govori bosanskim jezikom, rekao je Alen Kalajdžija, direktor Instituta za jezik Univerziteta u Sarajevu.

Danas pitanje bosanskog jezika nije znanstveno, nego sociološko i političko. Institut za jezik u Sarajevu pruža punu podršku bošnjačkoj nacionalnoj manjini u Hrvatskoj i cijeloj dijaspori u svim važnim projektima u učenju bosanskoga jezika – ustvrdio je Kalajdžija.

Saborska zastupnica Ermina Lekaj-Prljaskaj je istaknula da je bosanski jezik, kao materinski jezik svakog pripadnika bošnjačkog naroda, najvažniji biljeg njegova nacionalnog identiteta. Harun Omerbašić,

predsjednik Vijeća bošnjačke nacionalne manjine Grada Zagreba, i jedan od organizatora simpozija, izjavio je:

– Bosanski jezik je prvenstveno političko pitanje. Jezik je pitanje afirmacije, kulture, tradicije i povijesti bilo kojeg naroda, pa tako i bošnjačkog. Bosanski jezik nije izmišljotina Bošnjaka, bosanski jezik je slavenskog podrijetla kao i hrvatski, srpskih i crnogorski jezici. Posljednjih stotinu godina bio je na margini i danas pokušava naći svoje mjesto pod suncem. Ovo je treći simpozij o bosanskom jeziku i prvi koji je održan izvan BiH, i moram reći da smo sretni i ponosni što imamo ovakvu podršku gradonačelnika Zagreba Milana Bandića i člana Predsjedništva Bosne i Hercegovine Bakira Izetbegovića. Nama to daje snažnu poruku da nastavimo s ovakvim radom i još se više trudimo jer, osim problema koji bosanski jezik ima generalno, mi u Hrvatskoj imamo određenih poteškoća implementirati svoja prava stečena po Zakonu o nacionalnim manjinama u školstvo Republike Hrvatske. Tražimo i molimo pomoć nadležnih institucija s kojima nismo uvijek imali dobre kontakte ili se radilo o nezainteresira-

nosti s jedne ili druge strane vezano za to. Nadam se da će prepoznati važnost BiH kao zemlje koja je tradicionalno najbliža Hrvatskoj i nas Bošnjaka, druge po brojnosti nacionalne manjine u Hrvatskoj, te nam pomoći implementirati bosanski jezik u školski sustav kako bi bio sačuvan u Hrvatskoj kao jezik Bošnjaka i svih onih koji se tako osjećaju – rekao je Omerbašić. Na otvorenju simpozija nazočili su i saborski zastupnici dr. sc. Zlatko Hasanbegović i Veljko Kajtazi, te Elizabeta Knorr, pomoćnica pročelnika Sektora za promicanje ljudskih prava, civilno društvo i nacionalne manjine Grada Zagreba. Program otvorenja simpozija vodio je glumac Amar Bukvić, a nakon službenog dijela, simpozij je nastavljen izlaganjem akademika Dževada Jahića, s Filozofskog fakulteta Univerziteta u Sarajevu.

Iz obilja iznimno dragocjenih i važnih predavanja izdvajamo predavanja: „O rekonstrukciji norme bosanskoga standardnog jezika“ Ismaila Palić s Filozofskog fakulteta Univerziteta u Sarajevu, „Nešto o prijašnjim i sadašnjim reakcijama na bosansko-hercegovački književnojezički izraz i bosanski jezik“

akademkinje Husnije Muratagić-Tune, također s Filozofskog fakulteta u Sarajevu, „Bosanski jezik u Srbiji i Crnoj Gori između ustavnog priznanja i pokušaja institucionalnog osporavanja“ Jahje Fehrato-
vića s Internacionalnog univerziteta u Novom Pazaru, „Diskursne i pragmatičke oznake u mjesnom govoru Skokova“ zajednički rad Đure Blažke s Učiteljskog fakulteta u Zagrebu i Belkise Dolić s Pedagoškog fakulteta u Bihaću, „Leksika i frazeologija natpisa srednjovjekovne Bosne“ Amire Turbić-Hadžagić s Filozofskog fakulteta Univerziteta u Tuzli.

Obraćanje člana Predsjedništva BiH Bakira Izetbegovića

Poštovani gradonačelnice Grada Zagreba, cijenjeni organizatori Međunarodnog simpozija o bosanskom jeziku, cijenjeni učesnici, gosti, dragi prijatelji, dame i gospodo,
sve vas srdačno pozdravljam na otvaranju Simpozija o bosanskom jeziku.

Pitanje jezika jedno je od najbitnijih obilježja identiteta jednoga naroda. Jezik je oduvijek bio simbol i uvijek nova potvrda duhovnoga bića i narodne pripadnosti. Jezik je, kako kaže pjesnik, „stvarna domovina jednoga naroda“. Ta definicija je vrlo jednostavna i predstavlja nacionalni model koji u Evropi, sa određenim varijacijama, funkcionira od polovine 19. vijeka. Borba za očuvanje vlastitoga jezika nerijetko je značila i borbu za očuvanje cijele kulture ili, u protivnom, njenu neminovnu asimilaciju i pretakanje u druge nacionalne korpeuse. Mađari su poseban primjer takvoga modela očuvanja vlastitoga identiteta kroz radikalno očuvanje čistote jezika. Svoj jezik su očuvali u mjeri da u njemu do danas skoro da nema riječi stranoga porijekla.

Bošnjaci su ostali vezani za svoj jezik, iako su od kraja 15. do početka 20. vijeka stvarali književna djela i na orijentalnim jezicima. Ti jezici, osim na nivou upotrebe pojedinih riječi i naziva, nisu nikada ušli u šire mase i nisu utjecali na čistoću materijalnog bosanskog jezika.

Blizu tri stotine stvaralaca u tom periodu ostavilo je raznorodna djela, u kojima se, bez iznimke, jezik stanovnika Bosne naziva – bosanskim.

Također, više stotina autora toga vremena dodalo je svom imenu odrednicu Bosnavi / Bosnali / Bošnjak / Bosanac, koja potcrtava njihovu golemu i trajnu vezanost za maticu Bosnu.

U četiri vijeka osmanske vladavine, naši ljudi nikada nisu zaboravili ili napustili svoj jezik, kao što nikada nisu zaboravili svoj zavičaj.

Međutim, bosanski jezik nije bio samo jezik Bošnjaka, bosanskih muslimana. Primjera o prisustvu bosanskog jezika i kod drugih Bosnaca u književnim i historijskim izvorima je napretek.

Bosanskim jezikom su ga zvali i temeljni hrvatski pisci u BiH – Matija Divković, Ivan Franjo Jukić, Anto Knežević i drugi.

Duvanjski biskup fra Pavle Dragičević 1735. piše da u Bosni ima devet svećenika koji se u vršenju vjerskih obreda ispomažu “bosanskim jezikom”, jer ne razumiju dobro crkvenoslavenski.

Hercegovački pravoslavni prvaci, među kojima i Prokopije Čokorilo, traže od Ali-paše Rizvanbegovića da se za vladiku postavi čovjek “vičan bosanskom jeziku”. Bosanski biskup Vujičić još 1881. ovaj jezik naziva bosanskim.

Franjevci su 1894. otpisivali svojim oponentima da ne govore srpskim nego bosanskim jezikom.

Tek će naredbom Zemaljske vlade iz 1907. godine bosanski jezik privremeno biti povučen iz zvanične upotrebe, ali iz života ljudi u Bosni i Hercegovini niti jednoga trenutka.

Zašto je bosanski jezik bio tako rasprostanjen i prihvaćen u narodu? Zato što je bio temeljen na staroj jezičkoj baštini, na jeziku kakvog nalazimo na mramorima ili stećcima, na onom prvotnom, zatečenom jezičnom stanju.

Poštovane dame i gospodo,

Jezik, kako su to definirali evropski nacionalni pokreti s polovine 19. vijeka, određuje i nacionalne granice, pa je prihvatanje postojanja bosanskog jezika ona ultimativna prepreka odricanju od velikodržavnih ambicija na račun BiH, njenoga kulturalnog i teritorijalnoga integriteta. To je stigma koja će tokom gotovo čitavog 20. vijeka pratiti Bošnjake, kako u periodu beskompromisnoga i rušilačkoga unitarizma dinastije Karađorđevića, tako i u periodu komunističke jugoslovenske utopije, čiji je obrazac jednakopravnosti i jednakosti na koncu ipak vodio računa o modelu evrocentrične nacionalne posebnosti. Bošnjaci su, iako prvotno tokom zasjedanja AVNOJ-a u Jajcu priznati kao narod, kao šesta buktinja u grbu nove državne zajednice Južnih Slavena, ustavom iz 1945. godine ponovno izgubili svoju konstitutivnost, a potom i pravo na svoj jezik. Tkz. “Novosadski dogovor” o zajedničkom jeziku iz 1954. godine samo je potvrdio nametnute ustav-

ne promjene. Radna grupa u kojem su učestvovala i trojica bh. predstavnika, među njima i nobelovac Ivo Andrić, zaključila je da Srbi, Hrvati i Crnogorci govore srpsko-hrvatskim jezikom.

Bošnjaci, s obzirom na to da su po ustavu iz 1945. izgubili konstitutivnost, nisu niti registrirani unutar nove jugoslavenske jezičke stvarnosti.

Nasreću, bošnjački intelektualci, s posebnosti i upornošću jednoga Alije Isakovića, nikada nisu prihvatili tu nametnutu realnost.

Demokratskim promjenama iz 1990., a zatim i odbrambeno-oslobodilačkim ratom iz 1992-1995., u kojem je obnovljena nezavisnost države BiH, Bošnjaci su osim svoje konstitutivnosti vratili i svoj bosanski jezik,

kao jedan od tri službena jezika u današnjoj zvaničnoj upotrebi. Činjenica da gotovo 53% od ukupnoga broja stanovnika u BiH danas govori bosanskim jezikom itekako ohrabruje.

Poštovane dame i gospodo,

Međunarodni simpozij o bosanskom jeziku u Zagrebu jedan je u nizu višedecenijskih pokušaja bošnjačkih udruženja i institucija da se taj jezik napokon i službeno afirmira, tačnije da se omogući njegovo uređeno i organizirano učenje i izučavanje u Republici Hrvatskoj.

Simpozij bi, shodno tome, trebao doprinijeti bržoj implementaciji bosanskog jezika u obrazovni program u Republici Hrvatskoj.

Neprihvatljivo je da Bošnjaci, druga po veličini nacionalna manjina u Hrvatskoj, nemaju niti po jednom modelu svoj maternji jezik u osnovnim i srednjim školama, sa izuzetkom Islamske gimnazije dr. Ahmeda Smajlovića. Očigledno je da nedostaje pomoć nadležnih institucija, neophodna u mjeri da se ovo provede. Tome dakako doprinosi i nedostatak bilateralnog sporazuma između dviju zemalja oko zaštite prava bošnjačke nacionalne manjine, koji su susjedne države nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj ranije potpisale. Sve od navedenoga se može riješiti u relativno kratkome roku. Sa svoje strane nastojat ću da ova pitanja aktualiziram u

Akademik Stjepan Damjanović

daljim razgovorima sa svojim hrvatskim kolegama. Ono što donekle ohrabruje jeste da Zagreb i Republika Hrvatska nisu tjesni za razgovor o bosanskom jeziku o čemu svjedoči i ovaj današnji skup pod pokroviteljstvom Gradonačelnika Grada Zagreba i u kojem učestvuju važni ljudi iz hrvatske akademske zajednice.

Na koncu, Republika Hrvatska ima i moralnu odgovornost da učini potrebne korake kako bi bosanski jezik bio adekvatno zastupljen u zvaničnom obrazovnom programu. Bošnjaci su, ne zaboravimo, učestvovali u odbrani i stvaranju moderne hrvatske države sa preko 25.000 branilaca te 1187 poginulih i više hiljada teško ranjenih. Sve to nas zajedno obavezuje i povezuje.

Poštovane dame i gospodo,

Organizatorima Međunarodnog simpozija o bosanskom jeziku čestitam na hrabrosti i istrajnosti da se uhvate u koštac sa ovim teškim pitanjima u borbi za punu afirmaciju bosanskog jezika u Republici Hrvatskoj. Učesnicima i pokroviteljima skupa dugujem zahvalnost što su tu ideju prepoznali i podržali. Sa željom da Simpozij ispuni očekivanja i zadate ciljeve, srdačno Vas pozdravljam i želim Vam svako dobro. Hvala.

Obraćanje gradonačelnika Grada Zagreba Milana Bandića

Poštovani članu Predsjedništva Bosne i Hercegovine gospodine Izetbegoviću, poštovani organizatori, dame i gospodo, dragi prijatelji!

Bosanski jezik nekoć je bio izbor i kulturna legitimacija svih žitelja Bosne i Hercegovine. On je podnosio i pomirivao sve sličnosti i razlike unutar višekompozitnog i višenacionalnog bosanskohercegovačkog društva i njegove kulture. Kulture koja je vazda bila multikulturna, nikada monokulturna! No od kraja 19. stoljeća bosanski jezik izraz je bošnjačke jezične osjećajnosti, ma koliko bio gotovo cijelo stoljeće likvidiran iz javnog komunikacijskog prometa. Sada kada je bosanski jezik, u duhu znanstvenih zakonitosti i kriterija, ponovno etabliran u javnosti, sada kada ste ga vi, poštovani stručnjaci, opisali i normirali, sada kada su Bošnjaci napokon jezično i sociokulturno ravnopravni s Hrvatima, Srbima, Crnogorcima – etički i politički je krajnje neprihvatljivo dirati im u jezik i osporavati mu ime i egzistenciju.

Prošli mjesec obilježili smo 50 godina od *Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika*.

Kada su je naši stručnjaci obznanili javnosti, onodobni politički i lingvistički unitaristi proglasili su je neprijateljskim aktom i „plodom nacionalističke sujete i uskosti“.

Mi, međutim, nepogrešivo znamo i osjećamo da je *Deklaracija* bila i opravdan i prirodan izraz bunta protiv institucionalne i svake druge neravnopravnosti hrvatskoga jezika, jer se srpski jezik, opće je poznato, nametao kao jedinstven jezik za Srbe i Hrvate. Bošnjaka, znamo, u tom nazivlju, u tom jeziku nije ni bilo, što je i *de jure* i *de facto* jedna od najtamnijih političkih i moralnih mrlja toga vremena i toga društvenopolitičkog sustava.

Baš zato što se multikulturalni, multinacionalni i multikonfesionalni Zagreb, kojega sam sa svojim suradnicima otvorio za svaku razliku, koji je prostran dom svakome dobronamjernom čovjeku, sjeća vremena političke i jezične hegemonije – posve je prirodno da nije nagluh na jezičnu emancipaciju bošnjačkoga bića, na svakovrsnu i neometanu afirmaciju bošnjačkoga naroda i njegove bogate kulture. To je, dok sam ja na čelu ovoga grada, naš moralni refleks, ali i naš politički smjer. Jer Bošnjaci, koji su utkali svoje živote u samostalnu i neovisnu Hrvatsku, po mom najdubljem uvjerenju, u Zagrebu i u Hrvatskoj nisu i nikada ne trebaju biti ni kulturni, ni ljudski manjinci.

Zato je hvale vrijedan napor bošnjačkih asocijacija, *Preporoda* i *Vijeća*, da hrvatskoj javnosti *posvijeste* stvari oko bosanskog jezika. Da se njegov duh i dah očuti i u prijateljskom i europskom Zagrebu.

Hrvati i Bošnjaci vjekovima su upućeni jedni na druge, dugo i brižno su njegovali kulturu uzajamnoga povjerenja i prijateljstva, plemenitih i iskrenih odnosa, i ovaj skup mjerodavnih i poštovanih stručnjakinja i stručnjaka svakako svjedoči u prilog tome. Još jednom izražavam radost što je Zagreb mjesto afirmacije, potvrđivanja i samopotvrđivanja bosanske jezične stvarnosti, bosanskohercegovačkog i bošnjačkog duha i kulture te tijesnih veza Hrvatske i Bosne i Hercegovine koje gradimo na iskrenosti, povjerenju, otvorenosti, znatiželji, pravičnosti i međuljudskoj solidarnosti.

Organizatorima i svim sudionicima znanstvenoga simpozija *Bosanski jezik u vremenu* želim uspješan rad, a zainteresiranoj kulturnoj javnosti da osvježi i produbi svoja znanja o jezičnoj kulturi naših sugrađana, susjeda i prijatelja.

Hvala vam i zdravi bili!

Privredila Lejla Jusić

Međunarodni znanstveni simpozij

BOSANSKI JEZIK U VREMENU

U ORGANIZACIJI KULTURNOG DRUŠTVA BOŠNJAKA
HRVATSKE "PREPOROD" I VIJEĆA BOŠNJAČKE
NACIONALNE MANJINE GRADA ZAGREBA

21. – 23. travnja/aprila 2017.

Zagreb, hotel **Westin** (Kršnjavoga 1),
svečano otvorenje **21. travnja u 15 sati**,
dvorana **Panorama**, 17. kat

ORGANIZATORI

POKROVITELJI

VIJEĆE
BOŠNJAČKE NACIONALNE
MANJINE GRADA ZAGREBA

BOSNA I HERCEGOVINA
Ministarstvo kulture

BOŠNJAČKI PREPOROD
Međunarodni znanstveni simpozij

Preporod
Međunarodni
znanstveni
simpozij

Kolumna

SAVEZOM RELIGIJE I POLITIKE KA IZOPAČENOSTI SVIJETA

Za sveopću banalizaciju našeg svijeta, za njegovu dramatičnu dehumanizaciju, jedan od glavnih razloga počiva u poremećenom, u inverznom odnosu autoriteta religije (pa i vjere) i politike. Njihov savez poznat je oduvijek, u ovoj ili onoj formi, ali je u suvremenom svijetu njegova izopačenost naročite vrste. S obzirom na svekoliki značaj saveza religije i politike, potrebno je stalno ukazivati na tu pojavu, svejedno što su o njoj napisani tomovi knjiga.

Jugoslavija se raspadala u krvavim ratovima koji su vođeni i u ime religija, odnosno pod utjecajem njihovih službenih predstavnika i tumača. Danas su na istim prostorima snažni utjecaji religija, odnosno njihovih institucija, na političke elite, a preko tih elita i na njihove pokorne glasače, dok se elite uglavnom predstavljaju i kao svojevrsni promotori/zastitnici čitavih religijsko-kulturalnih zajednica. Pri tome – i to

jest temeljni paradoks – „zaštita religijskih vrijednosti“ u pravilu se predstavlja nužnom zbog navodno prijeteće agresivnosti „druge strane“. Na taj način se promocija „svojih religijskih vrijednosti“ u pravilu ispoljava kao antagoniziranje s drugim religijama i religijskim zajednicama, a ta vrsta antagoniziranja je naročito opasna. U takvome

ljiv način način pokazuje kako nije nužan odnos podudarnosti između (autentične) religije i njene interpretacije od strane svećenstva. Naprotiv. Ovdje treba preduprijeti moguću nesporazum. Naime, moje kritičko razmatranje savezništva religije i politike nipošto ne znači da političar ne može biti vjernik, i obrnuto. Ja samo

Na prostorima bivše Jugoslavije danas su snažni utjecaji religija, odnosno njihovih institucija, na političke elite, a preko tih elita i na njihove pokorne glasače

odnosu – budući da je načelno devijantan, istinski i opasno izopačen – na gubitku su obje sfere duhovnosti (religija i politika), a time i ljudski rod općenito, pri čemu je neuporedivo veća odgovornost na religiji, tačnije na institucijama koje predstavljaju i tumače religije, jer stvarnost na ružan ali uvjer-

želim kritički akcentirati njihovo *savezništvo* kao pojavu (uz podrazumijevajuće individualne izuzetke) u kojoj politika i religija stupaju u *interesni savez* – zato da bi (zlo)upotrebljavale jedna drugu radi sasvim prizemnih, pragmatičnih ciljeva čije realiziranje unižava religiju dok politika falsificira svoj „oreol

sakralnosti“. Religija, posebno vjera, ne bi smjela biti u funkciji politike jer su one suštinski nespojive kao *uspješne suradnice*, i to u mnoštvu aspekata. Prije svega, razlika među njima je u njihovim konstantama. Vjera ima apsolutnu konstantu – vjerničku, etičku, društvenu, općenito vrijednosnu. Politika je suštinski drukčija: njena bit je u nestalnosti, u laviranju, čak u nepouzdanosti koja se stalno, s promjenljivim rezultatima, ovjerava, provjerava, detronizira, osporava na mnoštvo opozitnih načina i akcija. Na taj način, vjernički i politički „identitet“ su inkompatibilni u samoj biti stvari. Dramatika toga inverzivnog odnosa među njima razvija se tako što se religija stavlja u funkciju određenih političkih partija, dajući im na „korištenje“ svoju moćnu infrastrukturu za afirmaciju određenih političkih programa. Dakle, religija vlastiti autoritet daje „na upotrebu“ izrazito profanim (često i profaniziranim), nepouzdanim i koristoljubivim, beskrajno samoživim političkim strukturama, a religija bi trebalo da njeguje sve one vrijednosti koje su upravo suprotne tome. Političari sa svoje strane djeluju lukavo (*lukavstvo* je osnovno svojstvo politike, a sama duša vjere jest, naprotiv, *iskrenost* u svakom smjeru!) i koriste tu podatnost religijskih institucija – podatnost koja je štetna sa stanovišta autentičnosti vjere i tragično pogrešna sa stanovišta Vječnosti – predstavljajući se kao najveći vjernici, kao promotori i zaštitnici „svoje“ vjere, njenih interesa i cijele vjerske zajednice. Nadalje, svaka politička partija je suštinski

partikularna i partikularizirajuća (ona je ipak samo *partija*) pa je kao takva, u samoj biti stvari, sučeljena s univerzalnim i konstantnim vrijednostima vjere. Partija nastoji, naravno, da ostvari određene političke interese uz pomoć autoriteta religije, ali bi ova druga morala biti toliko osviještena da se ne da svesti na interes ili privremeni autoritet neke političke partije, neke politike općenito. Suština je u tome što bi svaka vjera, i svaka vjerska institucija koja je posvećena autentičnosti vjere, morala biti iznad partikularnih partijskih interesa. Štaviše, ona bi morala biti autoritet one vrste koji jest etička konstanta, potpuno stabilan i pouzdan korektiv svake tzv. političke opcije. Tako bi se moralo djelovati radi Boga kao neizmjenljive Vertikale vrijednosti. No, politika i vjerske institucije ipak stupaju u savez, i one to čine zbog uzajamnih kratkoročnih ovozemnih interesa, a ne zbog Univerzalnog Dobra kao sigurnog zalogu Vječnosti. Zlo-upotreba je obostrana: vjerske institucije žrtvuju ono što je najvrjednije u vjeri, a političari to koriste predstavljajući se ne samo vjernicima, nego čak zaštitnicima vjere, pa i cijelih vjerskih zajednica, odnosno društva istoga religijskog identiteta. S toga zamućenog vrela (saveza) potječu sudbinski važna krivotvorenja i religije i politike – od lokalnog kriminala političara „kao vjernika“ do onih dramatičnih potresa modernoga svijeta. Jer, ma koliko to moglo izgledati neprihvatljivim, u principu se radi o istom *kvalitetu* krivotvorenja vjere i politike kada Bush Mlađi objavi krstaški rat i kada al-Bag-

dadi proglašava tzv. Islamsku državu, ili Halifat. Skiciranim savezom religije i politike relativizira se pojam grijeha, što je opet na štetu načela vjere a u korist privremenih i partikularnih „vrijednosti“ politike. U tom smislu, već sam kazao da je politika beskrajno samoživa, za razliku od vjernika. U zadovoljavanju neutažive samoživosti – one individualne političareve do zajedničke partijske – politika je u stanju učiniti mnoštvo nečastivosti koristeći vjerske institucije/autoritete na tome putu, tako da ti autoriteti, dijeleći autoritet s političkim liderima, relativiziraju pojam grijeha, odnosno grješnosti koju politički lideri mimikrijski, licemjerno prinose oltaru, ili je unose u džematski saff. No, tu nije kraj. Naime, taj moralno nastrani savez – čast izuzecima, naravno – ide daleko, sve do idolatrije, jer – šta je drugo nego najteži oblik idolatrije, udar na samu bit vjere, pretvaranje Profita u božanstvo modernoga svijeta koji je, formalno, vrlo religiozan. Upravo tom vrstom vjerničke, etičke izopačenosti bave se sveti tekstovi. UKur'anu, ali i u drugim svetim tekstovima, time se izvrsno bavi parabola o Zlatnom teletu, a ima i ajet koji se odnosi na to: *To su oni što kupuju život na ovome svijetu za život na drugome Svijetu...* (Kur'an, 2:86).

Deset godina od smrti poznatoga hrvatskog i bošnjačkog književnika

SLOVO O NUSRETU IDRIZOVIĆU

Idrizović je radio kao samostalni umjetnik-dramaturg na Umjetničkom programu Hrvatskoga radija, bio urednik književnih časopisa Republika i Život, a pjesnička i prozna djela prevedena su mu na nekoliko europskih jezika

PIŠE: Ajka Tiro-Srebreniković

U ožujku se navršilo deset godina od kako je na bolji svijet preselio Nusret Idrizović, poznati hrvatski i bošnjački književnik, novinar, esejista, kritičar, putopisac. Rođen je u bijelopoljskoj bošnjačkoj sandžačkoj obitelji, a srednjoškolsko obrazovanje završava u Zagrebu gdje je pohađao i Filozofski fakultet. Do umirovljenja 1991. godine radio je kao samostalni umjetnik-dramaturg na Umjetničkom programu Hrvatskoga radija. Bio je urednik književnih časopisa „Republika“ i „Život“. Objavio je poeziju: „Tišine se odreći ne mogu“ (1955.), „Zvona i usne“ (1969.), „Bistrička svitanja“ (2002. i 2003.); sedam romana: „Smrt nije kraj“ (1960.), „Mrav i aždaha“ (1961.), „I noć... I dan“ (1966.), „Divin“ (1967.), „Ikona bez boga“ (1970.), „Vučje grlo“ (1968.), „Efendija u tajnom gradu“ (2005.), knjigu pripovijedaka „Borkina ljubav“ (1965.); eseje: „Kolo bosanske škole smrti“ (1984.), „Kolo tajnih znakova“ (1987.), „Kolo svetog broja“ (1989.), „Hude sudbe: Silovanje Azre“ (1996.), „Dvostruka avlija“ (2000.).

Idrizović je autor niza radiodrama, među ostalim: „Bezazleni vukovi“, „Obračun“, „Koga voli Ladislava“, „Pismo idolu“, „Nasilje hipotalamusa“ itd. Dramatizirao je na stotine romana za radijsku emisiju „Radio roman“. Pisao je scenarije za dokumentarne i igrane filmove. Idrizovićeva djela prevedena su na nekoliko europskih jezika. Knjiga „Kolo bosanske škole smrti“ dobila je 1984. godine nagradu Željczare Sisak kao najbolja knjiga eseja objavljena u bivšoj Jugoslaviji, a knjiga „Kolo tajnih znakova“ nagrađena je najvišom hrvatskom nagradom za književnost „Vladimir Nazor“.

Nusret Idrizović bio je zaljubljenik u stećke, srednjovjekovne nadgrobne spomenike, kojima je sa strahopoštovanjem dolazio u pohode, bez obzira na to gdje su se nalazili. Stećak za Idrizovića predstavlja „veliku bol, a slovo, znak i broj na stećku su zemaljsko-kozmičke bajalice.“ U jednom intervjuu Idrizović je rekao kako ga ne zanima podjela književnika po nacionalnoj osnovi. Takav „način književnog spajanja ujedno i razdvaja, biti *trojak* je i tisućljetni spor oko Abrahama, a zapravo ga ne bi smjelo biti.“ Što se tiče odlaska iz jedne u drugu sredinu, za Idrizovića to predstavlja sretnu okolnost, jer na taj način dolazi do prožimanja kultura i tradicija, međusobnog upoznavanja, koje donosi „razmjenu ideja, postupaka i izričaja.“ Ali, u određenim političkim diskursima takav oblik suradnje i razmjene pred-

stavlja određeni problem. Idrizović je uvijek bio za suradnju i „prožimanje pameti“. Otudenost pojedinca, u suvremenim uvjetima globalističkih nakana, nalaže univerzalnu volju koja opet relativizira svaki duhovni i moralni čin, kao što je uostalom i pisanje. Njega ne zanima „krađa i krivotvorenje identiteta na književnom tržištu već istinska identifikacija suprotstavljena svakoj uzurpaciji naše slobode.“ Zato se odlučio okrenuti naoko neznatnim fenomenima koja u biti predstavljaju sam život, njegovu neuništivost, nepregledne njegove znakove, simbole, poruke skrivene u tajnama tisućljetne materije.

Idrizovićeva i Makova potreba bila je veća od koristi, ne samo da prozbore s kamenom, nego da iz nijemih spomenika izvuku pouku za nove generacije o neuništivosti života, ali i da kroz estetsku razinu ukažu na bezvremenu i neponovljivu ljepotu srednjovjekovnih humaka i njihovih monumentalnih spomenika. Miroslav Krleža u „Bogumilskim mramorovima“ govori o tome kako bosanski nadgrobni spomenici prkosno govore o životnim radostima, o plesovima, o ljepotama lova i bilja, oni su dokaz jakog artističkog i moralnog nonkonformizma koji je trajao stoljećima. Idrizović je trideset godina pohodio kamene nekropole, slijedio njihov trag od Bo-

Nusret Idrizović bio je zaljubljenik u stećke, srednjovjekovne nadgrobne spomenike, kojima je sa strahopoštovanjem dolazio u pohode, bez obzira na to gdje su se nalazili. Stećak za njega predstavlja "veliku bol, a slovo, znak i broj na stećku su zemaljsko-kozmičke bajalice"

sne, Hrvatske, Sandžaka do dalekog istoka Azije, Kine, vođen izazovom tajne tragova davnih predaka. Zanimale su ga i zemlje bivšeg SSSR-a, posebno one muslimanske. Rezultat tog istraživanja je bogumilski ciklus, trilogija „Kolo bosanske škole smrti“, „Kolo tajnih znakova“ i „Kolo svetog broja“ koju je žanrovski teško odrediti - to može biti studija s poetskim dijelovima, nazna-

kama romanesknog i esejiziranog pisanja. Stećak za Idrizovića predstavlja, prije svega, „kulturno biće univerzalnog značenja, kao što je i smrt sveprisutna u civilizaciji.“ Idrizović je ovom trilogijom ostvario svojevrzni portret srednjovjekovne Bosne, njenog svjetonazora i usuda kroz esejiističko-fikcijsku meditaciju obrađivanu na multidisciplinarnoj osnovi koja se kretala između znanosti, poetsko-prozne, filozofične misli i po-

Nakon srednjovjekovnih tema, autor ostavlja svoju veliku ljubav, traganje za smislom postojanja, uklesanom u kamenu, i okreće se temi ratnih stradanja utjelovljenih u užasima silovanja žena u Bosni i Hercegovini u ratnim strahotama devedesetih godina 20. stoljeća

vijesti. U interpretaciji povijesnog i religioznog fenomena bogumilstva ušao je s velikom ljubavi, ali i znanstvenim pristupom, što je uz književnu sklonost, umjetničku osjećajnost i pjesničku maštovitost omogućilo da se osvijetle i one tajne koje se samim znanstvenim postupkom ne mogu do kraja rasvijetliti ni oživjeti. Autor je pojasnio kako mu je bio cilj da u *živom dodiru* s materijom napiše djelo o nečem suštinskom, priču o kamenu iz kamena o starim Bošnjanima. Želio je skinuti tajnu s nečega što „nije spremno na potpunu komunikaciju, a okreće se kao kotač na kolima, kao život. Okreću se tako kola boljara, baštinka, klesara, kola nadgrobnika, grobničkih poljana, krstjana, i svetih došljaka, kola žena u plamenu, i žena u kamenu, kola prijetnje, straha i kamenog bola.“

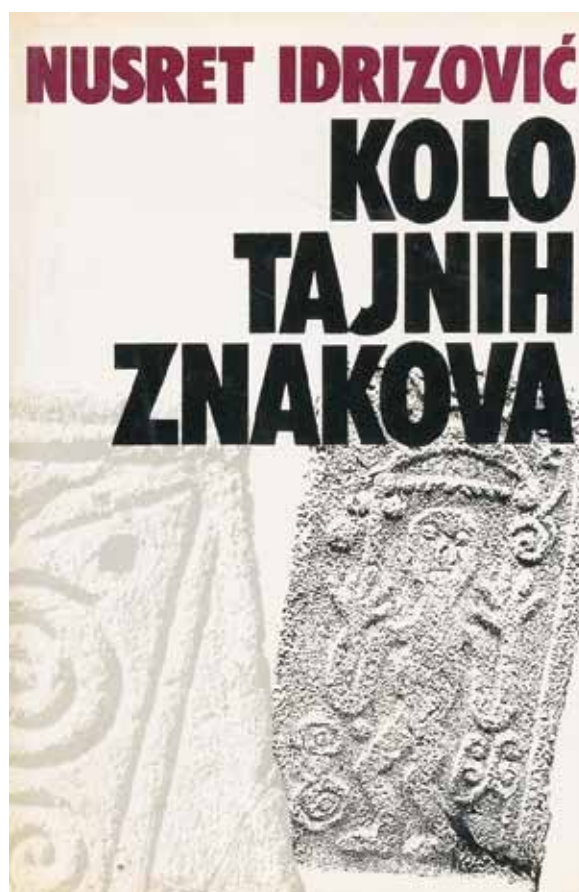
U „Kolu svetog broja“ Idrizović se zaputio u predjele skrivene spoznaje, iščitavajući kompleks stećaka u najapstraktnijoj, ezoteričkoj dimenziji. Ostaci materijalne kulture omogućili su autoru da prepozna duhovne vertikale, gdje se na razmaku vjekova sporazumijeva s davnim znalcima ili kako vlastitu baštinu pridružuje iskustvu drevnih predaka. Za Idrizovića broj je čarolija, on je svjetlost koja nikad neće „potamniti u našoj svijesti“. Broj su godine, trenuci nastajanja - iz-

bačenosti u svijet brutalne realnosti i nestajanja – sudbonosni čovjekovi putovi. Broj za Idrizovića „je stvaralaštvo, dakle: mijena bitka, događaj unutar bitka, njegovo prosvjetljenje. Ima brojeva koji nisu uvjetovani vremenom nego, kao znamenka sedam, uvjetuju vrijeme. Inače, tajna svakog broja tajna je nadvladavanja vremena. Broj je izlaz iz zla vremena. Bez broja nema beskonačnog kozmičkog života. Bez broja sedam, pokojnik bi se izgubio u kozmičkoj beskonačnosti. Zato što je broj sraslost s kamenom, pokojnici pripadaju izvanvremenskoj sadašnjici. Razumjeti ono što se događa može se samo unutar postojanja broja. Kako je naš svijet nedovršen, njegovo dograđivanje bilo bi nezamislivo bez broja. Na svoj način, broj je smisao postojanja. Vrijednost broja stvarana je u vječnosti pod utjecajem kozmosa.“ Sve vrijednosti ovog svijeta se odmjeravaju „metrom broja“. „Razum ionako ne dokazuje religiju, već otkrovenje. A čovjek može biti imućan, samo ako ima jaku volju. Sve znane stvari imaju broj, jer bez broja nije moguće ni znanje ni spoznaja. Ako ne putem broja, kako će se dokučiti tajna svemira? Krstjanin bježi preko sedam rijeka i sedam gora, a u toku života čovjek može sedam puta da ima i sedam puta da nema.“ Nakon srednjovjekovnih tema, autor ostavlja svoju veliku ljubav, traganje za smislom postojanja, uklesanom u kamenu, a okreće se temi ratnih stradanja utjelovljenih u užasima silovanja žena u Bosni i Hercegovini, u ratnim strahotama devedesetih godina 20. st. Silovanje žena u ratu predstavlja slamanje duha, ali i slamanje tradicije, kulture i svega onoga što određuje čovjeka. „Hude sudbe,“ Idrizović je pisao na osnovu stvarnih događaja, snimao je izjave silovanih muslimanki i katolkinja u BiH. Na tim osnovama je nastao dokumentarno-faktografski roman „Hude sudbe: Silovanje Azre“. U eseju „Teže od smaknuća - skica sociologijskog promišljanja silovanja“ Esad Ćimić je napisao kako je to djelo „najprimjerenija osveta za zlo i poniženja“ nanesena unesrećenim žrtvama, jer će u umjetničkom obliku trajno čuvati ono najmračnije što se dogodilo na našim prostorima.

Roman „Efendija u tajnom gradu“ nastao je, također, na faktografskim osnovama koji govori o nedaćama pod srpsko-crnogorskom vlašću u Sandžaku, punom licemjerstva i ideologije. Može se reći da se radi o autobiografskom romanu, autor ga je napisao po sjećanju svog oca

koji je glavni lik romana. Može se uočiti kako u Idrizovićevim knjigama postoji jedna profinjena nit pripovijedanja, satkana od metaforičnih, gnomičnih ali i vrlo suptilnih lirskih partitura, nešto slično kao kod Selimovića. I Idrizović i Selimović su osluškivali ljepotu pričanja svojih sunarodnjaka „koji posjeduju neponovljivu vještinu kazivanja“ utkanu u umjetnički svijet ljepote bistričkih klokota, rijeke iz djetinjstva, i bosankih hudih sudbina, od njenog ranog srednjovjekovlja pa sve do suvremenosti, Azrine teške ispovijesti o užasu silovanja kada su četničke horde sknavile i dušu i tijelo, ali umu nepojmljivo, ipak u ispovijestima tih žena nije ostalo mjesta za mržnju. Iako Idrizović nije po „mjestu stalnog boravka“ bio fizički vezan za Bosnu, cjelokupno njegovo djelo je u njenom znaku, a prof. dr. Sulejman Grozdanić je rekao kako je Idrizovićovo djelo „ova zemlja sama, od njenog iskona do dan-danas.“ Akademik Dubravko Jelčić u Idrizovićevom romanu „Ikona bez boga“ vidi „trag opojne istočnjačke mistike, trag nekog neshvatljivog, gotovo nadnaravnog zbivanja u kome se osjeća nešto od orijentalne maštovitosti.“ Osobina stila ovog Idrizovićevog romana je slikovito pričanje stegnuto u guste ali čitke rečenice, s tragom orijentalne maštovitosti, što daje iznimnu svježinu temi stradalništva aktualiziranoj u stvarnosti komunističkog društva. Akademik Tonko Maroević Idrizovićeva „kola“ naziva „remek djelima“ koja se mogu svrstati „uz bok Andrićevih vremenoplovnih ekskurza i Šopovih poetskih projekcija, s jedne strane, a s druge, uz Krležine sanjarije o bogumilima i Dizdareve nadahnute perifrize škrtih epitafa sa stećaka...“ Božidar Stanišić je za Idrizovićevu trilogiju napisao da je ona „literarni monument univerzalne metaforike“.

Nisam imala tu privilegiju da upoznam r. Nusreta Idrizovića, ali njegova supruga Hatema u našim povremenim druženjima ispričava ponešto o njenom „dragom Nusretu“ pa se onda nekako posloži slika, ne samo o piscu Idrizoviću nego i o Nusretu, velikom čovjeku. Mišljenja sam da Idrizovićovo vrlo značajno književno djelo nije dovoljno zastupljeno, kako u školskim programima tako i kod šire čitateljske publike ni ovdje u Hrvatskoj, ali ni u BiH. Jedna država mu je bila životna tema i preokupacija, a drugoj je darovao cijeli svoj radni vijek i sva svoja ostvarenja. Želju su mu njegovi nasljednici ispunili te zadnje počivalište bi u zemlji njegovih dobrih Bošnjana, u

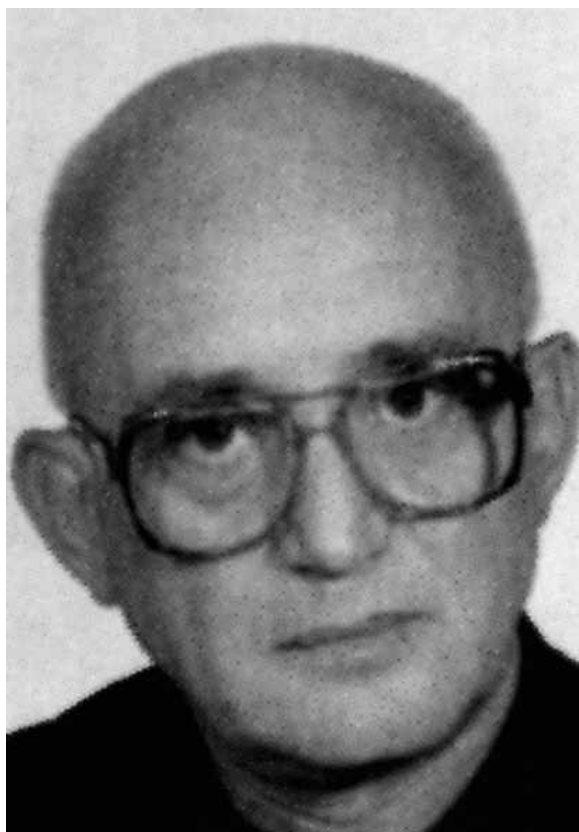

Sarajevu u kojemu u svitanja sa munara odzvanjaju glasovi mujezina s pozivom na molitvu. Tko zna..., možda samo dobre duše mogu avdestiti vodom hladne Bistrice i klanjati u derviškom džubetu, neprimjetno na kakvom tek ozelenjelom proplanku iznad grada. Nadamo se da će vrijeme iskristalizirati kanonske pisce, što je u današnjem vremenu brze zarade i žutula u štampi vrlo teško, ali kad se s prave umjetnosti otkloni sloj prašine, ona osvijetli današnje obzore i obzore budućim generacijama. Tako će biti i s Idrizovićevim „kolima“, „Hudim sudbinama“, „Bistričkim svitanjima“, „Dvostrukom avlijom“ itd.

Jedna država mu je bila životna tema i preokupacija, a drugoj je darovao cijeli svoj radni vijek i sva svoja ostvarenja. Njegovi nasljednici ispunili su mu želju te mu je zadnje počivalište u zemlji njegovih dobrih Bošnjana, u Sarajevu

IN MEMORIAM

Prof. dr. sc. Senadin Duraković, *professor emeritus*

**Poštovana obitelji pok. prof. emeritusa
Senadina Durakovića,
kolegice i kolege,
dragi prijatelji,**

dana 21. ožujka 2017. godine u 80. godini života zauvijek nas je napustio dr. sc. Senadin Duraković, *professor emeritus* i umirovljeni redoviti profesor Prehrambeno-biotehnološkoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

Prof. Senadin Duraković rodio se 23. veljače 1937. god u Stocu, u Republici Bosni i Hercegovini. Diplomirao je na Tehnološkom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu 1971. godine, gdje je i magistrirao 1977. godine. Na istom je Fakultetu i doktorirao 1981. godine i stekao akademski stupanj doktora biotehničkih znanosti. Nakon diplomiranja prof. Senadin Duraković se zaposlio 1971. godine kao asistent na tadašnjem Tehnološkom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Od tada radi neprekidno sve do umirovljenja 2007. godine, i to najprije na Biotehnološkom Odjelu Tehnološkog fakulteta u Zagrebu, a zatim i na Prehrambeno-biotehnološkom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Tijekom zaposlenja na tim fakultetima biran je u odgovarajuća znanstveno-nastavna zvanja od docenta do redovitog

profesora, da bi 1998. godine bio izabran i za redovitog profesora u trajnom zvanju. Uz svoj redoviti rad obnašao je vrlo značajne funkcije na Prehrambeno-biotehnološkom fakultetu kao što je član Odbora za dodjelu državnih nagrada za promidžbu znanosti, a potom je bio i predstojnik Zavoda za biokemijsko inženjerstvo te predsjednik Odbora za znanost. Osim toga, bio je član Hrvatskog mikrobiološkog društva od 1970. godine, Hrvatskog društva inženjera i tehničara od 1971. te član Akademije tehničkih znanosti Hrvatske od 2002. do 2008.

Znanstvena aktivnost prof. Senadina Durakovića bila je posvećena istraživanjima mikotoksina u namirnicama s posebnim osvrtom na štetnost aflatoksina po ljudsko zdravlje. Pri tome je prof. Duraković surađivao s vodećim svjetskim istraživačkim središtima kao što su Kontrolni laboratorij tvrtke „Bayer“, iz Leverkusena, i Kontrolni laboratorij tvrtke „Gerrix“, iz Düsseldorfa, u Njemačkoj. Upravo u suradnji s navedenim laboratorijima koji su vodeći u području mikotoksikologije stječe potrebna znanja i iskustva za suvremeni znanstveni rad, što mu omogućuje da sa svojim suradnicima osnuje prvi Laboratorij za opću i primijenjenu mikrobiologiju u Republici Hrvatskoj.

Objavio je sedamdesetak radova u eminentnim svjetskim i indeksiranim publikacijama i časopisima te u brojnim zbornicima radova sa značajnih svjetskih skupova. O svojim dostignućima prof. Senadin Duraković referirao je i na znanstvenim skupovima, gdje je održao više od 80 prezentacija u zemlji i u inozemstvu.

Važno je napomenuti da je od The International Biographical Centre, Cambridge, za 2000. godinu proglašen „OUTSTANDING SCIENTISTS OF THE 21st CENTURY“, za dostignuća u općoj i primijenjenoj mikrobiologiji u 21. stoljeću. Osim ovog priznanja dobio je i brojna priznanja za istraživanja iz područja mikotoksikologije. Bio je voditelj četiri znanstvena projekta, financirana od Ministarstva znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske. Sudjelovao je u organizaciji domaćih znanstvenih skupova, a bio je i član Organizacijskog odbora kongresa Prehrambenih tehnologa, biotehnologa i nutricionista Hrvatske s međunarodnim sudjelovanjem. Prof. Senadin Duraković je svoj znanstveni rad oplemenio metodama koje se koriste za određivanje mikotoksina u prehrambenim namirnicama, što je objavio u stručnim radovima i priručnicima. U tim radovima su opisane metode koje se koriste za kvalitativno i kvantitativno određivanje mikotoksina, što je iznimno važno za kontrolu sirovina i proizvoda u proizvodnji hrane. Prof. Senadin Duraković bio je i neobično plodan u pisanju udžbenika, što predstavlja doista nemjerljiv doprinos nastavi. Autor je 25 sveučilišnih udžbenika i dva sveučilišna priručnika. Osim toga koautor je priručnika „Bakteriolška pretraga pitkih voda“, zatim sveučilišnog udžbenika „Klinička toksikologija“, „Mikrobiologija voda“ i „Gerijatrija“. Tijekom bogatog pedagoškog rada utemeljio je nekoliko kolegija i modula na preddiplomskom i diplomskom studiju te na doktorskom studiju. U tom pogledu prof. Senadin Duraković je dao nemjerljiv doprinos unapređenju nastave na Prehrambeno-biotehničkom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu.

Bio je mentor oko 70-tak diplomskih radova te vodio 8 magistarskih radova i 5 disertacija.

Prof. Senadin Duraković je cijeli radni vijek proveo na Tehnološkom fakultetu, odnosno Prehrambeno-biotehničkom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. U tom je razdoblju prolazio sve stupnjeve nastavnog procesa. Već kao asistent u Laboratoriju za mikrobiologiju Tehnološkog fa-

kulteta Sveučilišta u Zagrebu bio je uključen u izvođenje eksperimentalne nastave. Nakon habitacije 1981. godine preuzima nastavu iz kolegija Mikrobiologija namirnica, dok od 1990. godine vodi nastavu iz kolegija Opća Mikrobiologija. Godine 2000. uvodi nove kolegije, Bakteriologija i Mikologija na dodiplomskoj nastavi, koje vodi i organizira sve do kraja radnog vijeka. Kao nastavnik sudjelovao je i u poslijediplomskoj nastavi iz kolegija: Mikrobiologija namirnica, Odabrana poglavlja iz mikrobiologije namirnica, Mikrobni indikatori u kontroli toksičnosti namirnica i Mikrobiologija hrane, koje je osmislio i uveo u nastavni program.

Svojim znanstvenim radom, kao i suradnjom sa znanstvenim institucijama u svijetu i Republici Hrvatskoj, uvelike doprinosi ugledu kako matičnog Fakulteta, tako i Sveučilišta u Zagrebu.

Odlukom Senata od 14. srpnja 2009. godine prof. Senadin Duraković izabran je u zvanje *professor emeritus* Sveučilišta u Zagrebu.

Moglo bi se navesti još mnogo toga što svjedoči o znanstvenoistraživačkoj, pedagoškoj i društvenoj djelatnosti prof. Senadina Durakovića, ali i ovo što je navedeno nedvojbeno potvrđuje njegov ogroman doprinos znanosti, organizaciji i razvoju znanstvenoistraživačkih institucija, društava i časopisa, a posebice izobrazbi mnogih mladih stručnjaka i znanstvenih radnika, a time napretku i ugledu našega Prehrambeno-biotehničkog fakulteta i Sveučilišta u Zagrebu u cjelini. Slobodno mogu reći da je prof. Senadin Duraković bio jedan od pionira razvoja opće mikrobiologije i mikrobiologije namirnica, te znanosti o mikotoksinima na Prehrambeno-biotehničkom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, te je dao međunarodno prepoznatljiv doprinos toj znanstvenoj disciplini.

„Svako vrijedno postignuće, malo ili veliko, sastoji se od nekoliko koraka: početka, borbe i pobjede“, a prof. Duraković od kako je počeo s radom, nastavio se boriti kroz život kako bi zablistao kroz svoju vječnu znanstvenu ljubav – mikrobiologiju i mikrotoksine. Trenuci kada gubite svoje najbliže, rodbinu, kolege i prijatelje, učitelje i mentora, vrlo su bolni, pa nas je, iako neizbježan, odlazak poštovanog i voljenog prof. Senadina Durakovića iskreno potresao i pogodio.

„Ono što zadržiš za sebe – gubiš, ono što daš – ostaje ti zauvijek“, a prof. Senadin Duraković davao je više od ljubavi, davao je optimizam, radost prema ži-

votu, podršku u nevolji i viziju sretnije budućnosti, u prvom redu svojim najmilijima, svojoj obitelji, a onda i drugima, svojim studentima, kolegama i neposrednim suradnicima, posebice svojim najbližim prijateljima.

Hvala Vam, dragi moj profesore, na svemu pruženom, hvala Vam na svim Vašim predavanjima i podukama, ali hvala Vam i u ime većine danas prisutnih kojima se tiho na usnama mogu pročitati te riječi. Znam da će na našim širokim nebeskim zagrebačkim ravnicama zasijati još jedna zvijezda, zvijezda koja će nas od danas sve skupa pratiti i gledati, ali sam siguran i da će nas ta ista zvijezda svojim sjajem i čuvati.

Poštovani i dragi moj profesore i dragi naš kolega, nakon svih lijepih ali i teških trenutaka koji ste prošli kroz svoj život, a koji se iznenada ugasio, želimo Vam da

počivate spokojno i u miru. A mi, Vaši kolege, suradnici, prijatelji, studenti, dugo ćemo Vas se još sjećati.

Poštovana i cijenjena obitelji i rodbino pok. prof. Senadina Durakovića, u ime svih djelatnika i studenata Prehrambeno-biotehnološkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu te u ime svih članova Akademije tehničkih znanosti Hrvatske, kojeg je prof. Duraković bio član, i njihovog predsjednika prof. Vladimira Andročeca te u svoje osobno, izražavam Vam iskrenu i duboku sućut.

Počivao u miru i neka mu je vječna slava.

U Zagrebu (Mirogoj), 27. ožujka 2017.
Dekan Prehrambeno-biotehnološkog fakulteta
prof.dr.sc. Damir Ježek

*Ti poznaješ one putove
Što prolaze
Od srca
I od oka.*

*Ima putova
Što su se ispružili
Pred nama
Bez javnog traga,
Bez voznog reda,
Bez vremena i roka.*

Uz ove stihove *Kamenenog spavača* Mehmedalije Maka Dizdara, ispraćamo našeg brata, supruga, oca, najboljeg djeda i strica, rođaka, Senadina Durakovića. Bio je dobar čovjek, vrhunski znanstvenik, dobar vjernik i domoljub. Bio je inženjer kemije, magistar i doktor znanosti, redoviti profesor u trajnom znanstveno-nastavnom zvanju i potom profesor emeritus Prehrambeno-biotehnološkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, član Hrvatske akademije tehničkih znanosti, iznimne znanstvene karijere.

Silno su teški trenuci u kojima se opraštamo od onoga kojeg smo bezgranično voljeli i izuzetno poštovali, koji nam je bio uzor i kome zahvaljujemo za sva dobročinstva i sav njegov trud bez granica i ograda.

Vrline predaka ostale su mu iz loze vrlo uspješnog djeda, age Alage Festića i oca časnika hrvatskih oružanih snaga Bećira Durakovića, bake Zlatije, rođene Omanbegović, i majke Remze koja je bila nesebično privrženica obitelji i sama odgajala tri sina. Inzistirala je na pohađanju sveučilišnih studija za sva tri sina, iako u neimaštini i oskudici i trud joj je u cijelosti vraćen. Senadin je najstariji od trojice braće, uz Asafa i Zijada. Vjerna supruga Brigita bila mu je najveća uzdanica i intelektualna podrška. U skladnom braku rodila im se kćer Lejla.

Rođen je i odrastao u podneblju i vremenu trpljenja i mijena, dne 23. veljače 1937. u Stocu, u Hercegovini. Rano je ostao bez oca, junaka i žrtve Bleiburga. Krasile su ga mnogobrojne i različite vrline, među inima urednost, točnost, upornost i uspješnost. Često je citirao latinsku maksimu: *Natura etiam in minimis maxima* (priroda je i u najmanjim stvarima vrlo velika).

Po završenoj osnovnoj školi u Zagrebu, zbog oskudice u obitelji, upisao je Školu za učenike u privredi, izučio urarski zanat i radio kao urar.

Na polovici puta urarskog zanata istovremeno je pohađao večernju gimnaziju i maturirao na obje škole. Po završenom školovanju upisao se na studij Biotehnološkog odjela Tehnološkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, kojeg je u prvom dijelu prekinuo, napustio rodno ognjište i otišao raditi u Njemačku, zbog materijalne nezavidnosti. Po povratku u domovinu nastavio je studij i diplomirao. Potom je prihvatio ponuđeno mjesto asistenta na fakultetu u Zavodu za biokemijsko inženjerstvo i krenuo iznimno plodnim putem znanstvenika i sveučilišnog profesora. Obranio je magistarski rad, potom disertaciju, nakon čega je izabran za docenta pa redovitog profesora. Vodio je niz vrijednih znanstvenih projekata i bio jedan od najplodnijih nastavnika Sveučilišta u Zagrebu. Napisao je i objavio 25 sveučilišnih udžbenika. Autor je više stotina znanstvenih i stručnih radova iz područja mikrobiologije i mikrotoksikologije u zemlji i u međunarodnim časopisima. Cijeli je radni vijek bio vrlo štovan i uspješan sveučilišni profesor. Na Prehrambeno-biotehnološkom fakultetu vodio je kolegij iz Opće mikrobiologije i Mikrobiologije namirnice, neprekidno prateći nova kretanja i nove spoznaje u struci i znanosti. Bio je dobitnik prestižnih međunarodnih nagrada za znanost. Bio je stalni član u The New York Academy of Sciences, član the American Biographical Institute i the International Biographical Centre u Cambridgeu, u Engleskoj. U Velikoj Britaniji i Sjedinjenim Američkim Državama tri je puta proglašen znanstvenikom godine. The American Biographical Institute dodijelio mu je priznanje The Most Admired Men of the Decade. The International Biographical Centre u Cambridge, Engleska, dodijelio mu je diplomu The 20-th Centry Award for Achivement, kao jednom od zaslužnih znanstvenika za dostignuća u mikrobiološkoj znanosti 20-og stoljeća.

Uvijek je govorio: mi pronosimo znanstvenu istinu, *Vēritas sempiterna est* (istina je vječna).

U svim intelektualnim aktivnostima vodio se otkrivanjem znanstvene istine, slijedeći poruke Svevišnjeg Allaha iz Kur'ana časnog, 69-e sure (poglavlja): El-Hakka, u kojoj je sadržano značenje istine i pravednosti. Krasile su ga skromnost i dobronamjernost, kao i izuzetna privrženost užoj i široj obitelji. Život mu je bio trajno usmjeren ka otkrivanju istine, povećanju najvažnijeg od svega - znanja. Senadinova obilježja

života bila su: aktivnost, potraga vječitog nesa-
vršenstva i vječitog nemira, nadanja, otkrivanja,
učenja i stvaranja vrijednosti. Trajno je težio ka
preciznosti, gotovo do savršenstva. Često je citi-
rao kolumbijskog književnika nobelovca Gabri-
ela Graciju Marquesa:

*Čovjek ima pravo gledati na drugoga odozgo -
Samo onda kad mu želi pomoći kako bi se uzdigao.
Zahvaljujemo mu za sva dobra djela, kojima nas
je sve nesebično obdario, bez traženja ičega za
uzvrat. Životni put i djelo našeg brata, supruga,
oca, najboljeg djeda male Kike i rođaka, trajno
je i ostat će vječno, ne samo dok je nas koji ga
pamtimo, već i dok se prenosi njegova znanstve-
na istina i pravednost.*

Otišao je u proljetnom ekvinociju, tiho, spokoj-
no, nenametljivo i dostojanstveno, kako je i živio
cijeli svoj životni vijek.

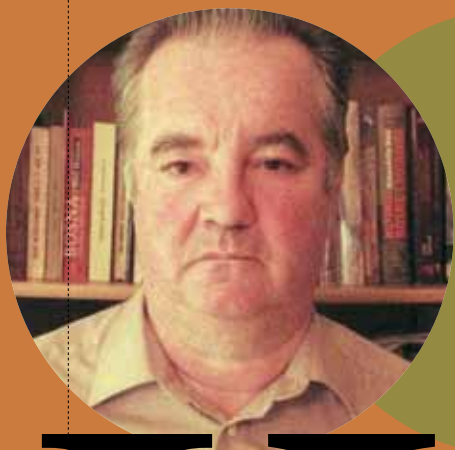
Ispraćamo ga Stvoritelju, s vjerom da je njegova
duša našla mir i s lirikom našeg brata Asafa:

*Sutra u osvit, bez konja i druga
Krećem i ja, jer zove cesta duga
I tiha šutnja proljetne zore plave.*

*A kada stanu paliti se zvijezde,
Gdje tankim krilcem dobre vile jezde,
Zastani. Slušaj moj korak niz trave.*

Zijad Duraković

Kolumna

MEHMED-BEG KAPE- TANOVIĆ LJUBUŠAK

U novijem kulturnom razvitku Bošnjaka - period od 1860-tih godina do konca Prvog svjetskog rata - označavanom u dosadašnjoj književnoj historiografiji kao „doba Preporoda“ (M. Rizvić) ili „doba kulturno-prosvjetiteljske tranzicije“ (M. Džanko, V. Spahić) od presudnoga značaja bila je činjenica da su se Bošnjaci nekoliko stoljeća nalazili pod utjecajem pismenosti, književnosti, filozofije, logike i drugih vjerskih i svjetovnih znanosti istočnih muslimanskih naroda, Turaka, Arapa

se u vjerskome životu, dok se na perzijskome jeziku njegovala izuzetno bogata pjesnička tradicija. Pisalo se i na narodnom jeziku arapskim pismom (tzv. alhamijado književnost). U doba bosanskog srednjovjekovlja i u osmanskome periodu, istina u ograničenom obimu (primjerice u krajišničkim pismima i u privatnoj porodičnoj begovskoj korespondenciji (Čengići, Kapetanovići, Atlagići), Bošnjaci su se koristili i bosančicom, posebnom vrstom bosanske ćirilice koja se različi-

krajeva se koristilo i latiničko pismo. Tako su Bošnjaci tijekom svoje višestoljetne kulturne prošlosti (još od XII stoljeća) bili četveropismeni narod (upotrebljavali su bosančicu, arabicu, ćirilicu i latinicu), a pismenost na orijentalnim jezicima tijekom osmanskoga perioda (1463.-1878.) bila je već duboko prodrta u široke narodne slojeve, o čemu svjedoče podaci da je samo u Sarajevu od 1463. do 1939. godine bilo registrirano preko 75 mekteba, a po cijeloj Bosni više od stotinu medresa. U jednom ekspozeu bosanskoga namjesnika Topal Osman paše iz 1868. godine tvrdilo se da je u selima i gradovima Bosanskoga vilajeta bilo nanovo otvoreno više od 400 mekteba, osnovnih škola i poluruždija (dvorazrednih građanskih škola). Ipak, treba reći da se u tim školama nastava odvijala na turskom jeziku. Sve su to bili razlozi zbog kojih su Bošnjaci prilično nespremni

Bošnjaci su tijekom svoje višestoljetne kulturne prošlosti (još od 12. stoljeća) bili četveropismeni narod (upotrebljavali su bosančicu, arabicu, ćirilicu i latinicu)

i Perzijanaca. Turski jezik bio je jezik službene korespondencije i nastave u školama istočnjačkog tipa (mektebi, ruždije, medrese), arapsko pismo koristilo

to nazivala (begovica, skriveno pismo, žensko pismo, hrvatica, franjevačka bosančica, srpska ćirilica), a u odnosima sa susjedima iz današnjih hrvatskih

dočekali „plimu novog vremena“ i uvođenje austrougarske uprave u BiH 1878. godine, koja je donijela i neminovne procese europeizacije na koju je jedan dio konzervativne bošnjačke inteligencije (dio uleme i razvlaštene begovatske kaste) reagirao krajnje negativno, nazivajući novi sistem školstva na latinici i ćirilici tzv. švapskim školama. Ipak, pojedini bošnjački prvaci i pripadnici prve postokupacione generacije bošnjačkih pisaca i intelektualaca (Mehmed-beg Kapetanović, Edhem Mulabdić, Džemaludin ef. Čaušević, Osman Nuri Hadžić, Safvet-beg Bašagić, Hamid Šahinović Ekrem i dr.) shvatili su duh i potrebe novoga vremena i počeli su djelovati kao kulturno-prosvjetiteljski reformatori i pisci, svrstavajući se u narodne preporoditelje koji su djelovali na „književnoj magistrali razuma“ (M. Rizvić) i svojim pregalačkim radom označili su prekretničku tačku u razvoju bošnjačke književnosti i ulazak u iskušenja nove epohe. Napuštanjem tradicije

ekskluzivističke nabožnjačke književnosti nova preporodno-tranzicijska literatura poprimala je sekularni karakter i sve više pokazivala otvorenost i prijemčivost prema europskim kulturno-civilizacijskim tečevinama, ali pri tome čuvajući i neka bilježja ranije orijentalne tradicije, što će bošnjačkoj

podrijetlo (od čuvenih hli-vanjskih begova Atlagića). Kapetanović je bio prvi bošnjački pisac koji je pisao i objavljivao svoja književna i publicistička djela na tri pisma: bosančici, latinici i ćirilici, a poznavao je i sva tri orijentalna jezika (primjerice napisao je kaligrafski na arapskome pismu levhu i

Prvi bošnjački pisac koji je shvatio i prihvatio kulturalno-političke i ekonomske zahtjeve i naloge novoga vremena bio je Mehmed-beg Kapetanović, rođen 1839. u Vitini kod Ljubuškog

književnosti na koncu XIX i s početka XX stoljeća priskrbiti epitet književnosti na raskrižju između Istoka i Zapada.

Prvi bošnjački pisac koji je shvatio i prihvatio kulturalno-političke i ekonomske zahtjeve i naloge novoga vremena bio je Mehmed-beg Kapetanović Ljubušak, rođen 1839. godine u Vitini kod Ljubuškog u uglednoj hercegovačkoj plemićkoj obitelji, koji je i s majčine strane imao begovsko

pozlatio je u Beču te poklonio Gazi Husrevbegovoj džamiji u Sarajevu) pa nije nesuvislo prepostaviti da je Mehmed-beg vjerovatno poznavao i arabicu, ali o tome nema sačuvanih dokumentarnih spomena. Uz to, bio je jedan od osnivača i urednika časopisa „Bošnjak“ (1891.) i agitator za uvođenje naziva bosanski jezik u oficijalnu upotrebu u austro-ugarskome periodu. Dok je već općepoznata činjenica da

je Mehmed-beg Kapetanović Ljubušak objavio djelo *Risalei-ahlak* (*Pouke o lijepom i ružnom ponašanju* - vjerojatno u kaoa-utorstvu s nastavnikom arapskoga jezika Ibrahim-begom Repovcem) na latinici (1883.), što je ujedno bilo i prvo djelo prevodilačko-književnog žanra u novijoj bošnjačkoj književnosti, zatim je bio autor zbirke usmenoknjiževne građe (narodnih poslovice, pjesama, anegdota, frazema *Narodno blago* (prvo izdanje objavljeno na latinici 1887., a drugo, prošireno izdanje na ćirilici 1888.), te dva sveska *Istočnog blaga* (1896. i 1897.) na latinici, a manje je poznato, ali ne manje važno, da je Ljubušak bio i prvi bošnjački pisac koji je jedno književno-prevodilačko djelo napisao na bosančici. Riječ je o neobjavljenim fragmentima prijevoda enciklopedijskog djela *Marifet-nama* turskoga pisca Ibrahima Hakija. Na ovu izuzetnu kulturnu činjenicu prvi je ukazao autor potpisan inicijalima M. M. Z. koji je objavio ogled „Jedan dokumenat iz zaostavštine Osmana A. Sokolovića“ u „Glasniku Vrhovnog islamskog starješinstva u SFRJ“ (Sarajevo, XXXVI, 1973, str. 217.-219.). Vjerovatno se pod ovim inicijalima krije ime Muhameda Hadžijahića koji će zajedno sa Sokolovićem ranije objaviti i separat pod nazivom „Prvi pokušaji štampanja radova bosanskih muslimana“ (Sarajevo, 1963.), a u GVIS-u je redovito vodio rubriku pod nazivom „Marginalije iz književne historije bosanskih muslimana“. Budući su ove Ljubušakove glose prvi literarni tekst jednoga Bošnjaka na bosančici, evo samo jednog fragmenta iz

„Marifetname“: „Blago onom ko je liepe ćudi pa sa svakim se lijepo pazi. Sjeromahe ugleda, bolesnike obilazi, starce časti, krivcu oprostisa komšijom se lijepo pazi, ljutinu proguta, tuđu pogrešku pokrije, ničije sramote ne rastražuje. Sa dobrim ljudima sjedite, sa učenjacija obćite, a sa filozofima se mješajte“.

Pisac prvog monografskog rada o Ljubušaku, Vladimir Ćorović, predstavio je vrlo maliciozno samoga Kapetanovića kao i njegovo bošnjaštvo i navodno austrofilstvo, nazivajući ga pežorativno „bošnjaklukom“. Izraz „bošnjakluk“ kasnije će često koristiti i Petar Kočić u Bosanskoj skupštini, izrugujući se idejama bošnjaštva i bosanskoga jezika iz doba austrougarske uprave. Bio je to, zapravo, otvoreni animozitet jednoga srpskoga kmeta naspram jednoga bosanskoga bega. Ćorović će čak iznijeti i vrlo malicioznu tvrdnju da je mnoge Kapetanovićeve tekstove u „Bošnjaku“ na latinici pisao i redigirao Jozo Čebular, te da je Ljubušak plagirao mnoge Vukove poslovice u svome „Narodnom blagu“

(više od 880 poslovice), mada se tu zapravo radi o različitim varijantama sličnih poslovice koje je Ljubušak uglavnom sakupljao u krajevima tzv. donje Hercegovine, osobito poslovičku građu zemljoradničke provenijencije. Upravo će na osnovu te građe srpski filolog Dragomir Vujičić napisati doktortsku disertaciju iz onomastičke stočarsko-zemljoradničke onomastičke građe donje i gornje Hercegovine, ukazujući na originalnost i autohtonost te građe.

Opće je poznato da je Mehmed-beg bio veoma obrazovan čovjek, pojedinac širokih, enciklopedijskih uvjerenja i nazora, bosanskohercegovački intelektualac koji je proputovao svijetom od Trsta, Venecije do Istambula, od Crne Gore i Dubrovnika do Beča, od Budimpešte do Bukurešta, od Krfa do Kaira. Za svoje bogate političke karijere bio je poslanik u Carevinskom vijeću u Istambulu (1877.), učesnik dvije vojne u Crnoj Gori i izravni sudionik razgraničenja između Crne Gore i Hercegovine, kajmekam stolački, Ljubuški, fočan-

ski, trebinjski, te gradonačelnik Sarajeva u dva navrata. Često i uobičajeno korištenje bosančice u svome potpisu bila je Kapetanovićeva „gospodska begovska manira“, a da je dobro znao latinicu svjedoči i njegova

istočnjačkih kulturnih vrednota. Sakupljao je i pripremao i knjigu pod nazivom *Prirodno blago* (još od 1883.), svojevrsnu etnografsku zbirku za nazive bosanskohercegovačkih sela, mahala, biljaka, planina, brda,

bitno utjecale i na smanjanje iseljavanja Bošnjaka u Tursku. Kapetanovićev stav je da Bošnjaci nikako ne bi smjeli biti pasivni element unutar novog političkog poretka u BiH, već njegovi aktivni sudionici, participirajući u novoj strukturi vlasti s pozicija naslijeđenog begovskog plemstva.

Kapetanovićev književno-folkloristički rad (skupljanje anegdota, pošalica, basni, alhamijado poezije, adaptacija i proširenje religiozno-didaktičkog epa *Abdija* Jusuf-bega Čengića, objavljivanje epske narodne pjesme „Boj pod Banjalukom 1737“ i drugih bošnjačkih narodnih pjesama, Duvanjskog arzuhala, stihova i strofa iz narodnih i umjetničkih epova i pjesama južnoslavenskih pisaca (Gundulića, Njegoša, Šenoe, Mažuranića, Preradovića, itd.) cijenili su mnogi stariji i noviji bosanski, hrvatski, crnogorski i srpski naučnici, pisci i osobni Mehmed-begovi prijatelji, ali je bilo i onih koji su taj rad maliciozno kritizirali ili prešućivali (Vladimir Ćorović, Miroslav Pantić, Maksimilian Braun). Međutim, književni, kulturološki i folkloristički rad Mehmed-bega Kapetanovića Ljubušaka danas ima neporecivi značaj za razvoj moderne bošnjačke književnosti i sa protokom vremena dobija sve veću vrijednost, služeći na „korist i napredak“ narodu, kako je i sam to napomenuo u uvodnome slovu za svoje *Narodno blago*. Njegov sakupljački rad nije bio tek puko inventarisanje pučke građe, već ustrajni „čin afirmiranja maternjeg jezika kao takvog te književne tradicije ostvarene maternjim jezikom“... kao i „plemeniti čin

Ne bezrazložno, Mehmed-bega su zvali "bošnjačkim Vukom Karadžićem" i "bošnjačkim Ljudevitem Gajem", prvim skupljačem bošnjačke usmenoknjiževne baštine

latinička posveta na primjerku *Narodnog blaga* od 26. lipnja 1887. koju je posvetio biskupu Josipu Juraju Štrosmajeru.

U *Narodnom blagu* prikupio je više od 4.800 poslovice, a uz mnoge je napisao izvanredne komentare i eksplikacije historijskog, literarnog i kulturološkog karaktera (o bogumilstvu, iseljavanju muslimana iz Crne Gore, o Ali paši Rizvanbegoviću, o srpskim bunama u istočnoj Hercegovini i Bosanskoj krajini, o sve četiri bosanske konfesije, o seoskim i gradskim narodnim običajima, svadbama, sahranama, praznovjericama, o bosanskim i hercegovačkim imenima prezimenima, nadimcima, o oružju, oruđu, lovu, vojnama itd. Sve te poslovice Ljubušak je često proširivao u efektne narative (priče) historijskog ili didaktičkog sadržaja od kojih je svaki čitatelj mogao uzeti nešto pučke mudrosti za sebe, bez obzira na svoju naciju, vjeru, rasu, dob, političku orijentaciju ili spol. Kasnije je preveo i mnoge istočnjačke poslovice i izreke u *Istočnom blagu*, želeći da pokaže bogatstvo bošnjačke narodne mudrosti zasnovane na sublimaciji zapadnjačkih i

polja, divljih životinja, riba, drveća, rijeka i drugih prirodnih fenomena u BiH, koju je kasnije priredio sin Riza-beg Kapetanović, inače pisac prve zbirke pjesama na bosanskome jeziku (1893.) i prvi Bosanac koji će u Sarajevo donijeti foto-aparat i bicikl na dva točka (kotur).

Ne bezrazložno, Mehmed-bega su zvali „bošnjačkim Vukom Karadžićem“, i „bošnjačkim Ljudevitom Gajem“, prvim sakupljačem bošnjačke usmenoknjiževne baštine, vatrenim zagovornikom ideja bošnjačkoga domoljublja i stareničkog bosanskog jezika, ali je osim toga, on bio i začetnik bošnjačke književne kritike i polemičko-publicističkog rada, koji će do posebnoga izražaja doći u dvije njegove političke brošure polemičko-socijalnog i kulturalno-književnog karaktera: *Šta misle Muhamedovci u Bosni* (1886.) i *Budućnost Muhamedovaca u Bosni i Hercegovini* (1893.) Obje brošure nastale su kao kritički refleksi jednog bošnjačkog prvaka na izazove novog vremena i bile su izraz Ljubušakovog političkog, kulturnog i intelektualnog pragmatizma i mudrosti. Ima mišljenja da su

domoljublja i svojevrzne moralne obaveze“ (S. Kodrić). Za Ljubušakov rad možda bismo najbolje mogli ponoviti njegove riječi iz uvoda za *Istočnog blaga*, gdje je ovaj mudri i plemeniti Bošnjak citirao jednu tursku poslovicu koja u njegovome prijevodu na bosanski jezik glasi: „Čisto zlato i pametne r'ječi/ Gdje god dođu, svagdje dobro prođu“. Mehmed-beg Kapetanović Ljubušak umro je od moždane kapi na svome imanju u sarajevskom naselju Grbavica 1902. godine. Od tog vlastelinskog dobra danas nema na traga ni spomena, baš kao što od njegova begovskog rodnog čardaka u Vitini kod Ljubuškog nije ostalo ništa, osim drače i šiblja. Ipak, ostalo je sjećanje na ovoga bošnjačkoga velikana i obaveza da se njegovo stvaralaštvo adekvatno

znanstveno i kritički valorizira i brižno sačuva u bogatoj povjesnici bošnjačke književnosti i kulture.

Mehmed-beg Kapetanović Ljubušak ukopan je na sarajevskom mezarju Ravnim Bakijama. Na njegovom sarkofagu i nišanu upisano je nekoliko natpisa, a posebno je upadljiv kratak natpis na bosanskom jeziku uklesan arebičkim pismom na lijevoj uzdužnoj strani sarkofaga, koje je vjerojatno za života sročio sam Ljubušak, i koji glasi: „Mili Bože, Ti pomози Mehmed-begu, svome robu/ koji Strašnog suda čeka u ovome hladnom grobu“. U povodu iznenadne smrti Mehmed-begove prigodan kronogram ispisao je i Muhamed Enveri Kadić, a sažalnicu u obliku soneta sastavio je i Ivan Trnski, odajući tako iskreno priznanje

Mehmed-begu, i kao dičnom sinu svoga naroda, prosvjetitelju i kulturnom reformatoru, ali i kao pjesniku i piscu koji je među prvim krčio brazde novije bošnjačke književnosti, koja će kasnije dobiti takve književnoinjektivne velikane kakvi su bili Safvet-beg Bašagić, Edhem Mulabdić, Musa Ćazim Ćatić, Ahmed Muradbegović, Hamza Humo i dr.

ODBOR ZA LJUDSKA PRAVA I PRAVA NACIONALNIH MANJINA HRVATSKOG SABORA

/svim članovima/

Predmet: *Prosvjed zbog neprimjerenog tretmana Savjeta za nacionalne manjine Republike Hrvatske programskih sadržaja Kulturnog društva Bošnjaka Hrvatske „Preporod“ i apel da se te kulturno štetne i škodljive odluke izmijene*

Poštovani članovi Odbora za ljudska prava i prava nacionalnih manjina, KDBH „Preporod“ izražava prosvjed i apelira na izmjene *Odluke o rasporedu sredstava za programe ostvarivanja kulturne autonomije nacionalnih manjina u 2017. godini* Savjeta za nacionalne manjine Republike Hrvatske od 20. travnja 2017., jer su naši programi neobjektivno tretirani.

Riječ je o Savjetovu kažnjavanju *Preporoda* i njegovu izravnom upletanju u politiku našega društva. Savjet je, naime, više od pet godina tolerirao kršenje vlastitih uvjeta i modaliteta o dinamici izlaska časopisa te evidentno kršenje ugovornih obaveza bivšeg uredništva *Behara*, prešutno odobravajući njihovo nezakonito poslovanje (nepotpisane ugovore) i bezobrazan diskontinuitet (po četiri broja u elektronskom obliku pojavljivala su se na samom kraju godine, a u tiskanom obliku tek u siječnju i veljači!). Savjet je, nadalje, „kooperativnim članovima Glavnoga odbora“ upućivao „neslužbene dopise“ o tobožnjim nepravilnostima u Društvu kao vid pritiska na legalno izabranog predsjednika i upravu Društva, primao ideološki pravovjerne, zapravo doušničke pamflete u obliku tajnih pisama lažnih Mesija koji objavljuju tekstove o „jasenovačkom genu u Hrvata“, favorizirao knjige svojih ideoloških jataka na štetu bošnjačkih pisaca europskog formata...

Ukratko, Savjet za nacionalne manjine bio je u najtješnjim ideološko-političkim vezama s nekolicinom bivših članova Glavnog odbora koji su opstruirali zakonito i uredno poslovanje Društva, a o kojim je Izvanredna izborna skupština našeg društva nedvosmisleno rekla svoje. Uostalom, novi Glavni odbor bio je primoran, zbog izvjesnih marifetluka nekih bivših odbornika, podići protiv njih i kaznene prijave. Nakon dvije i pol godine mučnih sukoba u *Preporodu* Savjet tim gubitnicima daje satisfakciju: kažnjava novu upravu *Preporoda*, „kroteći“ nas *podfinanciranjem* i pritom nam uskraćujući između 100 i 150 tisuća kuna!

Nimalo neskromno, naime, očekivali smo da će Savjet za nacionalne manjine podržati novu, vrlo ambicioznu uređivačku koncepciju časopisa *Behar*, no Savjet se našim očekivanjima grubo narugao praktično nam

prepolovivši potporu sa 190 na 100 tisuća kuna i time ozbiljno dovodeći u pitanje daljnje izlaženje časopisa. Pokrenut još 1900., podsjećamo, *Behar* je nesumnjivo danas jedan od temeljnih stupova bošnjačkoga nacionalnog identiteta!

Izdavač se natjecao za šest brojeva, u dvomjesečnom ritmu, a Savjet mu je, posve proizvoljno, odlučio usporiti ritam izlaženja, svodeći ga na objavljivanje tek triju brojeva. Treba li isticati da je to grubo miješanje u poslove izdavača odnosno našu izdavačku politiku, te uzurpiranje ingerencija i zloupotreba natječajnih uvjeta?! Savjet je s istom, neviđenom površnošću postupio i kad je riječ o također našoj publikaciji – *Preporodovu Journalu*. Umjesto šest kandidiranih svezaka (dvobroja na 80 stranica) i umjesto lako dokazive činjenice da ga objavljujemo u koloru, *Journal* je, po sasvim proizvoljnim, izmišljenim parametrima, procjenjivan na temelju 10 „crno-bijelih brojeva“. *Journal* u koloru, kao i netočno isticanje brojeva edicije, ukazuju na nepravilnosti u radu povjerenstva koje je odlučivalo o podjeli sredstava, ali i kršenju natječajne procedure!

Teško se oteti dojmu da odluka Savjeta za raspodjelu sredstava nije motivirana stručnim nego političkim kriterijima. Kako je, naime, moguće da je naš Međunarodni znanstveni simpozij *Bosanski jezik u vremenu* financiran sa samo 5 tisuća kuna?! I produkcijskim i sadržajnim formatom taj je stručni skup organiziran kao lingvistički i kulturni događaj prvoga reda. Kako je moguće da se posve prestalo s financiranjem *Zvrk teatra*, dječje dramske radionice?

Vratimo li se još malo *Beharu*, moramo ustvrditi da je u novoj uredničkoj koncepciji književnika Nenada Rižanovića taj časopis ponudio drukčiju intelektualnu

paradigmu od časopisa i novina drugih nacionalnih manjina. No članovi Savjeta, nažalost, očito imaju svoju viziju kako manjinski časopisi trebaju izgledati i kako moraju biti uređivani. Čini nam se da je poruka Savjeta Bošnjacima da, ako žele i dalje biti financirani, svoj časopis trebaju uređivati po nekim drugim kriterijima i uzorima.

Očito je, međutim, da je Savjet time prekoračio svoje ovlasti i arbitrirao tamo gdje uopće nije nadležan. Prema tome, njegov pokušaj gušenja *Behara* ne možemo iščitati drukčije nego time da su neke druge manjine u Hrvatskoj povlaštenije od bošnjačke, što neugodno podsjeća na neka stara vremena i nadidene političke sustave. Uvjereni smo da je kažnjavanje *Behara* politički suspekt, skandalozno i suštinski diskriminatorno prema bošnjačkoj manjini u Hrvatskoj. Istina, pomalo je tragikomično da bošnjačku manjinu – koja u Hrvatskoj, nasreću, nije diskriminirana – diskriminira Savjet na čiji je rad hrvatska javnost u posljednje vrijeme odaslala niz kritičkih primjedbi. Na svojoj zadnjoj sjednici Savjet za nacionalne manjine RH zaključio je da "ne može biti talac političkih odnosa u zemlji, sukoba svjetonazora, niti odnosa unutar manjinske zajednice" (*Novosti*, 20. travnja 2017.), no sasvim je jasno da on svojim odlukama radi upravo to, da dodatno potiče i produbljuje političke sukobe i nesporazume u Hrvatskoj te da arbitrira u odnose unutar manjinskih zajed-

nica i donosi odluke koje su diskriminatorne. Koje su dugoročno kulturno i politički pogubne!

Ma koliko se Savjet trudio poručiti Bošnjacima da su u podjeli manjinskog budžeta, već godinama, kronično nevažni, podržavajući neke trendove kojima odgovara društvena nevidljivost Bošnjaka u hrvatskom društvu, napominjemo da to neće ići baš tako. Ni tako lako! Bošnjaci, druga po brojnosti nacionalna manjina, gradeći hrvatsku državu i društvo i vlastitim moralom, i vlastitim životima, traže samo ono što im pripada, pritom ne uskraćujući nikome njegovo pravo! I nipošto neće oklijevati pred konzumacijom zakonom im zajamčenih mogućnosti. Prošlo je vrijeme njihova trpljenja i šutnje, njihove „blažene anonimnosti“.

Stoga vas molimo da na idućoj sjednici Odbora za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Hrvatskoga sabora uvrstite naš prosvjed na dnevni red i obavijestite nas o stavu koji ste zauzeli.

Unaprijed zahvalni,
srdačno vas pozdravljamo,

Ervin Jahić, predsjednik KDBH „Preporod“

U Zagrebu, 3. svibnja 2017.

Kolumna

NOVA BOSNA

Sva dosadašnja nastojanja, domaća i inozemna, usmjerena na funkcionaliziranje bosanskohercegovačkog političkog sistema, doživjela su neuspjeh. Uz međusobna nacionalna i stranačka okrivljavanja za izostanak razvoja društva i države danas je sasvim evidentno da bosanskohercegovačke političke elite ne iznalaze načine za promjenom postojeće pozicije, a niti im se sa tom promjenom žuri. Jednostavno i žargonski rečeno, u BiH ne postoji subjekat promjene. Nacionalne političke i vjerske elite unutar svih naroda akomodirale su svoje ambicije postojećim pravilima igre, uspostavivši održiv omjer snaga čitavu politiku su svele na preraspodjelu moći, novca i resursa, reproducirajući sebe i svoje oligarhijske stranačke strukture. Intelektualnoj zajednici je etnicizirana politika suzila prostor kritičkog diskursa kvalificirajući sumnjivim ako ne i izdajničkim svako

prekoračenje vlastitog etničkog univerzuma, tako da je ona kao mogući i dužni činilac nove vizije društva u osnovi inhibirana i marginalizirana. Po ovom pitanju je jedino nešto bolje stanje u sarajevskoj intelektualnoj zajednici s tim da njena energija nije dovoljna da bi generirala jednu novu društvenu paradigmu. Dok nevladin sektor preživljava u finansijskoj samodostatnosti, koja mu je, uzgred budi rečeno i osnovni cilj, široke socijalno depravirane kategorije bivših radnika i seljaka u potpunosti su postale žrtve neoliberalne ekonomije pretvorivši se u hranu svakojakih populizama. Novoizrasla poslovna zajednica, zasnovana na privatnom kapitalu i ličnoj inicijativi, jedina bi mogla imati transetničke interese budući je centrirana na vlastiti kapital, njegovo održanje i uvećanje. Istovremeno, ova grupacija ljudi, u koju osobno polažem najveće nade, stalno je pod

pritiskom optužbi za nemoralno bogaćenja i tajkunizaciju društva, s jedne, i pod efektivnom je kontrolom stranačkih oligarhija bez čije pomoći ne može da razvija vlastitu djelatnost, s druge strane.

Budući da se postojeće teško i komplicirano stanje ne zna niti može promijeniti, ono se s jedne strane glorificira kao maksimum nacionalnih postignuća u ovom trenutku, posebno u bošnjačkoj i srpskoj politici, dok se s druge strane rješenja traže u povijesno već iskušanim obrascima i modelim, što je karakteristika hrvatske politike. Kako vrijeme prolazi i neriješeni problemi se gomilaju, energije za zadržavanje postojećeg stanja kao maksimuma povijesnog trenutka neminovno slabe tako da njegovo zadržavanje postaje problem. A budući da u Bosni nema vizije novih društvenih i političkih odnosa, rješenja za postojeće stanje i nagomilane

međunacionalne probleme nastoje se pronaći u prošlosti. Takvu jednu regresivnu utopiju imamo na strani tzv. narodnih stranaka, gdje HDZ BiH prednjači, ali i na strani stranaka tzv. lijevice, gdje prednjači SDP. Ovoga puta ćemo se osvrnuti na ove dvije regresivne utopije. Kada je hrvatski politički blok u pitanju, a ovdje možemo govoriti o ustanovljenom i monolitnom bloku o određenim nacionalnim pitanjima, aktualni politički trenutak obilježava jedna koordinirana i široko postavljena politička aktivnost usmjerena na to da se istovremenim pokretanjem čitavog niza otvorenih pitanja oni konačno, naglašavam ovo „konačno“, nastoje, odnosno moraju riješiti. Za bosanskohercegovačke Hrvate, isto, ali baš isto kao i za Srbe i Bošnjake, sva statusna, socijalna, društvena i opća ljudska pitanja postala

su nacionalna pitanja. U tom smislu tzv. hrvatsko pitanje u BiH krajnje je reducirano na pitanje promjene Izbornog zakona BiH, a ovo pitanje na izbor hrvatskog člana Predsjedništva BiH, tj. na pitanje statusa i moći jednog čovjeka, i to se zna trenutno kojeg. Bu-

to ne smiju raditi, oni takvom praksom neće biti sretniji niti će njihova država biti jača. Bošnjaci se trebaju sjetiti činjenice da su njima, tokom dviju Jugoslavija, sve političke prvake, na ovaj ili onaj način, preko sedam decenija određivali i birali Srbi, posredno ili neposredno. Ako

Nacionalne političke i vjerske elite u svim narodima akomodirale su ambicije postojećim pravilima igre, uspostavivši održiv omjer snaga, cijelu politiku svele su na preraspodjelu moći i novca

dući se ovo pitanje povlači više od jedne decenije, u njegovom seciranju moramo biti jasni: krajnje je politički i moralno neprihvatljivo da jedan narod, u ovom slučaju bošnjački, nastavlja birati hrvatskom narodu člana Predsjedništva države, a to se desilo već dva puta. Bošnjacima to ne treba, Bošnjaci

su aktualni bošnjački političari za to da jedan narod drugom ne bira predstavnike, a siguran sam da većinski jesu, onda je rješenje pitanja stvar tehnika-lja. Na njima je, i to upravo na njima, da oko jednog artifi-cijelnog pitanja ne prave dublje razdore u zemlji i da ponude rješenja koja će sviju

zadovoljiti. Moguć je i posredan izbor člana Predsjedništva, iz državnog parlamenta, pa makar i za Hrvate i Bošnjake, ako Srbi odbijaju ovakav prijedlog. Davanje simboličkog kapaciteta nacionalnih poglavica članovima Predsjedništva države, a što je sada slučaj kod svih nacionalnih politika, dugoročno je pogubno za državu budući da tri poglavice impliciraju tri naroda, tri religije, tri vojske,

kao bankomat, zauzimaju proporcionalno daleko više pozicija u odnosu na svoju brojnost, i sva priča o ugroženosti samo je paravan za ponovnu uspostavu trećeg entiteta, odnosno bivše Herceg-Bosne. Ovakva bošnjačka percepcija stvara emocionalni jaz između ova dva naroda i slabi emocionalnu podršku zajedničkoj budućnosti. Istina o cijeloj stvari je, kao i obično, negdje na sredini. Naime, niti

skih i političkih interesa i SDP BiH može da radi sa sobom šta hoće, ali je neozbiljno, da ne kažemo otužno, da glavna opoziciona stranka paradigmu budućnosti pronalazi u davno prevaziđenoj prošlosti. Simboličko prizivanje vrijednosti monoideološkog i monostrančkog društva, društva koje je zabranjivalo sve liberalne vrijednosti i osnovna ljudska prava, danas se nadaje karikaturnim i politički neodgovornim. Ideološki prevaziđena i institucionalno neorganizirana bosanskohercegovačka ljevica sve nade jedino može polagati, a tako se bar do sada i ponašala, u propuste pozicije.

Niti aktualna teritorijalna regresija HDZ BiH, niti ideološka regresija SDP BiH nisu slučajne pojave. Svaka dublja analiza bi pokazala da su političke i socijalne devijantnosti bosanskohercegovačkog društva i države rezultanta izostale demokratske tranzicije. Rat je otac svih bosanskohercegovačkih stanja. Ratom uspostavljena stanja prepuna su boli, krvi, nepravde, gorčine, zaslijepljenosti, osvete, tuge, prevare, iznevjerenih očekivanja. Socijalna dostignuća uspostavljena nasiljem danas samo kroz permanentan proces učenja i pregovaranja možemo mijenjati. A za takav proces nemamo ni tradicije, ni znanja, a počesto ni volje. Izgradnja nove bosanskohercegovačke političke paradigme je nužan i dugotrajan proces. Ta nova Bosna, a o njoj mislimo kada sve ovo pišemo, bit će rezultat hrabrih ljudi, političara s vizijom i spremnošću na rješenja koja nikada ranije u ovoj zemlji nisu iskušavana.

Ni hrvatsko uvjerenje o dominantnosti Bošnjaka u F BiH, ni Bošnjačko uvjerenje o povlaštenosti Hrvata nije zasnovano na meritornim podacima i znanstvenim istraživanjima

tri teritorije, troje medije, trojno obrazovanje, jednom riječju – trajno podjeljeno društvo. O ovom pitanju su Bošnjaci na potezu, bez obzira što taj potez godinama izostaje.

Aktualno hrvatsko inzistiranje na promjeni Izbornog zakona BiH dovodi bošnjačko-hrvatske odnose do vrhunca krize i međusobnog nepovjerenja. Ovo pitanje ima i jedan drugi, mnogo širi i mnogo mučniji podtekst, ili bar Bošnjaci tako smatraju. I ta bošnjačka percepcija hrvatskoga pitanja dio je njegova ne/rješenja. U bošnjačkoj percepciji, ako o njoj uza sve simplifikacije možemo govoriti, prijedlogom za promjenom Izbornog zakona hrvatski političari nastoje uspostaviti etničku teritorijalnu podjelu zemlje. Takvo nastojanje, u ovoj percepciji, krši osnovna ljudska prava građana države i u suprotnosti je sa evropskom orijentacijom. Hrvati nisu ugroženi već povlašteni narod u BiH, njima država služi samo

hrvatsko uvjerenje o dominantnosti Bošnjaka u Federaciji BiH, niti bošnjačko uvjerenje o povlaštenosti Hrvata nije zasnovano na meritornim podacima i znanstvenim istraživanjima. Ni jednoj ni drugoj eliti, očito je cijelo vrijeme trajanja ovakvih predodžbi, ne odgovara da se međusobni odnosi izvedu načistac. Umjesto toga, nejasno stanje se podgrijava od nacionalni elita za dodatno nacionaliziranje vlastitih javnosti i ubiranje izbornih glasova.

Regresivna utopija bosanskohercegovačke ljevice na simboličkoj razini je javno promovirana ovih dana povodom obilježavanja 9. maja kao evropskog dana pobjede nad fašizmom. Bivši bosanski komunisti Sarajevom su upadno šetali ispod Titovih slika i socrealističkih parola na taj način sugerirajući svoju viziju bosanskohercegovačkog društva. Politički pluralizam i demokracija sukladni su izražavanju različitih svjetonazor-

ENES DURAKOVIĆ

Bosanskohercegovački književni obzori

KDBH "Preporod"

Zagreb, 2015.

Broj stranica: **456**

Cijena: **230 kn**

tvrdi uvez

ESAD DURAKOVIĆ
Svjedočenje o vremenu

KDBH "Preporod"

Zagreb, 2015.

Broj stranica: **343**

Cijena: **200 kn**

tvrdi uvez

NOVO! NOVO! NOVO!

REMZIJA HADŽIEFENDIĆ PARIĆ

Lingvostilistički zapisi

KDBH "Preporod"

Zagreb, 2016.

Broj stranica: **201**

Cijena: **120 kn**

tvrdi uvez

www.kdbhpreporod.hr

Ulica grada Vukovara 235, 10000 Zagreb

+385 (0)1 4833 635

kdbhpreporod@kdbhpreporod.hr

USKORO, srpanj 2017.

Kulturno društvo Bošnjaka Hrvatske Preporod, Vijeće bošnjačke nacionalne zajednice Grada Zagreba i izdavačka kuća Vrijeme iz Zenice

u spomen na zločine nad bosanskim muslimanima Srebrenice i Podrinja
organiziraju razgovor na temu

Kako se sjećati Srebrenice? (genocid kao mjesto kulturnog pamćenja)

Masovno ubojstvo više od osam tisuća ljudi svih dobi, koje su u nekoliko dana srpnja 1995. počinile vojne i policijske snage bosanskih Srba, u više procesa pred međunarodnim sudovima označeno je kao genocid – najteži zločin u međunarodnom pravu ili *zločin svih zločina*. Sastavni dio genocidnih radnji bio je i masovni egzodus i nasilna deportacija ostatka bošnjačkog stanovništva Srebrenice, Žepe i Bratunca. Martirij pripadnika obitelji ubijenih, koji su ostali bez očeva, braće i sinova, traje i danas i vjerojatno nikada neće ni prestati. Čitava zajednica nepovratno je obilježena kolektivnom traumom i bezbrojnim osobnim traumama čiji se intenzitet ne može izmjeriti niti opisati.

Srebrenica je, uz opsadu Sarajeva, rušenje Starog mosta, koncentracijske logore Omarska i Keraterm, postala i jedan od općeprihvaćenih simbola rata protiv Bosne i Hercegovine, ali i simbola ljudskog stradanja, te anticivilizacijske i zločinačke politike u Europi na kraju 20. stoljeća. U srebreničkom događaju zgušnjava se ideja rata koji je vođen u Bosni: monstruozi koncept tzv. etničke čistoće, šovinistički i nasilnički nacionalizam koji vodi suspenziji svih etičkih i civilizacijskih normi i vrtoglavom padu u barbarstvo, kult zločina koji se u takvom kontekstu pretvara u herojsko djelo, mitološka opsesija vjekovnim neprijateljima, u ovom slučaju *Turcima*, te neizbježna odgovornost političke zajednice koja je najprije pripremila ideološki teren za zločin, a potom ga odobravalu tijekom njegovog izvršenja.

Pitanje s kojim se suočava zajednica nakon pokušaja njena potpunog uništenja je možda i najteže pitanje koje se može postaviti u kulturnopolitičkom okviru: kako pamтити zločin ovakvih razmjera i pritom sačuvati pijetet prema žrtvama, ali i spriječiti političku manipulaciju u isti mah? Koje je mjesto srebreničkog genocida u kolektivnom, komunikacijskom i kulturnom pamćenju Bosne i Hercegovine, a koje u pamćenju Europe i svijeta? Suprotno uvriježenom mišljenju, kolektivno pamćenje ne nastaje, a pogotovo se ne održava spontano. Kulturna zajednica mora pronaći odgovore koji bi bili u skladu s visokim etičkim imperativom koji nalaže taj historijski događaj.